

Sfera Politicii

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE FUNDATIA „SOCIETATEA CIVILĂ”

Anul I — Nr. 8 Iulie-August 1993

32 pagini 200 lei

1968, Europa

Peter Zajac
Gabriel Ivan

Interviu cu

Francis Fukuyama

Aspecte ale tranzitiei

Daniel Dăianu
Valeriu Stoica
Varujan Vosganian

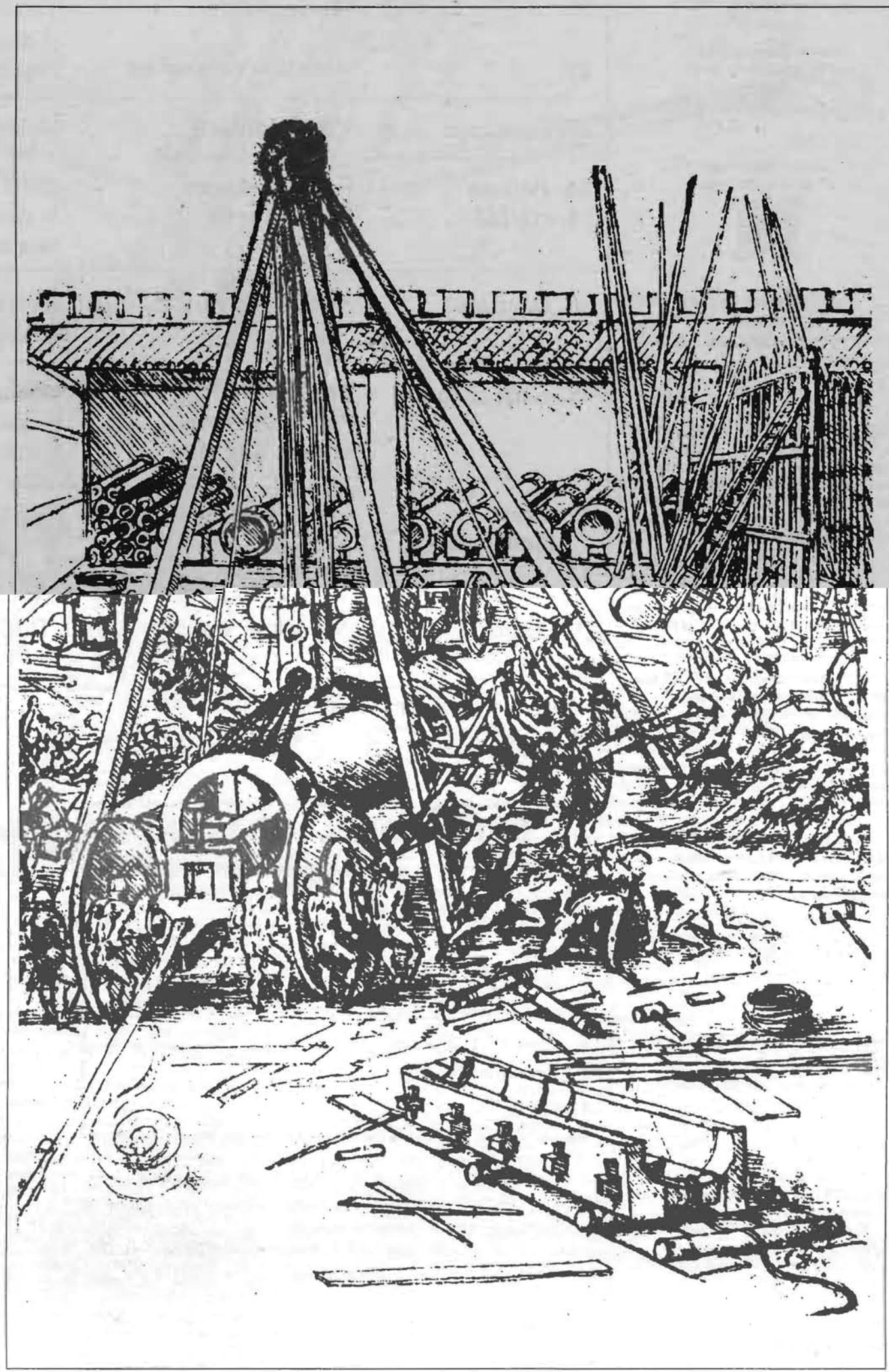
Eseu

Vladimir Tismăneanu

Texte fundamentale

Irving Kristol

Cărți și autori

Cuprins

Editorial Board

CĂLIN ANASTASIU
DANIEL CHIROT
GHÎȚĂ IONESCU
KENNETH JOWITT
GAIL KLIBMAN
DAN OPRESCU
STELIAN TĂNASE (Editor)
VLADIMIR TISMĂNEANU

undatia Societatea Civilă

Președinte: DAN GRIGORE
Redacție: Aurelian CRĂIUȚU,

Costea MUNTEANU,
Liviu ANTONESCU,
Dan PAVEL (redactor șef adjuncță),
Ion Andrei POPESCU
Smaranda MEZEI

Assistant Managing Editor:
Niculae Rădulescu-Dobrogea
Graphics:
Tomnița Florescu

Desktop Publishing:
MORETTI & GALL SRL

Acest număr este ilustrat cu gravuri
din volumul LEONARDO DA VINCI,
ISTITUTO GEOGRAFICO DE AGOSTINI
— NOVARA, 1956

SFERA POLITICII încearcă să fie un spațiu al dialogului între diferite puncte de vedere, uneori diametral opuse. În consecință, articolele inserate în paginile noastre implică exclusiv pe autorii lor.

* Reproducerea articolelor apărute în publicația noastră se face numai cu acordul redacției.

* Ultima zi de primire a materialelor colaboratorilor noștri este data de 10 (zece) a fiecărei luni. Rugăm pe cei interesați să însoțească articolele de un scurt „curriculum vitae” și un rezumat, ambele în limba engleză.

* Pentru cititorii din străinătate costul unui abonament anual este de 50\$ sau echivalentul acestei sume.

* Pentru cititorii din țară costul unui abonament anual este de 3000 lei (inclusiv cheltuielile de expediție poștală).

SFERA POLITICII este înregistrată în Catalogul publicațiilor din România la numărul 4165.

* Conturile fundației SOCIETATEA CIVILĂ la care se pot face abonamente sunt:
BankCoop SA-SMB 402466026422;
hard currency;
BankCoop SA-SMB 402466022840.

4. 1968		Episodul cehoslovac
6.		Episodul polonez
7.		Episodul iugoslav
8.	Gabriel Ivan	1968, azi
10.		Episodul francez
12.	Peter Zajac	The Year Nineteen Sixty-eight and Czechoslovakia
14. Aspecte ale tranzitiei	Valeriu Stoica	Judecătorul și întoarcerea la democrație
16. Interviu	Francis Fukuyama și Dan Pavel	Ieșirea din ghetoul conceptual
19. Aspecte ale tranzitiei	Daniel Dăianu	Policy-Making in Moscow
20.	Florin Sicoie	Tăranul român între stânga și dreapta
21.	Varujan Vosganian	Fețele lui Ianus
22. Economie	Virgil Ionescu	Modelul german de cogenziune
24. Politică externă	Radu Budeanu Eugen Preda	ONU între ciocan și nicovală Mai pot supraviețui alianțele bilaterale?
26. Doctrine	Aurelian Crăiuțu	Avatarurile liberalismului (2) Revoluția neoclasică
28. Cărți și autori	Bogdan Popescu-Necșești Stelian Tănase	Comunismul pe dinăuntru Scrisori din Rusia
29. Texte fundamentale	Cristian Preda	Sursele teoretice ale lui Irving Kristol
31.	Irving Kristol	Confesiunile unui „neoconservator”
32. Eseu	Vladimir Tismăneanu	Threats to Fledgling Democracies in Post-Communist Societies

ISSN: 1221-6720

CUPON DE ABONAMENT

REVISTA "SFERA POLITICII" • Redacție: Calea Plevnei 137-139, 77131 București
Tel.: 312.26.85

NUME, PRENUME _____

ADRESA _____

ORAS _____

COD POȘTAL _____

CĂSUȚA POȘTALĂ _____

FORMA PLATĂ Numerar CEC Dispoziție plată Carte credit

ABONAMENT 1 AN

LUNI INCEPÎND CU _____

SEMNĂTURA _____

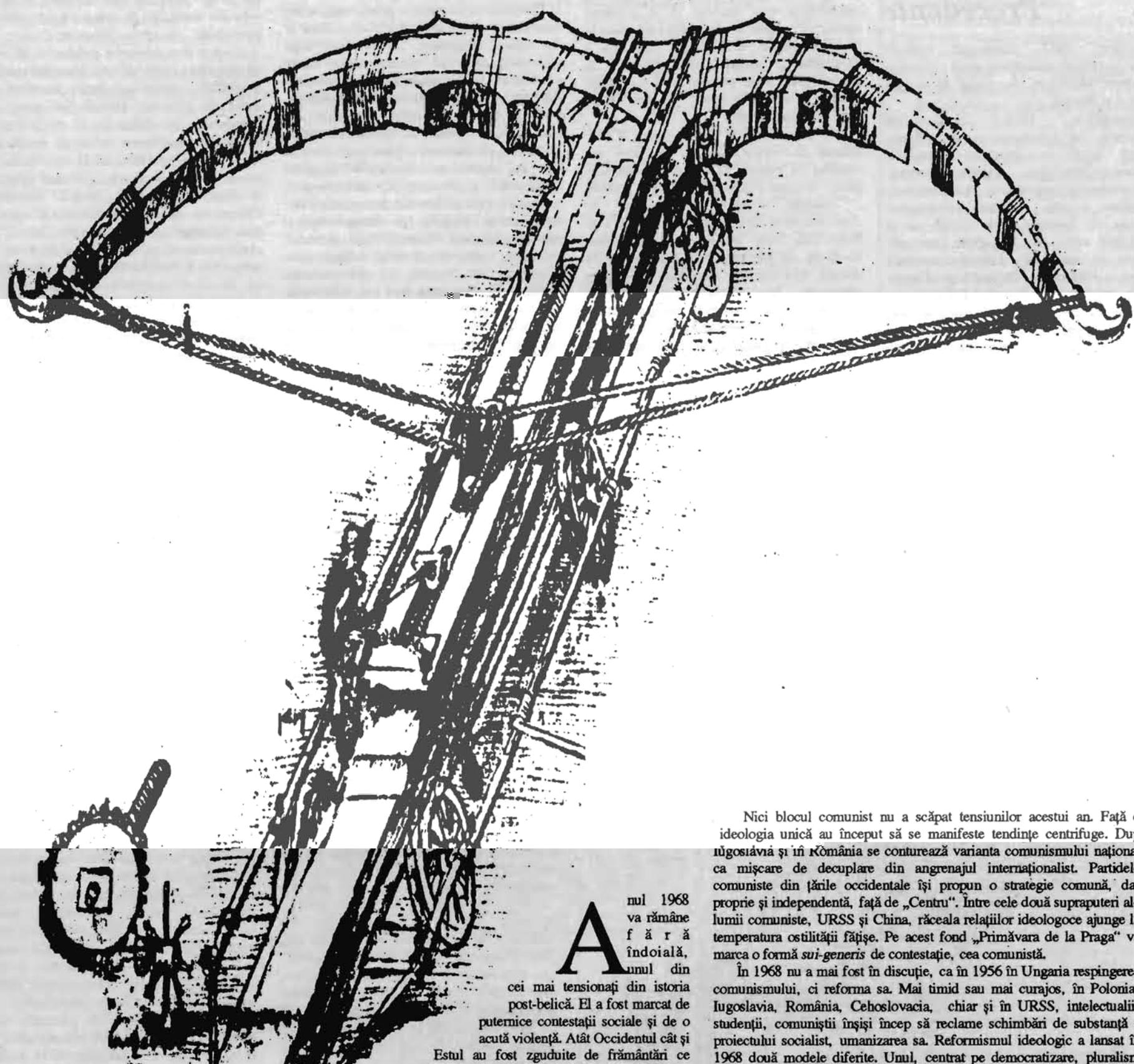

Revista se poate procura din rețea librarilor HUMANITAS în orașele București, Iași, Timișoara, Sibiu, Pitești, Bacău, Slobozia, Piatra-Neamț, Brașov, Craiova, prin rețelele de librării și difuzorii de presă din orașele Focșani, Suceava, Oradea, Râmnicu-Vîlcea, Brăila, Constanța, Cluj-Napoca, Arad, Tîrgu-Mureș, Galați, Deva, Satu-Mare, Miercurea-Ciuc, Sfîntu Gheorghe, Buzău, Alba Iulia, Bistrița.

La sediul redacției puteți procura, din stoc, numerele anterioare (1-6) ale revistei.

Tipărit la PROGRESUL ROMÂNESC S.A.

O mie nouă sute șaizeci și opt

Anul 1968 va rămâne fără îndoială, unul din cei mai tensionați din istoria postbelică. El a fost marcat de puternice contestații sociale și de o acută violență. Atât Occidentul cât și Estul au fost zguduite de frământări ce aveau să provoace reașezări în echilibrele politice.

În Statele Unite ale Americii, 1968 înregistrează apogeul mișcării negrilor pentru de-segregarea rasială. Două asasinate vor cutremura democrația americană: Martin Luther King, lider al luptei negrilor pentru integrare rasială și Robert Kennedy, ministru de justiție. Contestația negrilor va culmina cu revolta „Black Power” din perioada Jocurilor olimpice de la Mexico-City. Deși mai puțin violent, valul mișcărilor studențești declanșat în anii anteriori cuprinde acum tineri și din afara campusurilor universitare, într-o contestație comună la adresa societății burghereze.

Mișcări studențești violente au loc la începutul anului în Brazilia și Mexic și către sfârșitul său în Japonia.

În Europa de Vest contestația studențească va atinge, pe rând, țări în care tradiția ordinii instituționale nu ar fi lăsat să se întrevadă o astfel de posibilitate: Olanda, Danemarca, Anglia, Spania. Cele mai incisive și mai mediatisate revolte ale tinerilor s-au petrecut în Germania de Vest și în Franța.

Efectele mișcărilor contestatare au constat, în esență, în concesii și cedări reciproce. Statele democratice au ieșit întrările după astfel de examene. Păpușile, chiar dacă aparținând unei generații diferite, s-au acomodat sistemului evoluției organice.

Nici blocul comunist nu a scăpat tensiunilor acestui an. Față de ideologia unică au început să se manifeste tendințe centrifuge. După Iugoslavia și în România se conturează varianta comunismului național ca mișcare de decuplare din angrenajul internaționalist. Partidele comuniste din țările occidentale și propun o strategie comună, dar proprie și independentă, față de „Centru”. Între cele două supraputeri ale lumii comuniste, URSS și China, răcelela relațiilor ideologice ajunge la temperatură ostilității față de față. Pe acest fond „Primăvara de la Praga” va marca o formă *sui-generis* de contestație, cea comunistă.

În 1968 nu a mai fost în discuție, ca în 1956 în Ungaria respingerea comunismului, ci reforma sa. Mai timid sau mai curajos, în Polonia, Iugoslavia, România, Cehoslovacia, chiar și în URSS, intelectualii, studenții, comunității înșine încep să reclame schimbări de substanță a proiectului socialist, umanizarea sa. Reformismul ideologic a lansat în 1968 două modele diferite. Unul, centrat pe democratizare, pluralism social și restructurare economică, celălalt, orientat către de-sovietizarea strategiilor naționale de construcție a socialismului.

În toate țările estului s-au resimțit mișcări de renastere a conștiinței civile, printre animatorii acestora fiind și comuniști. Obiectivele majore ale unei asemenea resurrecții umaniste erau: libertatea de expresie și toleranță, pluralismul democratic, suveranitatea națională și refuzul dictatorilor.

După desfășurări mai alerte sau mai ample mișcările reformei din interior a comunismului, implacabilul mecanism reactiv al sistemului ideologic-militar sovietic a trecut la represiune. Contestația din interior a sistemului a fost pașnică și a apelat la mijloace legitime. Reacția sovietică a fost însă violentă. Normalizarea, concept legitimat în 1956 de către Kremlin, nu a permis realizarea unui nou echilibru, prin acomodarea reciprocă a părților ca în cazul crizelor din Occident ci a impus o stare de *status quo* prin forța conformității față de modelul unic, ortodoxia marxist-leninistă.

Prezentăm, în continuare, cronologia celor mai importante mișcări înregistrate în 1968 în Europa — Iugoslavia, Polonia, Cehoslovacia și Franța — începând cu analiza mișcării cehoslovace, următoarele agă cum pot fi ele evaluate sau reevaluate azi, la un sfert de veac de la desfășurarea lor. □

EPISODUL CEHOSLOVAC

Precedente

August 1967. Congresul Uniunii scriitorilor din Cehoslovacia atacă cenzura și amestecul ideologiei de partid în creația artistică și literară.

Octombrie 1967. Demonstrații studențești la Universitatea din Praga. Acerba luptă în interiorul Partidului Comunist Cehoslovac. Antonin Novotny, prim-secretar al partidului și, în același timp Președinte al țării, se opune destalinizării începute de Hrușciov în URSS ca și reabilitării celor ce au suferit persecuții politice în anii '50. Liderii comuniști slovaci, Alexander Dubcek și Gustav Husák, membri ai Biroului Politic, sunt nemulțumiți de sectarismul partinic ceh. Pierzând adepti și influență în interiorul aparatului central, Novotny solicită protecția Moscovei. După o vizită scurtă la Praga, Brejnev realizează că singura cale pentru a continua controlul asupra PC Cehoslovac era schimbarea garniturii de conducere.

Ianuarie 1968. Plenara CC al PC Cehoslovac îl eliberează pe Novotny din funcția de prim-secretar, numindu-l în această funcție pe Alexander Dubcek. Acesta avusește, până în acel moment, o carieră tipică de activist. La 28 de ani, după studii politice în URSS, prim-secretar de raion. În 1960 devine secretar al CC al PC Cehoslovac iar în 1963 prim-secretar al PC Slovac.

Martie 1968. „Rude Pravo”, organul oficial al PC, începe o serie de campanii de presă prin care se propun discuții libere, la toate nivelele societății, privind legătura dintre libertatea individului și democrație în cadrul socializării, speranțele regasirelor de partid de cele de stat, necesitatea reformelor economice vizând descentralizarea gestiunii statului asupra

precedent în istoria modernă a Europei. Autoritățile s-au întrecut în a promova măsuri reformiste: recunoașterea dreptului la libera exprimare, a libertăților religioase, a drepturilor minorităților etnice și confesionale. Se propuneau masive reparații morale și materiale pentru cei afectați de erorile stalinismului.

Se înființează la Praga clubul KAN, format din intelectuali și muncitori nemembri de partide și declară preocuparea pentru reforme și normalizarea vieții sociale.

Antonin Novotny este obligat să demisioneze și din funcția de Președinte al Republicii. Locul său este luat de Ludvík Svoboda, un bătrân și respectat general de armată, fost ministru de război în perioada răsturnării lui Masaryk și instalării comuniștilor la conducere, marginalizat în timpul guvernării filo-staliniste.

Josef Smrkowski, o altă victimă a proceselor anilor '50 este ales președinte la Adunarea Națională.

Prin aceste schimbări la vârf, reformiștii câștigă definitiv bătălia pentru poziții cheie în interiorul PC și consideră că se pot apuca liniiști de democratizarea vieții politice și sociale, de modernizarea economiei.

Însă dogmaticii nu capătă ușor. La inițiativa Moscovei și la cererea expresă a lui Walter Ulbricht, primul-secretar al PSUG, are loc la Dresda o întâlnire la vârf a liderilor politici din țările membre ale Tratatului de la Varșovia. Șefii partidelor comuniște (cu excepția lui Ceaușescu) își exprimă îngrijorarea cu privire la evoluțiile din Cehoslovacia. Partidele comuniște din Vestul Europei — Franța, Italia, Spania — declanșează o adeverătă polemică la adresa tezei internaționalismului, susținând dreptul fiecărui partid de a-și exprima identitatea și de a-și constitui suveranitatea prin propriile orientări politice. Aceasta avea să fie momentul de naștere a eurocomunismului. Liderii comuniști occidentali contestă

anilor '50—'60, oamenii au putut fi condamnați fără judecată pentru activități politice ilegale.

Se dă publicitatea de către CC al PC Cehoslovacia „Programul de acțiune. Calea spre socialism a Cehoslovaciei”, document oficial supus dezbatării publice. El anunță, printre altele că, dacă rezoluțiile și directivele partidului nu reușesc să exprime corect nevoile și potențialitățile societății ele trebuesc corectate. Principalele puncte ale documentului cuprindeau multe din tezele puse deja în discuție: (1) garanții cu privire la libertatea de expresie a presei, radioului, televiziunii, libertatea adunărilor publice și întrunirilor religioase; (2) o nouă lege electorală care să permită mai multe candidaturi la un mandat ca și libertate depline pentru constituirea de programe politice proprii ale celor 4 partide ne-comuniște existente în cadrul Frontului Național¹; (3) limitarea rolului conducător al PC în raport cu instituțiile statului — Parlamentul și Guvern; (4) restructurarea economiei prin autonomia întreprinderilor, revitalizarea parțială a întreprinderilor private, obținerea convertibilității monedei naționale, creșterea volumului schimburilor comerciale cu Vestul; (5) independența justiției; (6) elaborarea unei noi Constituții care să garanteze federalizarea țării, asigurând Slovaciei drepturi depline în uniunea liber consimțită.

Prin aceste documente și cu o conducere hotărâtă să treacă la reformele în care credea sincer, Primăvara de la Praga debutează în entuziasmul întregii Cehoslovaciei.

Desfășurarea

5 mai. Dezghețul și reforma începută din interiorul PC mai au un document important în articolul lui Zdenek Mlynar „Către o organizare politică democratică a societății”. Mlynar, fost coleg cu Gorbaciov în timpul studenției sale la Moscova, se consideră pe sine un communist reformator și nu neapărat un democrat. El fusese însărcinat să redacteze, începând din 1867, tezele Programului politic pentru Congresul PC planificat a avea loc în 1970. În pregătirea acestui program el a considerat utilă discuția publică a pluralismului democratic. În acest sens, Mlynar se pronunță că „... Înainte de toate este clar că fuziunea directă a Partidului comunist cu Statul și ideea rolului conducător al Partidului este unul din punctele critice ale vechiului sistem. Este nevoie de o garanție că acest lucru nu se va mai întâmpla... Problema fundamentală a dezvoltării socialismului este formarea unei opozitii. Unii oameni gândesc că este necesar chiar un partid de opozitie în afara Frontului Național și ca el să fie creat imediat... Eu nu sunt unul dintre aceia care cred că ideea dezvoltării Frontului Național, așa cum reiese din Programul de Acțiune, este ultimul cuvânt în teoria și practica marxismului și socialismului. Însă eu cred că ideea unui model cu, de exemplu, două partide politice ce vor aciona conform binecunoscutului principiu al opozitiei din Marea Britanie, nu este exterior discuției ci, dimpotrivă are logica și virtuile sale. În principiu nu este nimic anti-socialist în această idee de guvernare, după cum nu este nimic anti-socialist în așa numita împărțire a puterii... Însă, posibilitatea dezvoltării independente a partidelor politice nu e operantă. Ea poate avea loc prin restrucțarea, integrarea cu alte grupuri sau prin întemeierea unor noi însă aceasta trebuie să se întâmple numai prin existența unui Front Național...”

27 iunie. Patru periodice publică, simultan, manifestul lui Ludvík Makulik, co-semnat de alți 70 de intelectuali cehi și slovaci, intitulat „2000 de cuvinte către muncitori, țărani, oameni de știință, artiști și către toți ceilalți”. Această celebră scrisoare deschisă este un alt document de referință al Primăverii de la Praga. Ecoul său în societatea cehoslovacă a fost, după unele aprecieri, chiar mai mare decât al

„Programului de Acțiune, datorită faptului că expunea pozițiile intelectualității non-comuniște și nu revendică în niciun fel retragerea comuniștilor de pe pozițiile cheie deținute în societate. „...Înainte de toate, vom trebui să ne opunem ideii, dacă aceasta apare, că este posibil de a conduce vreun fel de renaștere democratică fără comuniști sau, probabil împotriva lor. Aceasta ar fi atât injust cât și irațional. Comuniștii au organizații bine constituite și trebuie să sprijinim tendințe progresiste din interiorul lor. Ei au oficialități experimentate și, nu în cele din urmă, au în mâna lor pârghiile și comenziile deciziei. Programul lor de Acțiune a fost prezentat publicului. El este un program pentru inițierea corecției marilor inegalități, nimeni altcineva neavând un astfel de program. Trebuie să cerem ca Programele de acțiune locale să fie supuse publicului în fiecare raion și în fiecare comunitate. Procedând astfel vom trebui să facem rapid pașii comuni și de mult așteptați în direcția cea bună... Partidul Comunist Cehoslovac se pregătește pentru Congresul care vă alege un nou Comitet Central. Să cerem ca acesta să fie mai bun decât cel de acum. Dacă Partidul Comunist spune acum că, în viitor, dorește să-și sprijine poziția conducătoare pe încrederea cetățenilor și nu pe forță, noi trebuie să credem în ceea ce spune, atât cât credem în oamenii pe care îi trimitem ca delegați la conferințele raionale și regionale...”

În zilele următoare, unul din cele 4 periodice care publicase „2000 de cuvinte”, „Prave”, oficiosul sindicatelor, publică 40.000 semnături ale muncitorilor ce sunt în deplină adeziune cu tezele lui Makulik.

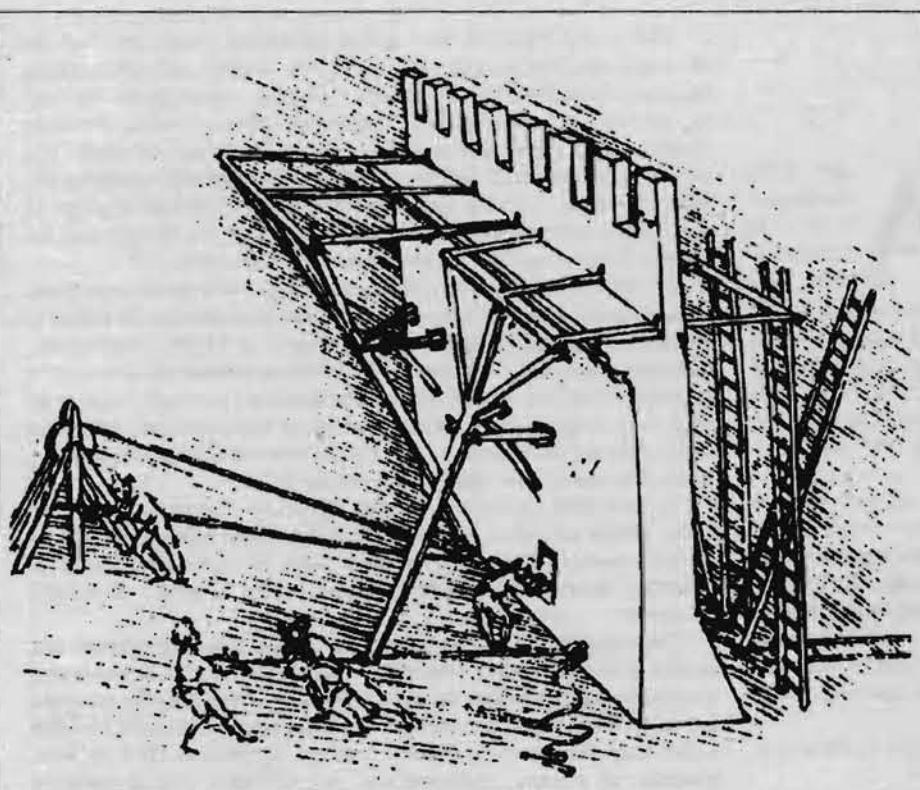
Comuniștii dogmatici au văzut în „2000 de cuvinte” un semnal al contrarevoluției, opoziția deschisă față de politica comunistă, un atac direct la onestitatea celor devotați liniei tradiționale a partidului.

Chiar înainte de apariția manifestului Vakulik, tonul Moscovei față de evoluțiile cehoslovace se ridicase. Într-o cuvântare la un miting a prieteniei sovieto-ungare, desfășurată la Moscova (10 iunie), Brejnev declară că PCUS nu este indiferent față de soarta edificării socialismului în alte țări. Pentru a întări spusele ante-vorbitorului, Janos Kadar susține că dușmanii de clasă se mobilizează pentru a ataca bazele societății socialiste, afirmând, în final că „dacă va fi necesar, trebuie să fim gata să le apărăm prin forță”.

Iulie. În capitala Poloniei are loc o nouă întâlnire la vârf a Tratatului de la Varșovia (mai puțin Cehoslovacia și România). Cei prezentați redactează o scrisoare deschisă conducătorilor cehoslovaci, cerând imperios eliminarea din partid a elementelor organizate pentru activități contrarevoluționare și a forțelor anti-comuniste din presă, televiziune și cultură. Scrisoarea celor 5 (Bulgaria, RDG, Polonia, Ungaria și URSS) folosește pentru prima oară și aproape deloc voalat amenințarea cu intervenția militară: „Situarea din Cehoslovacia este absolut inacceptabilă. Nu putem accepta ca forțe străine să vă conduceță țara în afara căii socialismului. Aceasta nu este numai problema voastră. Este problema tuturor partidelor comuniște și muncitorești, a tuturor țărilor unite prin Tratatul de la Varșovia”.

„Pravda” trimite, pe 18 iulie, un semnal că URSS este gata să dea tot ajutorul necesar clasei muncitoare cehoslovace. Gazeta oficială a PCUS relată că au fost descoperite depozite de arme și muniții și că sunt strâne dovezi după care va avea loc un complet inspirat și finanțat de serviciile secrete americane. „Krasnaia Zvezda”, organul Armatei Roșii, la Moscova, și televiziunea bulgară, anunțau cam aceleași lucruri cotidian.

Tot în 18 iulie, într-o cuvântare pe postul național de televiziune, Dubcek respinge acuzațiile aliașilor, după care reforma înseamnă revizionism și asigură poporul cehoslovac de înaintarea neabătută pe drumul început.

economiei și transformarea întreprinderilor conform legilor profitului și rentabilității.

Dezbaterile publice pe aceste teme au trezit în populație speranțe ascunse timp de 20 de ani de guvernare comunistă. Participarea la dezbatérii a tineretului, a intelectualilor că și generaților mai vârstnice a fost, după unii observatori, fără

dreptul Moscovei la dictat și proclamă că inseparabilă legătura dintre doctrina socialistă și pluralismul democratic.

Aprilie 1968. Se înființează Clubul K 231, club al foștilor deținuți politici, devenirea sa fiind regulată după articolul Codului penal conform căruia, în perioada

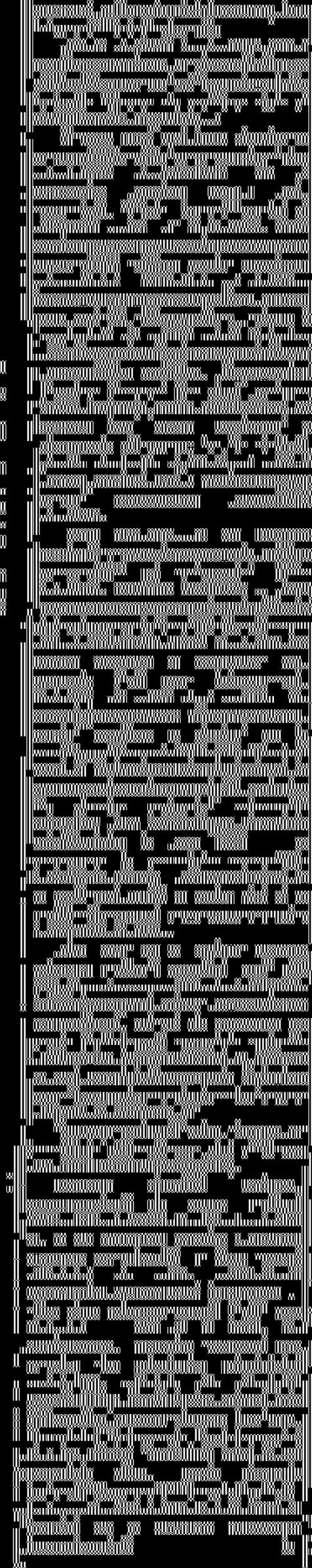
23 iulie. Vizită neașteptată a primului secretar al PC Francez, Waldeck Rochet. El comunică interlocutorului său, ministrul de externe Jiri Hayek, că Mihail Suslov (ideologul Biroului Politic și personalitate extrem de influentă în PCUS) nu dorește ca în panoplia devierilor de la socialism, alături de trotskism, maoism, castrism să apară și *dubcekovismul*. Rochet mai lasă să se înțeleagă că în interiorul Biroului Politic al PCUS există o opozitie slabă, dar

După întâlnirea de la Bratislava, Dubcek, Cernik, Smrkovski fac eforturi teribile apărând la televiziune, dând interviuri pentru presă, participând la reunii publice pentru a reafirma hotărârea PC Cehoslovacă de a continua reformele. În cercurile apropiate, însă, ei apreciază că libertățile câștigate până atunci nu mai depind decât de o sansă iluzorie. După surse bine informate, se pare că Dubcek ar fi

Liderii de partid cehoslovaci au fost izolați și transportați, sub pază militară, în URSS. Președintele Svoboda a fost singurul care a călătorit de bunăvoie și în libertate la Moscova. Răspunzând la presiunile sovietice, Președintele Cehoslovaciei a refuzat sistematic să se angajeze singur în negocieri cu sovieticii, obținând de la aceștia revenirea la masa de discuții a lui Dubcek, Smrkovski, Cernik. Rezistând

DOCTRINA BREJNEV

Cunoscută și sub numele de „doctrina suveranității limitate”, această teorie poate fi ilustrată cel mai bine prin citatul ce urmează, având în vedere faptul că

EPISODUL POLONEZ

Precedente

Martie 1965. Jacek Kuron, doctorand în pedagogie și Karol Modzelevski, profesor asociat de istorie redactează o scrisoare către Uniunea Tinerilor Socialiști (ZMS) și Partidul Muncitoresc Unit (PZPR) în care se atragea atenția asupra faptului că există un conflict între interesele clasei muncitoare și birocracia politică centrală. Deși scrisoarea era redactată în spiritul ortodoxiei marxiste, autori sunt condamnați și întemnițați.

Octombrie 1966. În cadrul unui miting al ZMS din Universitatea din Varșovia, Leszek Kolakowski și Krzysztof Pomian, ambi profesori de filosofie, critică regimul legalității, considerat drept foarte dur în privința *delicelor intelectuale* precum și lipsa de independență a mișcărilor de tineret. Ambii au fost excluși din ZMS. Unii scriitori și profesori tineri s-au opus deciziei și, la rândul lor, au fost excluși sau determinați să demisioneze.

În întregul an universitar 1966/1967, tensiunile dintre organizațiile politice și studenți au continuat în creșcendo. Centrul de discuții studențești găzduia sistematic conferințe ale personalităților vieții publice și politice. Studenții au început să multiplice numărul interpelărilor critice la adresa invitaților. Pentru remarcă considerată „inadecvată calitatea de student” și îndreptate către Mieczysław Rakowski, editorul săptămânalului *Polytyka*, organ al PZPR, Adam Michnik a fost suspendat din drepturile sale de student pentru anul universitar în curs. Un protest a 100 studenți și 200 cadre didactice, adresat rectorului Universității, a rămas fără ecou.

Discuțiile în cluburile Universității din Varșovia au continuat și în anul universitar 1967/1968, pe teme importante ale actualității: reformele economice din Ungaria și Iugoslavia, schimbările politice (destalinizarea) din Cehoslovacia.

Ianuarie 1968. Autoritățile iau măsura de a suspenda reprezentanțile de la Varșovia ale piesei lui Mickiewicz „Aju-nul strămoșilor” a cărei acțiune se desfășura în Polonia de sub ocupația armatei țărănești și expunea teme naționale profunde anti-nusești.

Prezența masivă a studenților la ultima reprezentanță a piesei a fost urmată de un marș și un miting împotriva cenzurii.

Inter-

poliție se soldează cu arestări. Studenții redactează o scrisoare de protest însotită de 3000 semnaturi și o expediază Ditei (Parlamentului Polonei). Rezoluția Asociației din Varșovia a Uniunii Scriitorilor cheamă guvernul să restituie creatorilor libertățile lor de exprimare și solicită toleranță față de tradițiile naționale.

Martie 1968. În urma unei anchete a Ministerului de interne, Ministrul Învățământului, Henryk Jabłonsky exmatriculează,

Desfășurarea

8 martie. În apărarea libertăților democratice, o adunare comună a studenților și profesorilor din Universitate, difuzează o proclamație intitulată „Drepturile cetățenești încă odată încălcate” însotită de un extras al art. 71 din Constituția RPP privind dreptul de liberă exprimare, publicare, adunări, marșuri și demonstrații. Se redactează o rezoluție ce solicită integrarea imediată a exmatriculaților.

Activiștii ZMS ripostează cu o contrademonstrație, scandând „Turbulenții afară din Universitate”. Adunarea studențească este încercuită de persoane numeroase și viguroase ce se prezintă drept membri ai Rezervei de voluntari ai Miliției poporului (ORMO). Rectorul Universității reușește să evite confruntarea lor cu studenții. Însă, la ieșirea din incintă, forțele paramilitare ale Miliției (ZOMO) atacă cu batoane manifestația studențească. S-au operat arestări motivate prin art. 36 Cod Penal (participarea la organizații secrete). O comisie a Senatului Universității decide să utilizeze mărturia studenților privind agresiunea forțelor de ordine.

9 martie. Gazetele oficiale titrăză „Turbulență în traficul stradal și comunicații”, „Intervenția ORMO nu a putut face față, a fost nevoie de ZOMO”. Referințele la tinerii demonstranți se înscriu între „elemente îngăinătoare” și „erero” și „cunosc greutățile vieții și valorile societății”.

Studenții de la facultatea de electronică redactează o rezoluție împotriva deformărilor din presă și cere sistarea represiunilor brutale.

10 martie. „Zycie Warszawy”, organ al Comitetului orășenesc al PZPR publică un text nesemnat în care acuză mișcările studențești de a servire față de centrele propagande burgeze și anti-naționale, violarea ordinii și regulamentelor universitare, perturbarea ordinii publice.

11 martie. Cotidianul „Trybuna Ludu”, organul național al PZPR publică liste de biografii și genealogii ale organizatorilor demonstranților și utilizează pentru prima oară eticheta de „forțe ale sionismului”¹, acuzând organizația „Sioniștii din Polonia” că primește ordine din Germania². Conferința activului PZPR din Varșovia reia tema sionismului dar se schivează de a-i fi atribuite atitudini antisemite prin următorul sofism: termenul *sionism* se referă la cei cu simpatii pro-israeliene; nu toți evrei sunt sionisti dar toți non-evrei care simpatizează cu aceștia sunt sionisti.

Facultățile de medicină și arhitectură se soldeză cu mișcarea din Universitate și se delimitizează de antisionism.

Rezoluția Consiliului Universității încalcă deosebit de multă condescerea Facultății de filosofie pune câteva întrebări fundamentale: cine a comandat intervenția forțelor de ordine? cine sunt autori articolelor nemulțumite care atacă manifestările

studențești? și cere Mînistrului Învățământului reintegrarea exmatriculaților, eliberarea arestaților și garanții instituționale privind libertatea și autonomia academică.

Studenții Universității Jagellone din Cracovia se solidarizează cu colegii lor din Varșovia și declară că deși înțeleg că nu este posibilă o altă politică extenuantă sunt necesare

Deputații catolici din cercul *Znak* adresează premierului Cyrankiewicz o rezoluție însotită, de asemenea, de multiple interogații printre care și cea a necesității răspunsurilor guvernamentale la chestiunile ridicate de studenții care, în mare măsură, vizează și largi segmente ale populației.

12 martie. „Trybuna Ludu” relatează despre mitinguri muncitorești în care marea proletară avea ca obiect „desintonizarea PZPR” și „participarea copiilor vârfurilor conducerii de stat printre turbulență”. Faptul că presa nu a reflectat decât poziția autorităților și tezele acestora despre evenimente, nefăcând nici o referință la cererile sau rezoluțiile lor, i-a întărit pe studenți și i-a determinat să treacă la incendierea simbolică a gazetelor oficiale.

Alte centre universitare se declară solidare cu mișcarea din Varșovia — Poznań, Lublin, Wrocław, Gdańsk.

„Kurier Polski” afirmă, tot nesemnat, că în spatele manifestanților se ascund persoane ale căror cariere au început și au epuizat în perioada stalinistă iar agenții acestora și merenții ai tulburărilor sunt studenții de origine evreiască și copii oficialilor de partid și de stat.

13 martie. Agenția poloneză de știri PAP anunță concedierea de către primul ministru a 3 înalți funcționari de stat, ai căror copii fuseseră menționați în liste din 11 martie. „Zycie Warszawy” titrăză pe două pagini „Muncitorii din întreaga țară cer liniște în Varșovia și pedepsirea inspiratorilor evenimentelor” și menționează decizia Ministrului Învățământului de a îndepărta 6 profesori ai Universității din Varșovia.

Studenții din Poznań solicită abolirea cenzurii în presă, radio și televiziune și, pentru prima oară, exprimă solidaritatea față de „curajoșii studenți ai Cehoslovaciei frățești”³.

O demonstrație studențească în Cracovia a fost dispersată de autoritățile locale prin folosirea umărului de apă și a găzelor lacrimogene și a bastoanelor de cauciuc. Poliția, fugăind studenții, a șarjat chiar în clădirile Universității, deși primul-secretar al voivodatului promesse rectorului că așa ceva nu se va întâmpla.

14 martie. Universitatea din Wrocław își exprimă solidaritatea cu lupta scriitorilor polonezi pentru o mai mare libertate de creație, cerând democratizarea exprimării și abolirea cenzurii.

Mitinguri organizate de oficialități la Poznań, Łódź și Varșovia condamnă scriitorii ca instigații ai manifestanților din universități. La Katowice, Edward Gierek declară că a reușit să opreasca un autobuz cu studenți veniți din Varșovia ca să „tulbare apele în liniștea Silezie”. El afirmă că studenții sunt instrumente plătite ale inamicilor Poloniei Populare, revizioniști, sioniști și sluge imperialismului.

16 martie. Alți prim-secretari de voivodate și orașe încep să numească ca autori ai evenimentelor pe sioniști, cerând îndepărarea lor din posturile de conducere ale partidului și statului.

Se declară greve pe perioade nedeterminate la universitățile din Cracovia și Wrocław.

H. Jabłonsky anunță ca măsuri administrative față de facultățile în grevă exmatriculați în masă și organizarea de noi admiteri pentru locurile vacante.

19 martie. La adunarea activului național de partid, primul-secretar al PZPR, Władysław Gomulka, se referă la originea tulburărilor și anarhiei. Pentru a apăra independența Poloniei de poftile imperialismului german, singurele garanții sunt anihilarea dușmanilor din interior și alianța cu Uniunea Sovietică, unicul garanț al securității țării la granița de Vest. Dușmanii interni se găsesc printre descendenții celor de naționalitate evreiască și printre cei care, animați de cosmopolitism, evită activitățile ce implică afirmarea națională.

20 martie. Studenții din Wrocław răspund discursului lui Gomulka, acuzând vârfurile partidului că încearcă să izoleze mișcarea studențească de rădăcinile ei sociale, reducând-o la acțiunea unui mic grup de instigațori. Studenții mai acuză autoritățile de dezinformare conștientă a societății și dispreț față de doleanțele intelectualilor. În rezoluție se afirmă că strategia aleasă pentru a menține falii între grupurile sociale nu servește decât la a

în completare firească, rezoluția comitetului studențesc al Universității din Varșovia afirmă, în condițiile situației pe pozițiile marxismului, că este necesar controlul social al deciziilor economice, respectul studenților pentru legalitate și Constituție, prin referință la care se solicită autorităților respectul libertăților civile și instituirea de garanții instituționale pentru libertatea universitară, libertatea adunărilor, abolirea cenzurii. Se proclamă grevă generală pe întreaga Universitate.

21 martie. Comunicatul celei de-a 107-a Conferințe a Episcopatului Catolic adresează guvernului Cyrankiewicz un *aide-memoire* în sprijinul respectului față de drepturile constituționale și a Declarației ONU privind drepturile omului.

23 martie. În declarația ce a marcat încecarea grevei Universității din Varșovia, se adresează, direct lui Wł. Gomulka, următoarele cereri: crearea unei noi organizații politice de tineret, autorizarea presei studențești independente, înființarea cluburilor de discuții pentru dezbaterea problemelor tinerei intelectualități.

25 martie. H. Jabłonski semnează ordinul de demitere a 7 profesori de la Universitatea din Varșovia, printre care amintim pe Bronisław Baczo, Laszek Kolakowski (Facultatea de filosofie), Zygmunt Bauman, Maria Hirschowicz (Facultatea de sociologie). Decizia a fost comentată de PAP ca aparținând decanilor respectivelor facultăți, fiind luată ca avansament și pentru alți profesori.

28 martie. „Trybuna Ludu” titrăză articolul de fond „Nici o toleranță față de agitațori”.

Are loc marșul studenților și profesorilor din Varșovia, urmat de o adunare care emite „Declarația mișcării studențești”. După ce se analizează starea țării și revendicările studențești și răspunsurile Puterii, declarația formulează patru categorii de cereri: 1) drepturile vieții universitare, 2) viața economică, 3) organizarea socială și circulația informației, 4) sistemul legal și statul de drept. În raport cu starea legalității într-o Polonie de drept, studenții cer înființarea unei Curți constitutionale care să supravegheze respectul legii atât în cazul actelor de autoritate cât și a acțiunilor cetățenești. Încețează și acțiunile studenților din Wrocław și Cracovia.

30 martie. Un ultim marș, conceput de către studenții ca simbol al încetării mișcării lor, urma să se desfășore în centrul Varșoviei. Autoritățile îl declară ilegal. El începe totuși dar este rapid dispersat. Redactorul Universității decide exmatricularea a 34 de studenți și suspendarea temporară a încă 11. Rectorul anunță restructurări de cadre didactice și organizarea de noi admiteri în facultățile de filosofie și sociologie, psihologie, fizică și matematică.

Consecințele

Prin decizii ale administrațiilor universitare, pe întreg teritoriul Poloniei au fost exmatriculați cel puțin 1600 de studenți. Arestările începute în 8 martie au continuat până în iunie. O parte din cei arestați au ispășit pedepse mergând până la 5 ani. Cenzura a fost întărită, publicațiile studențești și cele umaniste au fost serios îngădăite și sever controllate. Mulți tineri profesori și cercetători au fost mutați disciplinar în colțuri de țară unde, în timp, s-au deprofesionalizat.

Libertățile academice s-au restrâns considerabil. Schimbările de personal au continuat întregul an, legitimând intervenția partidului în viața universitară și academică. A fost abolită natura electivă a posturilor universitare, începând să primeze criteriul selecției politice și a conformității ideologice. □

¹ A se aminti poziția net pro-arabă luată de judele Tratatului de la Varșovia în timpul și după războiul arabo-israelian din 1967.

² Niciuna din țările semnătoare ale Tratatului de la Varșovia, cu excepția României, nu recunoște oficial existența de drept a RPG.

³ În replică, de 1 mai 1968, studenții vor demonstra vehement în fața Ambasadei Poloniei, în semn de

EPISODUL IUGOSLAV

Precedente

Sistemul comunismului național, inițiat de către Tito imediat după cel de-al doilea război mondial a avut darul să irite profund conducerea de la Moscova. La 28 iunie 1948, Cominformul, cu sediul la București, condamnă în numele partidelor comuniste și muncitorești din Europa și Asia, orientarea iugoslavă.

URSS denunță în 1949 Tratatul

Bilateral de apărare semnat în 1945 cu Belgradul. Cominformul excomunică Iugoslavia din comunitatea țărilor frățești în 1949. Dizolvarea ulterioară a Cominformului ca și dezghețul ideologic ce a urmat celebra raport al lui Hrușciov la al 20-lea Congres al PCUS nu auveau să aducă o ameliorare semnificativă în relațiile dintre Iugoslavia și celelalte democrații populare.

Iugoslavia a fost, sub conducerea lui Tito, un laborator al deschiderilor experimentale ale socialismului: autoconducerea muncitorească, autogestiunea întreprinderilor, permeabilitatea granițelor și libera circulație a forței de muncă și monedelor străine, flexibilitatea doctrinară, libertățile de gândire și expresie au fost pentru mulți ani puncte de referință pentru potențialii reformatori din țările blocului sovietic.

Nici doctrina oficială, marxism-leninismul, nu a scăpat analizelor critice ale reformiștilor. Notabilă în această privință a fost existența grupului *Praxis* și a publicației cu același nume. Cercul de discuții respectiv grupa filosofi, istorici, sociologi, cercetători și universitari ce se opuneau radical pretențiilor marxismului ortodox de a fi *unica știință critică posibilă*. Punctele de vedere ale acestor perspective erau expuse în revista *Diamat*, titlul acestora fiind acronimul al *singurei științe a sintezii marxiste, materialism dialectic*. Disputele teoretice dintre cele două grupuri de gânditori nu au scăpat tributului ideologic.

Într-o retrospectivă asupra activității grupului *Praxis*¹, Mihailo Markovic aprecia că, începând cu 1963, a apărut necesitatea unor reforme în sfera politicului ca și a economicului. Reformatorii iugoslavi doreau a face din democrația participativă baza practică a reformei ideologice de partid la toate nivelele societății pentru ca, în timp, întreg partidul să devină un adevărat conducerător profesionist al noii politici revoluționare. Schemele economiei de piață și formele de autoconducere, practicate cu un relativ succes în plan local și regional trebuiau extinse la toată suprafața federației. Pentru a evita dogmatismul ideologic, teoreticienii de la *Praxis* susțineau că necesară renunțarea la materialismul dialectic ca schemă a sistemului cunoașterii umane și sursă a ideologiei socialiste în favoarea unei liberalizări a conștiinței critice, capabile să canalizeze energia socială către umanizarea raporturilor dintre oameni.

Între 1963 și 1968 au avut loc dispute teoretice, nu lipsite de accente acute, între cele două grupuri. Doctrinarii ideologiei marxiste loiali liniei oficiale a partidului comunist, au preferat critica ideologică, tonul acestora având, de multe ori, rezonanțe ce amintesc rezoluții ale Cominformului. Reformatorii erau acuzați de asalt anarchist împotriva organizării sociale și de fraconism în unitatea de vederi a partidului. Conceptul „economie socialistă de piață”, lansat de către grupul *Praxis* a fost

comentat ca fiind incompatibil cu flexibilitatea naturală a marxismului.

În contextul acestor discuții teoretice și a dezbatelor privind deschiderile practice ale concepției despre „om” și „societate”, mișcarea de renovare a socialismului a cuprins și lumea universitară.

În Iugoslavia anilor '60 sistemul universitar cuprindea circa 200.000 de studenți, grupați în 160 facultăți și școli superioare. Deși studiile erau gratuite, absolvirea acestor facultăți nu

însemna și garanția obținerii unor locuri de muncă, în special pentru cei care terminau studii umaniste. Somajul în acei ani ajunsese la cote critice — 10% din populația activă. Agresivitatea și autoritarismul birocratiei ca și corupția erau acuzații la adresa autorităților care se ancoraseră solid în vocabularul critic al studenților. Pe acest fond, alternativa

modelelor propuse de grupul *Praxis*, în care se găseau și numeroși profesori din învățământul superior, erau extrem de operaționale. La această stare de spirit reformistă s-au asociat și informațiile privind mișcările studenților din Europa de Vest și eforturile de deschidere și umanizare a socialismului în țări din Europa de Est.

Desfășurarea

2 iunie. 1000 de studenți vor să ocupe un campus din incinta Universității din Belgrad pentru a se organiza și expune programul lor de revendicări. Sunt atacați cu violență de către poliție. Un studenț este rănit de către un glonț, alte zeci sunt răniți. Poliția atacă cu tunuri de apă, gaze lacrimogene și bastoane. Studenții răspund cu pietre de pavaj. Din încăierare rezultă peste 1000 de vitrine de magazine

emisari ai lui Tito au încercat să-i opreasă pe manifestanți. Consecința a fost nulă, iar autoritățile au activat din nou poliția. Urmările acestei adevărate bătălii au fost mai dure decât în ziua precedentă: 169 de răniți dintre care 21 politiști.

Studenții declară ocuparea incintei Universității. Măsuri similare sunt declanșate la Zagreb și Sarajevo.

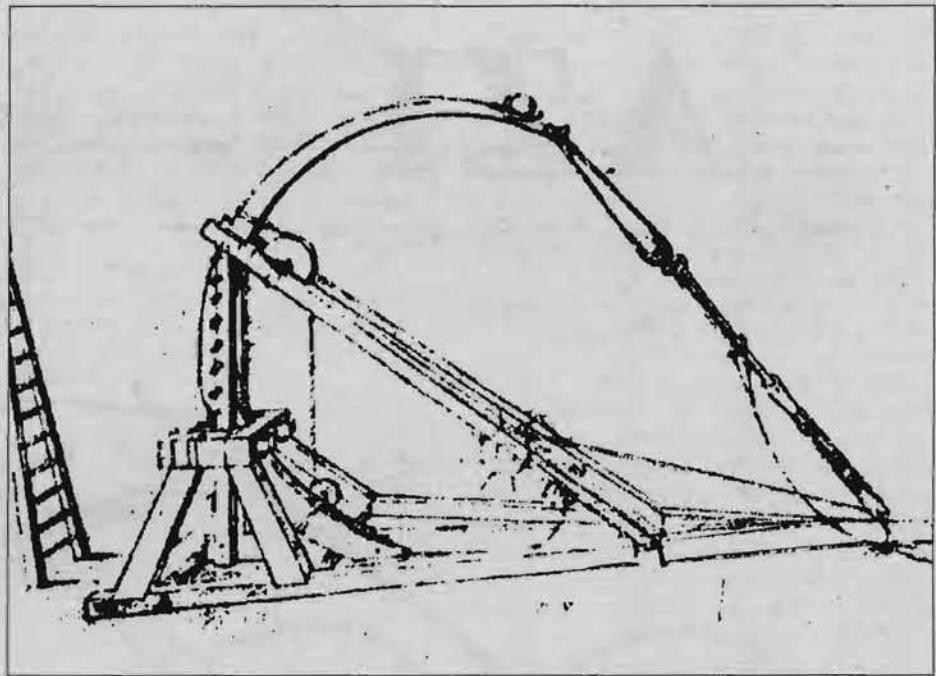
Studenții de la Filosofie, împreună cu profesorii lor, formează comitete de acțiune. Se drapează perejii cu portretele lui Marx, Tito,

introducerea de taxe speciale pe produsele, articolele și serviciile de lux.

10 iunie. Începează ocuparea universităților. Comitetele de acțiune se dizolvă, membrii lor trecând la alcătuirea unor programe noi, pașnice, în acord cu promisiunile lui Tito.

Consecințele

Muncitorii iugoslavi încep să se organizeze și ei pentru a obține atingerea unor doleanțe

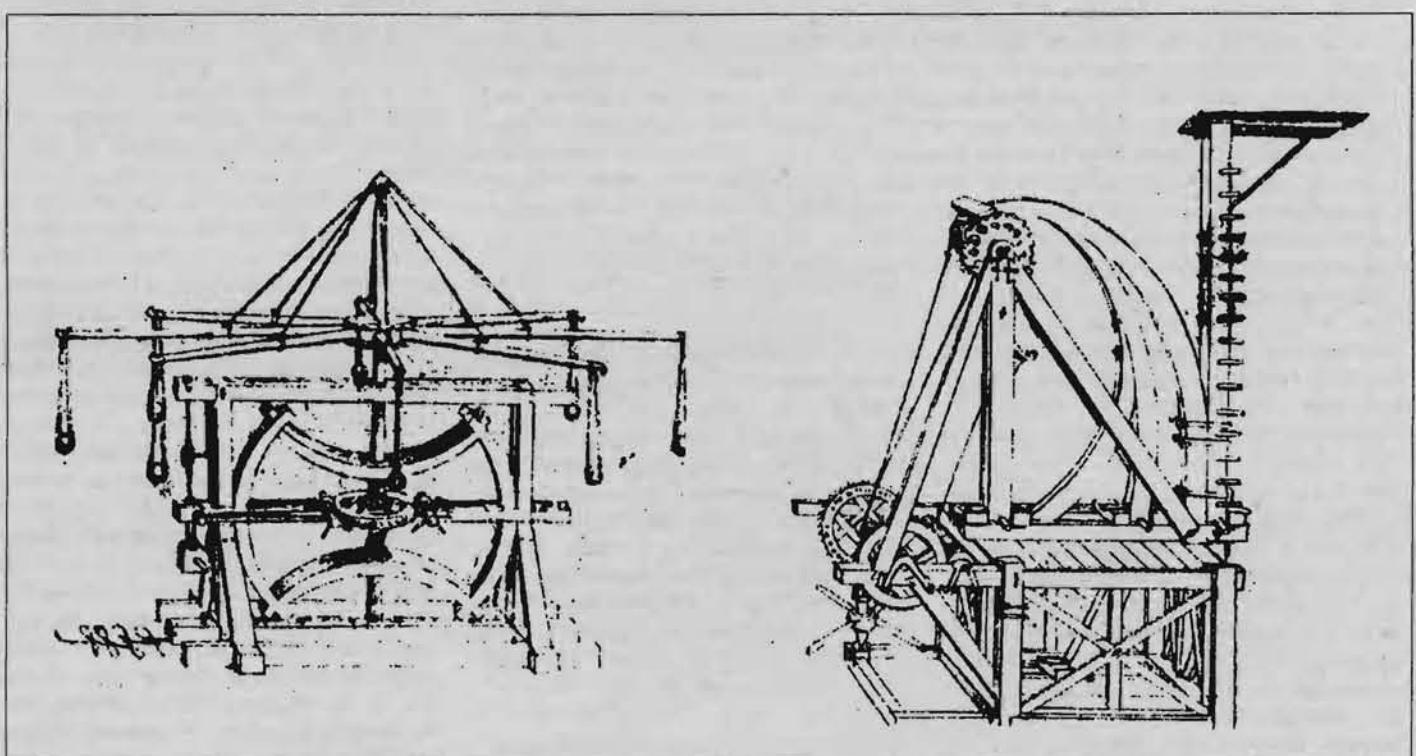
Mao, Che Guevara. Se montează pancarde: „Moarte burgheziei roșii!”, „Mai multe școli, mai puține mașini!”

4—8 iunie. Se trece la ocuparea facultăților și la redactarea de programe distințe de revendicări și acțiuni. Comitetele de acțiune conduc prin rotație gestiunea ocupării universităților. Studenților li se alătură scriitori, actori, plasticieni, oameni de știință. În câteva întreprinderi din Serbia și Bosnia-Herțegovina muncitorii schizează, prin întruniri spontane, solidaritatea cu studenții și își exprimă nevoia de programe proprii de revendicări.

9 iunie. Tito rostește o cuvântare în care respinge vehement ideile colaboratorilor săi, conform căror studenți ar trebui împriștați cu ajutorul milițiilor muncitorești. Mizând consențent pe statutul său de idol al tineretului iugoslav, Tito aproba extinderea conceptualui de autogestiune asupra mediului universitar. Studenților li se promis participarea la elaborarea programelor de învățământ și un rol

specific. Reacția oficialităților este foarte dură: peste 500 de arătaři. Ideea de a pune în discuție ordinea socială prestabilită a fost interpretată drept un mare pericol în acel moment, jinând cont de evoluțiile în curs ale Primăverii de la Praga. Guvernantii iugoslavi au trecut la reprimarea fățușă a oricăror germe尼 de mișcare de masă.

Membrii grupului *Praxis* ce aveau și calitatea de membrii de partid au fost excluși din acesta, iar organizațiile de care aparțineau au fost dizolvate. Celor ce au arătat solidaritate deschisă sau simpatie față de mișcarea de reformă ideologică li s-a interzis accesul la funcții sociale importante. Profesorii care s-au solidarizat cu mișcarea studențească au fost declarati „străini de doctrina partidului”, excluși din acesta și eliminați din universitate. Bugetele pentru publicații și organizațiile „corupțoare” au fost abolite. Scurta, dar intensă criză iugoslavă a intrat rapid sub control, iar reprimarea „devierii” a fost

sparte, zeci de mașini — printre care și un tun de apă — distruse.

3 iunie. După un miting tumultuos în Universitatea din Belgrad, profesorii se alătură studenților și organizează, împreună, un marș către sediul Comitetului Central. Pe cei 6 kilometri distanță până la Belgradul vechi,

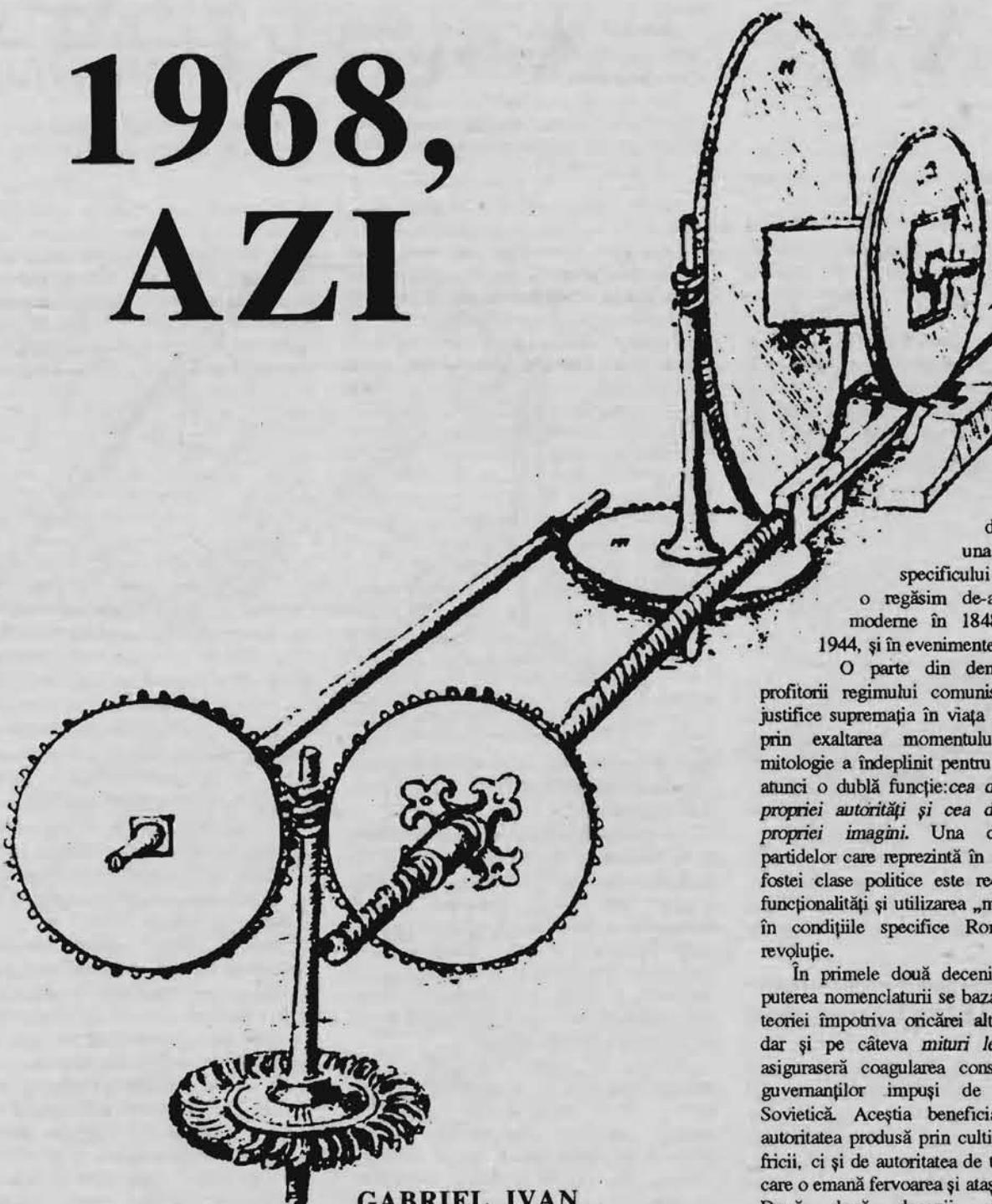
activ în selecția cadrelor didactice. De asemenei, Tito a promis sporirea numărului de burse de studii și deschiderea de noi centre universitare, apropierea învățământului de problemele practice locale. Pe plan economic, programul de măsuri enunță viză înghețarea salariilor mari, dublarea salariilor minime și

realizată cu binecunoscuta eficacitate comunistă.

¹ M. Markovic, R. S. Cohen, "Yugoslavia: The Rise and Fall of Socialist Humanism", Bertrand Russell Foundation, London, 1975.

Ion Andrei Popescu

1968, AZI

GABRIEL IVAN

The story of "the heroic fights for independence in 1968" represented the founding myth of Ceaușescu's regime. But after 1985, the memory of '68 exhausted as a source of legitimacy for the authority of the communist dictatorship. In this moment we can see the attempt to recover the legitimization function of '68. There was not a real discontinuity provoked by 1968 inside the political class: the power of the nomenklatura decreased as the powers of the General Secretary of the Romanian Communist Party increased. "The spirit of '68" actually emerged almost exclusively in Romanian foreign policy. This was the year of defining the specific character of destalinization in Romania: the prominence of asserted national independence, and the total lack of economical and political liberalization. The situation is best explained taking into account the lack of an authentic leftist political culture in Romania: in the period of respite of the early '60s, the RCP assimilated the political culture of extreme right nationalism.

Cine este, specificul, celebrului '68 din România? Nostalgicii „perioadei de deschidere inaugurate de Congresul al IX-lea al Partidului“ care trăiau atunci prima perioadă roz a carierei lor revoluționare, și de o bună parte a elitei culturale care s-a bucurat din plin de privilegiile unei colaborări ceva mai destinate cu puterea — sunt înclinați să considere că, în acel an, românii s-au situat în avangarda unei mișcări de importanță planetară. Că micul grup de studenți (animat se zice de unul dintre fiii șefului statului) care a luat cu asalt ambasada sovietică reiteră experiența „colegilor“ lor de pe baricadele Nanterre-ului și Sorbonei. Că salariații înclonați în Piața Palatului, sub atenta supraveghere a secretarilor organizațiilor de bază, ca să aplaudă discursul lui Ceaușescu și mulțimile din Piața Venceslav care împinseră pe reformatorii cehoslovaci dincolo de canoanele ortodoxiei comuniste, se găseau împreună pe creasta aceluiași val al istoriei. Că din perspectiva motivațiilor și atitudinilor lor politice nu exista o deosebire de esență între personalitățile grupate în jurul

ideului comunism. Alexandru Dubcek și, nouă generație de activiști ajunși în vîrful aparatului de partid și de stat după 1965. Că, în sfârșit, viitorii condeieri ai cultului personalității care, sub oblaștirea secției de propagandă, își înscrisează deja retorica pe coordonatele naționalismului, erau perfect sincroni cu inteligenția radicală din Occident sau cu intelectualii Primăverii de la Praga. Prima particularitate care individualizează anul '68 din România este dirijarea schimbării de la centru, o implicare destul de anemică a societății civile, birocratizarea de tip stalinist a destalinizării. Dacă a existat într-adevăr o mișcare de democratizare în preajma anului 1968, aceasta s-a derulat la suprafața societății românești — în învățământ, cultură și politică externă — fără să afecteze structura de rezistență pe care o reprezintă economicul sau relațiile de putere. Așa-numita tendință de destindere a antrenat în mod aproape exclusiv straturi superficiale ale intelectualității și foștilor persecuți politici fără să afecteze sau să intereseze straturile mai profunde care

comuniști locali în calitate de slujiști ai Imperiului. Pentru a se menține guvernările comuniști ai deceniului 7 trebuiau să se autoproclame drept continuatoare unei tradiții politice pământene. În absența unei veritabile tradiții politice de stânga autohtonă, N. Ceaușescu a fost nevoie să se insereze într-o filiație care începea cu Burebista și se încheia prin Al. I. Cuza. În anii '80, când dictatura lui Ceaușescu a căpătat accente fasciste, în această filiație legitimatoare va fi introdus și mareșalul Antonescu. Mult trămbițata „redare a istoriei adevărate a poporului român“ nu a fost altceva decât o încercare de re-legitimare a dictatorului de extracție bolșevică.

Din aceeași strategie de regenerare a autorităților au făcut parte „marile mitinguri patriotic din 22 august 1968“ și defecțiunile românești în cadrul Tratatului de la Varșovia (unele reale, altele — cum ar fi zvonul despre tentativa sovietică de intervenție militară în România — inventată cu concursul Securității). În condițiile deteriorării forței sacrifizante a poveștii eroice despre „marile lupte ale comuniștilor și ale Armatei Roșii eliberatoare“ (mitul legitimător al regimului Dej) trebuia porpusă o nouă poveste eroică a cărei rememorare propagandistică va asigura, în următoarele decenii, o continuă re-sacrificare a puterii. Povestea „eroicelor lupte pentru independență din anul 1968“ va reprezenta mitul întemeietor al regimului Ceaușescu.

Deja la sfârșitul anilor '80, „mitul lui '68“ se erodase sub assaltul crizei economice și a cultului personalității. Opinia publică românească ieșea de sub vrăja acestei „istorii sacre“. Ea era dispusă să accepte un eventual amestec sovietic în „treburile noastre interne“ pentru înlăturarea sau cel puțin temperarea lui Ceaușescu. Vizita lui Gorbaciov, în 1988, va fi primită cu speranță unei schimbări decisive în situația politică de la București. Întâlnirea de la Malta nu mai era receptată, în spiritul anului '68, ca o manifestare a imperialismului rusesc sau american. Nici chiar ideea „solicitării sprijinului militar sovietic“, pentru anihilarea „teroristilor lui Ceaușescu, nu stărnase, în acele zile, mari adversități sau reticențe. Ridicarea populară din Decembrie se explică și prin risipirea charismei pe care succesul de public al gesturilor de politică externă din 1968 i-o conferisea lui Ceaușescu.

După 1985, amintirea lui '68 a încetat să mai funcționeze ca sursă de legitimare a autorității. Mai poate ea juca un asemenea rol în prezent? O parte din oamenii vechiului regim au reușit să se mențină în prim-planul scenei politice. Pentru a-și legitimea prezența în jilțurile puterii ei au nevoie de resuscitarea mitului „bunului socialism“ al anului '68. Acesta va trebui să intre în concurență cu cele două mituri legitimatoare care au devenit operaționale în viața politică a perioadei de tranziție: cel al „Revoluției anticomuniste din Decembrie“ și cel al „Paradisului românesc interbelic“. Succesul său ar determina orientarea României în direcția modelului de dezvoltare socialist-democratic. Acest model transpare în toate formulele doctrinare emise până acum de stafful domnului Ion Iliescu: democrație originală, economie socială de piață, democrație socială. Considerațiile lui Ceaușescu potrivit căror România nu avea nevoie de reformele care se derulau în Ungaria, Polonia și U.R.S.S. pentru că ele fuseseră realizate la noi după Congresul al IX-lea au fost receptate în vreme drept una dintre numeroasele aberații propagandistice ale momentului. Noii definitori ai puterii încearcă să transforme biografia lor de actori ai perioadei de relativă destindere 1965—1974 în capital politic. Multe din aberațiile propagandei ceaușiste alcătuiesc astăzi nucleul ofertei politice a partidelor majorității guvernamentale. Datorită relațiilor lor mai mult decât ambiguie cu Kremlinul, șefii acestei majorități nu își permit însă supralicitarea spiritului lui '68, cu puternica sa componentă anti-sovietică.

În studiu „Noua clasă politică“ (Sfera Politicii, nr. 4, martie 1993) am încercat să identific o parte din reașezările produse în

interiorul nomenclaturii române în perioada 1965—1974. Nici accesul unor elemente provenite din rândul intelectualității și muncitorimii recent urbanizate; nici scoaterea la pensie a grupului „baronilor” lui Dej (Maurer, Bodnăraș, Stoica, Apostol); nici promovarea noii generații de activiști (oameni care, precum Al. Bîrlădeanu, C. Burtică, M. Florescu, I. Iliescu, C. Mănescu, P. Niculescu-Mizil sau I. Verdeț, se afirmaseră în aparatul de partid și de stat înainte de Congresul al IX-lea) nu au modificat natura stalinistă a clasei politice. Reforma inițiată de Ceaușescu nu viza ca în Ungaria anului 1956 sau în Cehoslovacia anului 1968, o veritabilă răsturnare a câmpului social al puterii — fapt care a determinat în acele țări solicitarea sprijinului sovietic, invazia și represiunea. Operațiunile de epurare pe care le întreprindea Ceaușescu nu vizau îndepărțarea stalinistilor — el însuși a fost, pe tot parcursul carierei sale, un exponent al stalinismului. Ele nu țin de mult trămbiata opțiune pentru „noile Partidului”, ci de obișnuită politică de cadre pe care au destăierat-o toți dictatorii comuniști. Criteriile după care au fost îndepărtați îndezirabili au ținut fie de tactica amenajării relațiilor de putere, fie de umorile tânărului secretar general. Nu restructurarea câmpului social al puterii, prin schimbarea compoziției clasei politice, a fost marea consecință a perioadei la care ne referim. Nu există o reală discontinuitate între casta conducătoare dinainte de 1968 și cea de după. Asistăm în schimb până la Congresul al X-lea al P.C.R. la modificarea raporturilor nomenclaturii, în calitatea sa de centru de putere, cu celălalt centru de putere reprezentat de secretarul general. Regimul politic bazat pe autoritatea unei minorități (la rândul ei aservită conducătorilor sovietici) va deveni un regim autocratic, bazat pe autoritatea absolută a conducătorului partidului. Ce loc ocupă în acest proces anul 1968? Unul emblematic. În acest an este înălțat fostul ministru de interne Al. Drăghici. În același an N. Ceaușescu reușea să aducă sub ascultarea sa Consiliul Economic și Consiliul Apărării și să transforme Consiliul de Stat pe care îl prezida din 1967 dintr-un organ onorific, într-unul de conducere efectivă. Tot atunci el își impune, prin discursul din 22 august, monopolul asupra „patriotismului socialist”, cauzând „apărării independenței naționale” etc.

Cealaltă consecință a anului '68 este cosmetizarea nomenclaturii. Neimplicarea în invazia din Cehoslovacia i-a transformat pe acești agenți ai intereselor sovietice în niște „buni români”. Buretele propagandei va trece peste responsabilitatea aservirii țării față de Uniunea Sovietică, peste studiile și stadiile de pregătire efectuate la Moscova, peste semnăturile din statele de plată ale K.G.B.-ului. Începând din decembrie 1989, fosta clasă politică încearcă o întreprindere similară. Această întreprindere care i-ar permite nu doar supraviețuirea ca entitate socială dar și păstrarea părghiilor puterii în noul context istoric, presupune: în primul rând, diminuarea presiunii sociale de „jos” prin eliminarea fostelor vârfuri ale puterii, ascensiunea birocașilor de pe palierile inferioare ale vechiului aparat de partid și integrarea tuturor intelectualilor dispuși să colaboreze; în al doilea rând, reciclarea în bloc a nomenclaturii în direcția noilor oportunități oferite de democrație și de economia de piață; în al treilea rând, refuzul de a-și recunoaște vinovăția colectivă pentru lungul șir de crimi ale regimului comunist.

Mișcările politice ale agitatului an '68 de la noi sau de aiurea nu pot fi considerate în afara istoriei comunismului. Pacifismul anti-american, valul contestatar din rândul tineretului și intelectualității, voga maoismului, anarhismului și troikismului, căutările reformiste din unele țări sociale și restabilirea „socialismului real” în urma reacției sovietice reprezentă diferențele avăturii ale comunismului post-belic. Toată perioada care a precedat anul 1968 a fost marcată de o puternică ofensivă a stângii comuniste, favorizată de eșecurile politicii americane în Indochina și de orientarea spre socialism a

țărilor lumii a treia. Absența reacției NATO în momentul invaziei din Cehoslovacia provine din faptul că factorii de decizie occidentali au văzut în reformele din Estul Europei o confruntare în interiorul comunismului între două tendințe ale aceleiași ideologii. Interesul

anul 1968: retragerea armelor sovietice negociată de Dej (iunie 1958); stabilirea de relații diplomatice cu R.F.G. (1967); menținerea relațiilor cu statul Israel după războiul de sase zile; neutralitatea în conflictul rus-chinez și apropierea de Iugoslavia (1965).

inedite a celor trei dinamici ale destalinizării dincolo de zvăcurile patriotice ale lui Ceaușescu? Dacă da, ea trebuie legată de absența unei culturi politice de stânga în România și, în particular, în rândurile P.C.R. În Ungaria sau Cehoslovacia destinderea

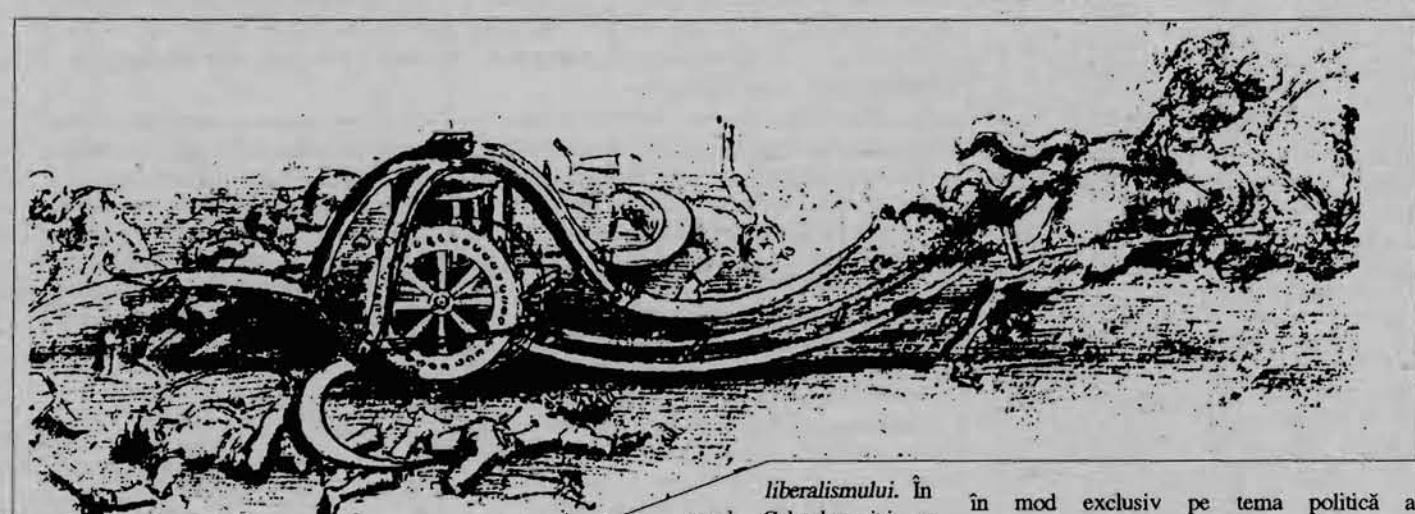

Occidentului de a sprijini o aripă a partidului comunist care viza perfecționarea sistemului era probabil minim.

Cum s-a înscris politica românească în această evoluție dinspre comunism înspre comunism care antrenase întreaga Europă de Răsărit? Vlad Georgescu, în cartea sa *Istoria românilor* (Humanitas, București, 1992, p. 278), consideră că foarte timid, „Comuniștii români au publicat și ei în 1967 principiile a ceea ce considerau a fi un nou sistem de conducere și planificare economică, în general mai conservatoare decât cele formulate în alte țări sociale. Teoretic, întreprinderile au căpătat mai mult drept de decizie, numărul indicatorilor centrali de plan a fost micșorat, dar centralizarea a rămas totuși strictă, planificarea amânată și în mâna partidului.”

Pentru a defini specificul anului 1968 și al întregii perioade 1965—1974 trebuie să ne raportăm la contextul general est-european din acea epocă. Aceasta era marcat de reverberările procesului de destalinizare demarat după Congresul al XX-lea al P.C.U.S. Cele trei laturi complementare dar nu neapărat simultane ale destalinizării au fost: 1. liberalizarea în privința structurilor economice sau politice; 2. destinderea în domeniul culturii și al politicilor și tehniciilor repressive; 3. afirmarea independenței față de Moscova. În fiecare din statele Tratatului de la Varșovia se poate constata un accent suplimentar pe una sau pe mai multe dintre laturile destalinizării. Putem considera că politica de destindere a fost prezentă în toate aceste țări. În Ungaria și Cehoslovacia i s-a adăugat dimensiunea

culturală de la începutul anilor '60 eliberase cultura de stânga existentă anterior ocupației sovietice. Dezbaterile privind căile reformei, formarea fracțiunilor în interiorul partidului și, în ultimă instanță, politica de liberalizare — pe care Ungaria a continuat-o și în anii '70 și '80 — s-au produs în interiorul acestei culturi. În România, țără în care înainte de război situația forțelor de stânga a fost mai mult decât derizorie, destinderea anilor '60 a eliberat singurul stoc de cultură politică disponibil: cel dezvoltat în anii '30 și '40 de dreapta naționalistă (ale cărui teme fuseseră preluate după 1940 și de țăraniști și liberali). Cu sprijinul intelectualilor care s-au pus în slujba partidului, ideologia naționalistă a fost asimilată prin filtrele vechilor stereotipuri mentale comuniste de către întregul partid. Demersul destalinizator de la noi s-a concentrat

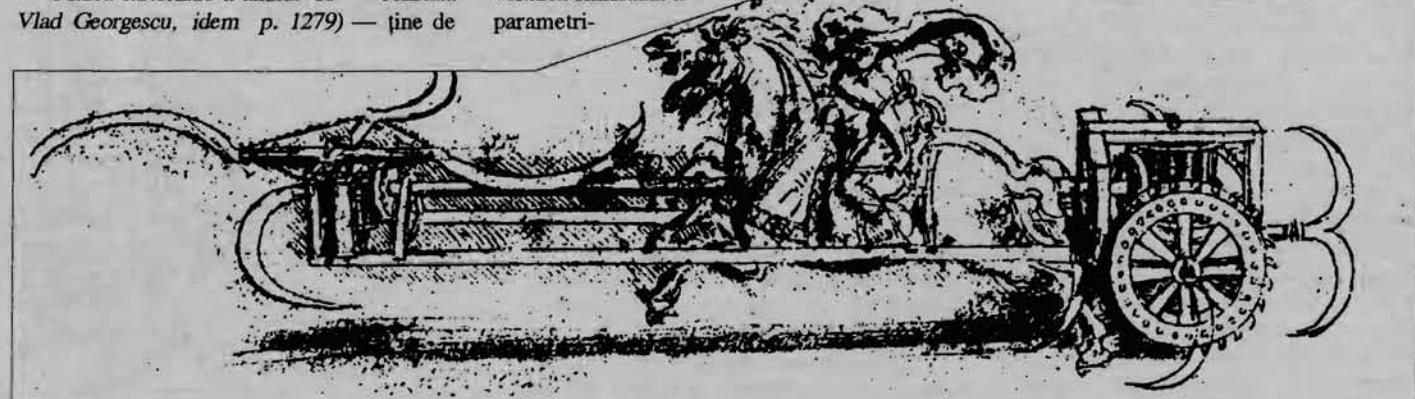

Nu întâmplător, în anul 1968 se inaugurează Combinatul Siderurgic Galați care, departe de a reprezenta un simbol al orientării spre economia de piață, va fi un bastion al stalinismului economic.

Marea răsturnare a anului '68 — constată Vlad Georgescu, idem p. 1279) — jine de

liberalismului. În cazul Cehoslovaciei a existat însă și o puternică tendință de afirmare a independenței — simultaneitatea celor trei laturi ale destalinizării în timpul Primăverii de la Praga a atrăzită riposta militară sovietică. În ce privește România, aceasta se individualizează prin dezvoltarea simultană a parametri-

în mod exclusiv pe tema politică a independenței. Anul '68 reprezintă momentul reconversiunii bolșevicilor români la religia naționalistă. Această conversiune va sta la originea neo-stalinismului anilor '80 și a hibridelor național-comuniști de pe scena noastră politică și astăzi. □

domeniul politicii externe. În mai, are loc vizita generalului de Gaulle (primul șef de stat occidental care vizitează România) și, în august, se înregistrează refuzul românesc de a participa la invadarea Cehoslovaciei. Alte gesturi de politică externă originală precedaseră

lor destinderii culturale și afirmării independenței și prin absență — chiar în zile bune ale lui '68 — a liberalizării. După 1980, parametrul destinderii a fost inhibat iar celălalt exacerbat la maximum.

Poate există o explicație a acestei distribuții

GABRIEL IVAN (born in 1957) is researcher at the Institute for Educational Science in Bucharest. He published articles, studies and essays in various publications and journals.

EPISODUL FRANCEZ

asumă acordul asupra acestei decizii. Confuzia sporește printr-un comentariu TV care menționează nu decizia Consiliului de a relua activitatea didactică ci doar dorința ca aceasta să reînceapă. Incitați de Cohn-Bendit, studenții se agitan. „Dai-ne înapoi Sorbonna!”. Au loc noi încăerări cu poliția. Se demontează caldărâmul marilor bulevarde, apar primele baricade.

10 mai. Studenții escaladează conflictul. Poliția și jandarmeria nu fac, nici ele, dovadă de reținere. Noaptea 10/11 mai este martora unui lanț de încăierări dure. Străzi întregi sunt decoperțate de pavaj. Mașinile parcate (simboluri ale societății de consum) devin suporturi pentru numeroase baricade, de părțile cărora s-au schimbat pietre și cocktailuri Molotov, grenade lacrimogene, asfixiante și chiar grenade ofensive.

Negocieri eșuate între reprezentanții forțelor de ordine, lideri ai reformatorilor radicali și ai sindicatelor studențești, de extremă

11 mai. Primul ministru, Georges Pompidou, convocă Consiliul de miniștri și elaborăază strategia de descurajare a protestelor studenților.

**Principalele sindicate muncitorești
de stânga hotărăsc, pentru 13 mai, un**

Comunicat PCF: ocuparea uzinelor, (deja generalizată în aproape toată Franța) trebuie decisă doar după consultarea tuturor muncitorilor. Sindicalele acuză PC de încercare de dezbinare. După unele aprecieri, în săptămâni care au urmat, Franța a avut două guverne: cel *ales*, guvernul Pompidou, și cel *impus*, guvernul sindical Séguy (CGT), membru al Comitetului Central al PCF.

Mișcările studențești se rezumă la două tipuri distincte de acțiuni, mitingurile locale și acompanierea mișcării muncitorești.

16 mai. De Gaulle se întoarce din România și refuză orice declarăție.

25 mai. Premiul Pompidou se întâlnește neoficial cu G. Séguy. Reuniunea tripartită Guvern, Patronat, Sindicale. Revendicările minime ale sindicatelor — salariau minim de 1000 franci pe lună, săptămâna de lucru de 40 de ore, limita de pensionare la 60 de ani, li se adaugă plata integrală a salariilor pe perioada grevei, recunoașterea oficială a activului sindical din întreprinderile naționale, grilă mobilă de salarizare.

26 mai. *L'Humanité*, organul oficial al PCF, scoate o ediție specială în care cere continuarea grevelor. Negocierile tripartite continuă.

27 mai. Miting studențesc și marșuri de stradă în Paris și Lyon.

CGT avertizează muncitorii că manifestările de solidaritate ale studenților față de greve le pot mișcări sănsele de căstig ale revendicărilor. Séguy comunică rezultatele negocierilor greviștilor de la Renault-Billancourt. CGT-ul local, intoxica de propaganda PCF, le consideră nesatisfătoare.

28 mai. Studenții cheamă întreaga Franță la revoluție. Miting studențesc pe stadionul Charlety. În cuvântul Pierre Mendés, deputat socialist, PCF organizează, la rândul său un marș de stradă prin centrul Parisului, cerând demisia lui De Gaulle. Participarea a fost surprinzător de slabă. Seara Biroul Politic al PCF invită toate forțele patriotice (a se citi: de stânga) să se rălieze unui program comun ce afirmă că stânga este pregătită să ia puterea. F. Mitterand, secretarul general al Federației sociale, acceptă o întâlnire la vîrf cu PCF.

29 mai. De Gaulle se retrage la reședința sa de la Collombey les-deux-Eglises pentru a reflecta asupra evenimentelor. Înainte de a ajunge, însă, acolo are confuza cu șefii militari ai Republicii cărora le declară că a luat deja decizia de a rezista tuturor tentativelor de a submina instituțiile statului. El dorește ca armata să accepte a acționa în cazul unei

putere ce trebuie să fie ocupat în cazul căderii guvernului Pompidou era un subiect de derulă pentru toate forțele politice. Dreapta gaullistă nu pricpe nimic din tacerea Președintelui. Comuniștii nu puteau coaliza stânga. Socialiștii nu doneau să împartă decât marginal guvernarea cu alte forțe de stânga.

30 mai. De Gaulle îl avertizează pe

Pompidou că se reîntoarce la Paris. Miniștrii sunt informați că generalul este optimist. Sanguinetti are inițiativa de a convoca o manifestație de susținere a gaullismului pentru aceeași zi, la orele 18.

Președintele își programează alocuțiunea pentru orele 16,30, înainte de ora fixată pentru desfășurarea adunării din Paris. La ora fixată, de Gaulle rostește celebrul „*Je reste*”. Fixeză alegeri pentru 29 iunie și își exprimă încrederea că poporul francez își va hotără singur destinul.

Manifestația din „*Plaça Concorde*” a reunit peste 1 milion de parizieni și sute de mii de drapel tricolore. Entuziasmul populației s-a ridicat pe cote nemaiîntinute de la eliberarea Parisului în august 1944.

Un comunicat CGT a anunțat imediat că nu va obstruca, prin nici un mijloc, desfășurarea alegerilor.

În termeni direcți și imediați, presiunea sindicatelor se menține constantă pe linia revendicărilor minime, dar presiunea politică asupra greviștilor slăbește. Participarea la greve ca și la ocuparea uzinelor descrește.

Studenții revoluționari circulă în continuare în timă de asalt, fără ca forțele de ordine să încearcă să-i opreasă. Interven separații spectaculoase și contestații reciproce între diversele grupuri ale studenților, troikașe și maciste, 22-martiste și comuniste.

Luna mai se încheie, totuși, cu 10 milioane de greviști și cu universitățile goale. Partidele politice erau deja preocupate de alegeri. Sindicalele își încordau forțele pentru menținerea acestor câștiguri minime obținute de la Guvern și Patronat. Tensiunea generală încă nu slăbise. Orice eveniment putea arunca din nou Franța în stare de asediu.

6 iunie. La Flins 1000 jandarmi forțează intrările în fabrică. Direcția dă un comunicat

Politia oprește un val înarmat de întăriri studențești dinspre Paris spre Flins. Sunt arestate 265 persoane. Jandarmii realizează un acord cu greviștii de la Flins: teritorul uzinei este neutru. Greviștii își retrag picioarele, jandarmii batalionul „Gherilele” studențești rămân singure pe poziții.

10 iunie. Un grup de tineri rebelli, campat

pe insula Meulan, între două brațe ale Senei, este șarjat de un echipaj de jandarmi.

Giles Tantin, elev de liceu un Tânăr de 17 ani se înecă. Este al doilea mort al revoluției, primul fiind un comisar de poliție din Lyon, lapidat de manifestanți. În arhivele stângii este menționat numai Tantin. În aritmetică revoluției, polițistul putea fi neglijat, el a murit la datorie.

Reacția tineretului nu va fi imediată.

12 iunie. În 72 de locuri distincte începe simultan atacul tinerilor. Revoluționari atacă și comisariatele de poliție. Violența a atins în acea noapte cote

necunoscute. Au izbucnit incendii în magazine, case particulare, instituții. Au fost răniți de ambele părți și peste 1600 de arestați.

Un element nou: populația, sătul de hărțială, trece pe poziții de auto-apărare gonindu-i pe răsculați. Numai către dimineață grupurile răzlețe de gherilă ale tinerilor încep să se imprăște.

Consecințele

13 iunie. Guvernul actualizează o lege din 1936 împotriva milișilor private și declară în afara legii grupurile de revoluționari.

14 iunie. Tot mai numeroase secții și fabrici își reiau lucrul.

17 iunie. Ultimele grupuri de revoluționari din Sorbona cedează controlul Universității.

29 iunie. Alegerile sunt câștigate de gaulliști UDF care își sporesc controlul parlamentar de la 242 la 358 locuri, în timp ce federații socialiști coboară de la 121 la 57, iar comuniștii de la 76 la 33 de mandate.

Astfel ia sfârșit episodul francez al

Lexicon HERBERT MARCUSE (1898—1979)

Filosof și sociolog american de origine germană. Născut la Starnberg lângă München, provine dintr-o familie a burgheziei evreiești. Membru al Partidului Social Democrat German în tinerețe, părăsește partidul după asasinarea Rosei Luxemburg și a lui Karl Liebknecht în 1919, dar rămâne redactorul filosofic al revistei teoretice a partidului. Devine elevul lui Husserl și își susține doctoratul sub conducerea lui Heidegger (Ontologia lui Hegel și teoria istoricității 1932). Influențat de „fenomenologia lui Husserl, de freudism și marxism. Devenit una din personalitățile marcante ale „Scolii de la Frankfurt”, formata în jurul înstituției de cercetări sociale condus de Max Horkheimer, este preocupat de reînoirea marxismului într-o perspectivă critică și de răspunsurile polemice date „pozitivismului” (neopozitivismul) reprezentat de Wittgenstein, Popper, cercul de la Viena. Integrarea psihanalizei era o altă dimensiune a „școlii” în care Marcuse și Fromm se remarcă dezvoltând elementele unei antropologii freudo-marxiste. Ambii sunt preocupati puternic de problema alienării care, pentru Marcuse, se întâlnește cu cea a represiunii înțeleasă în perspectivă freudiană. Instalația nazismului și fluxul antisemit vor accentua aceste preocupări care vor continua chiar după ce, împreună cu principali compoziții ai grupului va emigră în S.U.A. (1934).

Studiind, inclusiv sociologic, societatea americană concluzionează că societatea industrializată și tehnologizată sărăcește personalitatea individualului, uniformizează oamenii, impunând forme de gândire și comportament aliniat pe o singură dimensiune și creind deci „omul unidimensional”. În locul represiunii evidente a nazismului apare o altă mai subtilă care este „nu numai secretul individului dar și cel al civilizației” și care produce, altfel, aceeași aliniere, deosebirea fiind că o face prin „manipularea conștiințelor” ale cărei resorturi și mecanisme sunt regăsite în consumul de masă și în educație. Prin acestea se realizează și integrarea clasei muncitoare în societatea dată astfel încât forța contestată a acesteia se pierde. Contestația mai poate fi regăsită, după Marcuse în forțele marginale ale societății: lumpenproletariatul, studenția, grupurile minoritare sau rasiale oprimate. Aceeași virulență este regăsită și în legătură cu critica birocației și tehnocratiei prin care după părerea lui Marcuse, se caracterizează statele sociale.

În S.U.A., predă filosofia și științele politice la Columbia și Harvard, Universitatea Brandeis (1945—1965), apoi la San-Diego (California) bucurându-se de popularitate și influență în rândul studenților. Remarcabile sunt Eros și civilizație (1955) Omul unidimensional (1964), Cultură și societate (1965), Sfârșitul utopiei (1967) Eseu despre eliberare (1969), Contrarevoluția și revolta (1972). (Sime Pirotic)

Eugen Ionescu: „De vreme de studenții spanioli aruncă crucifice pe fereastră iar studenții polonezi reclamă o mai mare libertate pentru practicarea religiei, pentru că nu-l am trimis pe Franco în Polonia și l-am adus pe Gomulka la Madrid?”

prin care amintă că, începând cu 7. ansamblul personalului își va relua lucrul.

La Nanterre, mișcarea „22 martie” care se angrenase să sprijine lupta muncitorilor, decide să se asocieze celor de la Flins, încercând să-i determine pe muncitori să reziste tacticii CGT de a accepta alegeri și a trăda revoluția.

7 iunie. Studenții împreună cu muncitorii tineri de la Flins se dedau la provocări împotriva forțelor de ordine regurate în afara uzinei. Acestea nu ripostează. Până la prânz, rândurile muncitorești se reduc substanțial.

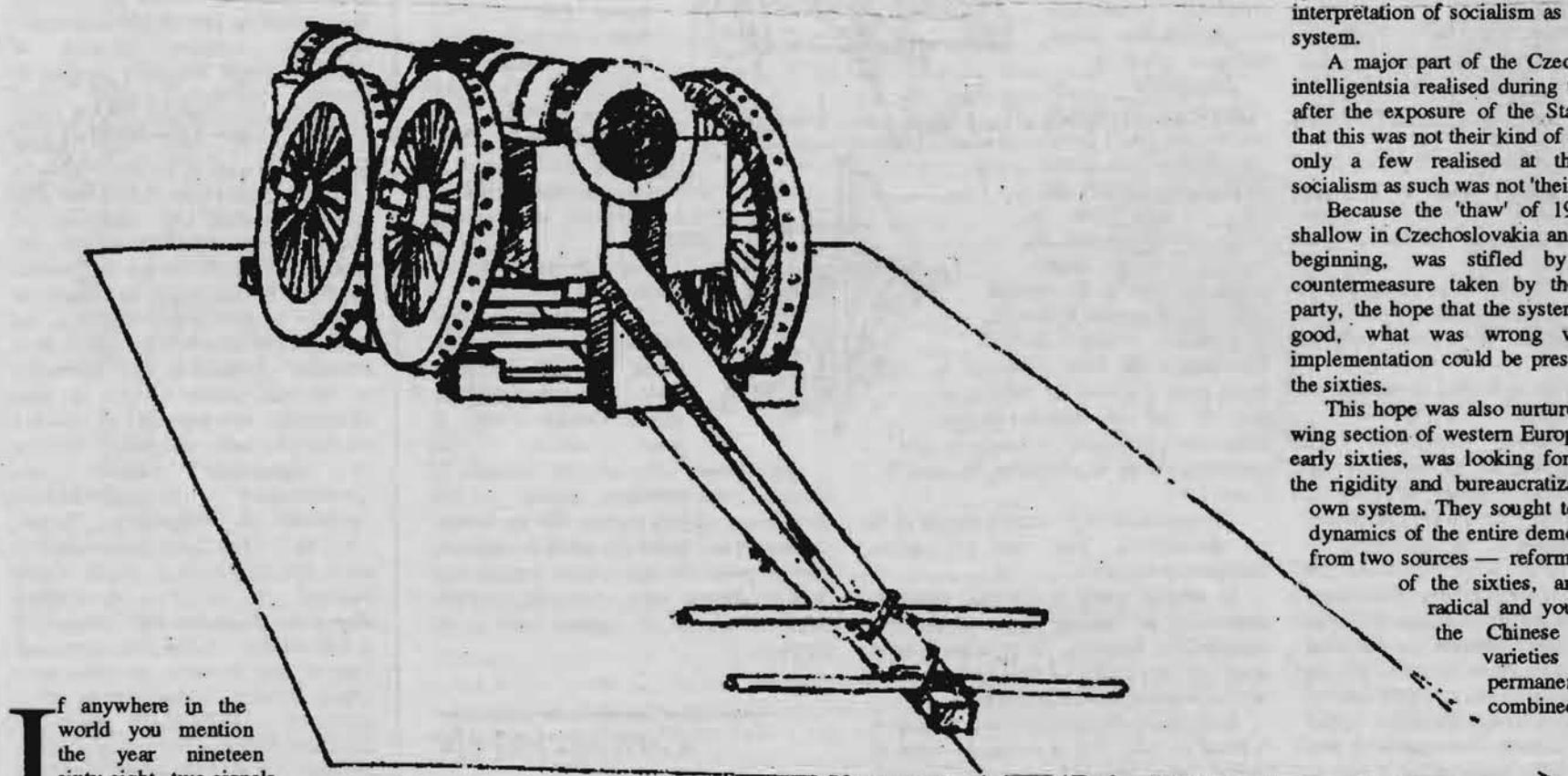
revoluției tineretului. Societatea burgheză, în ciuda protestului acestuia, a ieșit întărită din confrontare și își va continua mai departe drumul, ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Sechelele acestor tensiuni sociale vor continua, însă, să rămână în conștiința generațiilor de atunci, ca și a celor de azi.

Documentar* realizat de Ion Andrei Popescu

* Sursele documentarului au fost cotidienele și periodicele intervalului.

The Year Nineteen Sixty-eight and Czechoslovakia

PETER ZAJAC

If anywhere in the world you mention the year nineteen sixty-eight, two signals flash in the minds of

people — having at least a minimum political enlightenment: student' riots of May 1968 in France and Czechoslovakia — Dubcek. The two processes are sometimes even coupled together, as if they represented one and the same movement. The Czechoslovak "socialism with a human face" is epitomised as the last attempt at fulfilling the dream of social justice associated with socialism, on its ground. This was also the reason why Alexander Dubcek, the figure symbolising the Czechoslovak spring of nineteen & sixty eight continued to enjoy the respect of the Western society up to our days, and in the period following the year nineteen eighty-nine. This was a reality in spite of the fact that the latter year's developments were based on different premises and pursued on overall systemic transformation — in contrast to nineteen sixty-eight when they had stayed within the context of socialism as a system and only aimed at changing the internal situation and conditions of the system.

The communist regimes of small countries in Central and Eastern Europe started to face resistance and revolts against the system quite soon after 1945. The GDR in 1953, Hungary and Poland in 1956, Czechoslovakia in 1966, Poland in 1980... Thus, the year nineteen sixty-eight in Czechoslovakia was neither the first nor the last revolt against the regime: it was only one in a series of revolts and crackdowns characteristic of the road towards 1989.

The year nineteen eighty-eight had certain special characteristics. As opposed to the spontaneous anti-Communist character of the years 1953 and 1956 that had rather fuzzy political objectives, the year nineteen sixty-eight in Czechoslovakia represented an attempt at the reform of socialism and anti-communism was but one of its accompanying and, for that matter, marginal features; as for the years 1979-80 in Poland, these were marked by a clear political understanding of the impossibility to reform communism and the absence of such an illusion but in contrast to the 1953 and 1956 upheavals it relied on a broad trade union base and a well defined political strategy that enabled it to survive, without

breaking up, the failure of political negotiations between solidarity and the Polish government.

In addition, the year nineteen sixty-eight was marked by an intersection of two processes: generation conflict in Western Europe and in the US, and reform attempt in Czechoslovakia. It reminded of a situation where, for a moment, two trains meet in the same station: at this single moment it seems that the trains and the passengers look very much alike and head in the same direction, although in reality they may be — and actually were — different and going in totally different directions...

Why was it exactly Czechoslovakia and was it exactly the year nineteen sixty-eight? The 1948 communist takeover in Czechoslovakia had, on the whole, a legal form and, at the beginning, looked like a legitimate change of government. Only later

on followed the constitutional changes that stayed within the bounds of legality as far as formal procedures are concerned, but that diverted from the principles of legitimacy of a democratic state with the rule of law. The setting up of the national front system, controlled by the communist party, lied foundation for the one party rule that subsequently received its constitutional legitimisation in the socialist constitution. Planned economy with state ownership liquidated, in a constitutional manner, market economy and private ownership. Fundamental human rights ensuring the principle of the supremacy of human dignity were replaced by a class society system which according to the well known Lenin's promise, made it possible to legalise any violence and lesson.

These three fundamental constitutional — the legal procedures — created the frontage of a democratic character of February changes — democratic law being

replaced by class law, oppression of the entire social classes and violence committed in the name of law and order. Suppression of churches, persecutions and imprisonment, death sentences, expelling entire groups of people from their homes, loss of property and security of ownership — these were the building blocks of socialism. The persecution of the Communist party members that came later on, was only the result of transferring civic terror to the inside of the ruling party.

The other side of the coin was represented by inner readiness of the population to embrace the socialist system. This is to say that for many members of intelligentsia that started to shape political trends in Czechoslovakia after 1945, the response to the totalitarian challenge of fascism was not the confirmation of fundamental human rights and principles of

system, there was an internal readiness and interpretation of socialism as a socially just system.

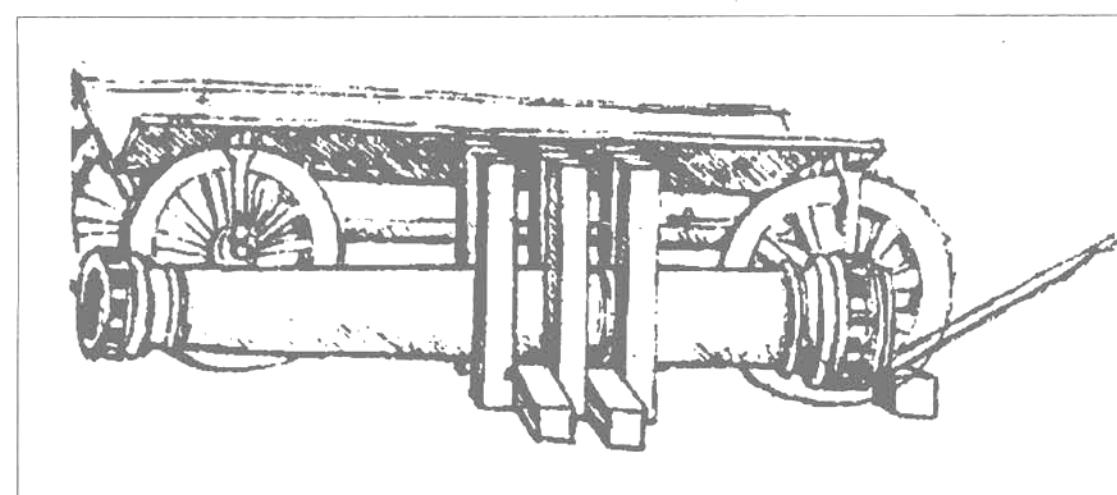
A major part of the Czech and Slovak intelligentsia realised during the fifties and after the exposure of the Stalin era terror that this was not their kind of socialism. But only a few realised at that time that socialism as such was not 'theirs'.

Because the 'thaw' of 1956 was very shallow in Czechoslovakia and, right at the beginning, was stifled by bureaucratic countermeasure taken by the Communist party, the hope that the system as such was good, what was wrong was only its implementation could be preserved through the sixties.

This hope was also nurtured by the left-wing section of western Europe that, in the early sixties, was looking for a solution to the rigidity and bureaucratization of their own system. They sought to increase the dynamics of the entire democratic system from two sources — reforms of socialism of the sixties, and, the more radical and younger section, the Chinese and Cuban varieties of the permanent revolution combined with Marcuse, Reich and Bloch.

Only this background made it possible for the reform in Czechoslovakia to emerge from within the Communist party and to be fuelled by the idea of the reformability of the system, while preserving the overall systemic framework with the constitutionally sanctioned leading role of the Communist party and economic reforms based on state ownership combined with market elements.

The theme word of spring of 1968 was not "democracy", but "democratisation" thus is quite understandable. For the objective was not to build a democratic legal system, it was the democratisation of socialism, inclusion of some elements of Western democracy, especially the principle of human rights and participatory democracy in the form of participation of civic activities in political life of the

free market economy, but the identification of the social with the socialism. This represented the perpetuation of the first-republic tradition of left-oriented intellectuals who responded very critically to democracy gaps in Czechoslovakia between the two wars, especially in social area.

Thus, besides external pressures and legalist transition to a nondemocratic legal

country. In this respect, the Czech and Slovak intellectuals and artists also played their role. It was also coupled with the experience of non-violent resistance to the Soviet-led military invasion and the subsequent occupation — both illegitimate and legalized — and experience with the 1948 takeover.

Because the idea of the reformable socialism could not receive its full

expression in 1968 it survived as a legend on reformability of communism both in the West and in the East. This was also the idea that underlined the Soviet perestroika in the eighties even though it had not been specifically mentioned.

But, in the course of twenty years, initial hope turned an illusion. It was, first of all, Gorbaciov's illusion that if Czechoslovakia had not been occupied in 1968, communism in Eastern Europe as a hole would have embarked on a reform course. This resulted in the belief that the occupation of Czechoslovakia was a tactical mistake and that it was necessary to continue in the trajectory of the 1968 and avoid the fallacy of Brejnev's doctrine of forceful interference with internal situation in individual countries. It was, apparently, based on the assumption of automatism that would spontaneously lead development along a reform path.

What was not taken into account was the fact that during the seventies and the first half of the eighties, socialism started to hit economic bottom because of the qualitative civilisation breakthrough that the Western civilisation recorded in the sixties and particularly in the seventies. Moreover, no account was taken of what Tocqueville identified already in the period of the American and the French revolution: namely, that the systems are most vulnerable at the time they open up for changes. In this respect, the architects of the Brejnev doctrine had a better foresight. They clearly realised that the reform in Czechoslovakia would not have stopped at the level of reforming the Communist party, but that it would continue with the transformation of both the economic and the legal systems. Perhaps more gradually, more moderately, without the loss of twenty years, but with equal inexorability.

In Western Europe and in the US, the year nineteen sixty eight was directed especially against bureaucratic establishments. If the Czechoslovak reforms were in the direction of moving from violence to consents, students' riots in Western Europe and the US culminated in violence and, in their more radical expression, in terror. This movement and its illusionary character was convincingly described already in the late sixties by Hannah Arendt.

The Western civilisation tackled its internal problems in the early seventies, in two ways. On the one hand, it took up those message of the 1969 that could be built into its democratic structures: the stress was shifted from production to consumption principle of the "world within the reach" preventing absolutization of bureaucracy, massive opening up of university studies, recognition of environmental problems and minority issues.

Perestroika, in the second half of the eighties, evoked the impression that once again — this time under the soviet auspices — the socialist reform will be renewed. But, all the processes taking place in Central and Eastern Europe in 1989 and later on showed that any systemic transformation of the society is impossible within the framework of the socialist system.

The processes that got underway in Czechoslovakia and other countries of Central and Eastern Europe in 1989 were more of legitimistic revolution of the American type than the social revolution of the French type. It became evident, however, that as soon as the constitutionally sanctioned principle of the leading role of the communist party was lifted, legal system based on this principle crumbled like a card house. The same went for economic transformation. Restoration of market economy destroyed any illusion about the possibility of socialist economic reforms in which state ownership would be combined with individual pockets of private ownership.

Reform communists of 1968 represented one of the reservoirs of the November volte-face. They were, first of all, those reform communist who were involved in the Czech

and Slovak dissent. In addition to this — relatively small — group there was the potential represented by former communists who were expelled from the party after 1968 or who were taken away their membership. In the first phase that involved the joint action against the Communist party in power, the civic movements OF and VPN (OF — Civic Forum in the Czech lands. VPN — Public Against Violence in Slovakia) preserved their cohesion. But the subsequent process of crystallisation of the political scene according to one's position on economic transformation, position on the past, position on the setting up of the system on economic transformation, position on the past, position on the setting up of the system of parliamentary democracy and rule of law, and position on the constitutional set-up of the country brought about a political differentiation also among former reform communists. It became quite rapidly apparent that, for most of them, their horizon is represented by changes that do not transcend the boundaries of 'socialism with a human face' and they find it very difficult to accept a fundamental transformation of the system as a whole and that, if they do, this acceptance does not go beyond the level of declarations, rhetoric and formality; quite a few of them were seeking a third way not only in relation to economy, but also in relation to constitutional set-up of the country in the form of a hybrid called once a confederation, once a union, or a common state with two entities having international legal status'. Only very few former communist reformists were able to really understand and push through a transformation of the society as a whole. The attempt at a kind of a hybrid society, as an unfulfilled dream of nineteen sixty eight, failed after 1989.

In this sense, the fate of Alexander Dubcek is also symbolic. The disillusion that followed the year 1968 was further deepened by the disillusion that followed the year 1989 in connection with the breakup of Czechoslovakia whose preservation was a part of his political programme until his death. Alexander Dubcek's death, symbolically, coincides with the death of the state and of the dream about socialism with a human face growing over to a social democracy.

After the 1992 elections, it was a generation and structures of the former reform communists who came to power. These are still trying to put in place a hybrid system with the result being the slowing down of privatisation, artificial preservation of the broad-spectrum political movement, predominance of the use of power mechanism over the power as instrument of action, legal anomie (lack of respect for observation of principles of the rule of law), purpose-oriented populism, failure to come to terms with the past creation of social illusions and 'running backwards' to nostalgia over the unfulfilled and unfulfillable dream of socialism with a human face. The same ideas that had initiated internal unifications within the boundaries of the socialist system have become today a mental and political block standing in the way of genuine transformations of the whole system. These are historical paradoxes of political movements that come either too early, or too late, and that get stuck in the mid way.

□

Ph Dr. PETER ZAJAC, DrSc., (born in 1945), Director, Institute of Slovak Literature, Slovak Academy of Sciences, Bratislava, member of the Board of the Milan Simecka Foundation, member of the Board of the Public Against Violence then of the Civic Forum in the Czech lands and advisor to the Slovak Parliament Chairman 1990—1992.

O aniversare stânjenitoare

... 1968 este anul celei de-a doua mari crize a comunismului în Cehoslovacia și în Polonia. Au apărut pe scena politică mișcări și idei care nu se puteau exprima absolut deloc în limbajul ortodoxiei comuniste. Aceste mișcări și aceste ideuri democratice respingeau ordinea totalitară, chiar dacă și fomoul opoziției în limba «socialismului cu față umană». Reacțiile la presiunea de jos au fost, în ambele țări, diversificate. În Cehoslovacia, reformatorii partidului său lăsat convinși de necesitatea unei schimbări democratice. În Polonia, tendințele autoritare și naționaliste apărute în sănul partidului comunist și legate de numele lui Mieczysław Moczar, șeful poliției, au jucat un rol decisiv. Cred că aceste două reacții au fost, una ca și cealaltă, modalități folosite de comunismul la putere pentru a ieși din izolare. Erau două metode diferite de a se implanta în societatea proprie.

În Cehoslovacia, reformatorii comuniști invocau, împotriva moștenirii staliniste, idealul democratic. În Polonia, aria autoritară și naționalistă, exploatajând prejudicii reale suferite de rezistenții antihitleriste în perioada stalinistă, foloseau vocabularul retoricii anti-intelectuale și al xenofobiei naționaliste pentru a-și găsi un partener în tot ceea ce a fost totdeauna și tulbură în tradiția poloneză.

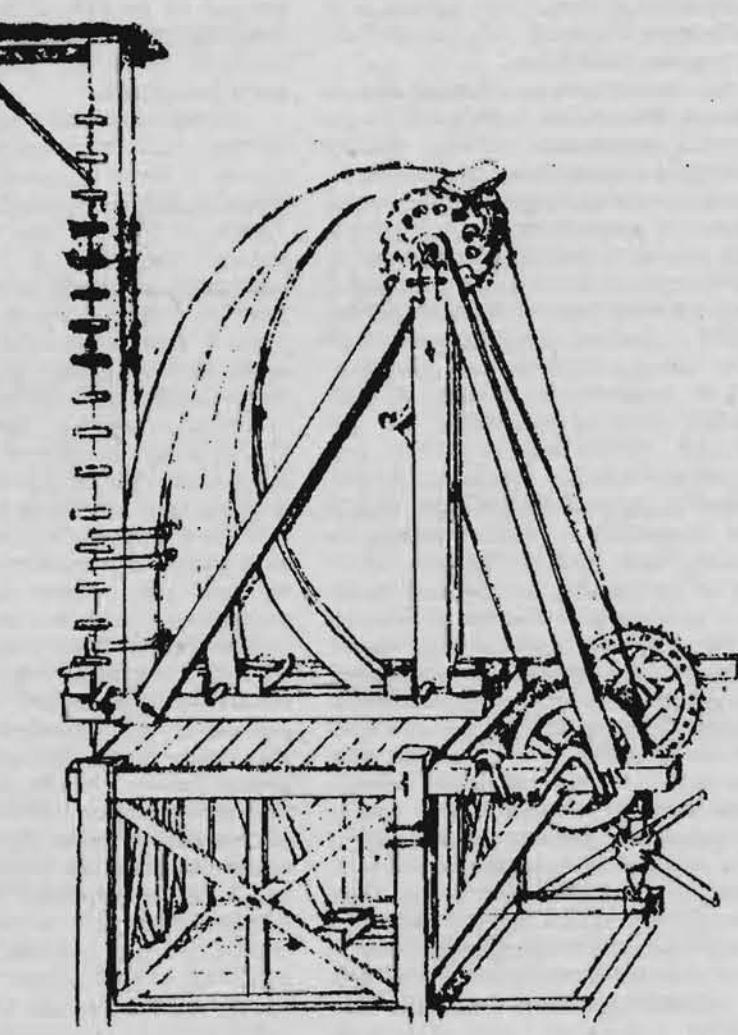
Alexander Dubcek, liderul comuniștilor din Cehoslovacia și simbolul Primăverii de la Praga, încarna speranța unei evoluții democratice, a unui pluralism real, a unei căi pașnice ducând la un stat de drept și la libertățile

(„O aniversare stânjenitoare”, *Lettres Internationales*, ediția română, nr. 6, vara 1993, pp 54-56)

ADAM MICHNICK

fundamentale. Mieczysław Moczar mergea pe altă cale: împărând retorica comunistă cu vocabularul propriu ideologilor și mișcărilor fasciste, încerca să obțină sprijinul maselor mobilizându-le contra «intelectualilor liberali și cosmopoliti»...

...Comunismul a fost, astăzi și sigur, instrumentul dominației sovietice asupra popoarelor învinse. Acest model de regim strâns acestor popoare și impus din exterior, dar, cu toate astea, reprezenta modul de viață al unei părți importante din aceste popoare, condițiile în care erau obligate să trăiască. Dacă Imre Nagy sau Alexander Dubcek au devenit fragmente din legenda națională, ipoteza potrivit căreia comunismul nu este decât o rețea în slujba străinătăii răspândete mai mult confuzie decât orice altceva. Astăzi a venit vremea să reexaminăm miturile și să găsim alte criterii. Este just, deci, să se amintească faptul că Nagy, ca și Dubcek, erau comuniști și că astăzi face ca biografiile lor să fie ambiguë. Aceeași ambiguitate se regăsește de altfel în întreaga tradiție a lui Octombriei bolonze (1956) sau a Primăverii de la Praga. Si unul și celălalt au reprezentat, sub anumite aspecte, o criză a comunismului, în care partizanii reformelor democratice și înfruntau pe apărătorii ortodoxiei staliniste. Acest conflict a avut totdeauna anumite limite, atât geopolitice cât și intelectuale. Limitele geopolitice constau în a fi seama — fără a protesta — de eventualitatea unei intervenții sovietice. Cât despre limitele intelectuale, ele constau în a căuta soluții în cadrul proiectului socialist. Astăzi, trăim și dezbatem probleme într-o atmosferă diferită, cu alte limite politice și intelectuale. Si nu-i cinsti să se judece epoca aceea cu criteriile de astăzi...

Judecătorul și întoarcerea la democrație

In Romania, the key for separating the powers of government is for the judges to regain their status. The judiciary was in the communist regime a simple instrument of repression and abuse. To become the necessary judicial power again, judges, lawyers and attorneys have to rediscover the dignity of their job, together with the condition of an elite. If democracy is on its way back to Romania, the process nevertheless has to overcome some difficulties: the coexistence of communist values and attitudes with democratic ones; filling the big gaps in number, quality, competence, and experience of the new magistrates; the reeducation of old magistrates, because the solution of firing them all was too radical. But the income of the new magistrates is so low, that the author thinks that to combat corruption a sense of martyrdom must be promoted, and they must learn the ethos of scarcity. The perception of social body on the judiciary is complex: there is lack of trust in the effectiveness of law, a tendency of contesting the authority of magistrates, and the influence of the social groups the magistrates come from, which affects their independence. Despite all the evidence, the author believes that the support of the fragile civil society, together with institutional procedures just created are a real support for the emergence of the judiciary as the genuine third power of the state of law.

1. În toamna anului trecut, cu sprijinul generos al Consiliului European, am vizitat Școala Națională de Magistratură, la Bordeaux, unde este sediul principal, precum și la Paris, unde funcționează Departamentul Internațional. Dintre multele și foarte interesantele conveitori pe care le-am avut cu această ocazie, discuția purtată cu Antoine Garapon mi-a revenit în memorie în momentul în care am fost invitat, prin bunăvoiea domnului Jacques Layvoix, să prezint problemele specifice, legate de etica magistratului, pe care le pune trecerea de la totalitarism la democrație într-o țară din Estul Europei, cum este România.

Am aflat astfel, cu plăcere surprindere, de existența Institutului de Înalte Studii Asupra Justiției și am constatat, cu tristețe, diferența enormă care desparte situația magistraturii din țara mea de situația magistraturii dintr-o țară democratică cum este Franța. În primul caz există o criză de identitate: transformată de sistemul comunist într-un simplu instrument al puterii executive, justiția încearcă să redevină ea însăși o putere și să-și recăstige prestigiu pe care îl dobândise deja în perioada interbelică, când se constituise într-un corp de elită: nostalgia elitistă e prezentă la mai toți magistrații din România care doresc să-și reconstituie o identitate privind spre trecutul precomunist, în loc să privească spre viitor și să se sincronizeze cu ultimele evoluții ale condiției magistraturii în Occident. Această criză de identitate are și o dimensiune morală pentru că îndelungatul exercițiu de obediță și de umilință, practicat în timpul comunismului, a determinat estomparea sau chiar pierderea structurii de valori a carierei de magistrat. În cel de al doilea caz, un proces subtil de autocunoaștere — concretizat, între altele, chiar în existența institutului condus de domnul Antoine Garapon — a dus la descoperirea unui exces de identitate datorită căruia magistratura franceză pare să se fi transformat într-o castă, deci într-un sistem închis, oarecum separat de restul societății și aproape impenetrabil la problemele cu care se confruntă acesta: ca urmare, există astăzi o tot mai accentuată preocupare pentru redefinirea identității magistraturii, care, dincolo de

conștiința de corp, rămâne consubstanțială și complementară cu întreaga societate. Dincolo de diferența dintre aceste două situații, există o necesitate comună: pentru a-și îndeplini funcțiile într-o societate democratică, magistrații trebuie să aibă conștiința propriei identități profesionale, identitate care se conturează mai ales prin structura de valori morale.

Din această perspectivă nu pot fi însă neglijate problemele specifice legate de etica magistratului pe care le pune în România perioada de tranzitie de la totalitarism la democrație, de la o economie centralizată la o economie liberă de piață, bazată pe proprietatea privată.

a) Trăsătura esențială a acestei perioade de tranzitie rezultă din coexistența falselor valori impuse în timpul comunismului, printre un sistem complex de reguli politice, morale și juridice cu valorile care fundamentează societatea democratică și care reclamă o restrucțare de esență a întregului sistem normativ. Desigur, această coexistență nu poate fi decât contradictorie, marcată de conflictele puternice care apar. În mod fatal între diferențele tipuri de valori și norme. Consecința dramatică este relativizarea valorilor și regulilor pe care se sprijină acestea. Însuși sistemul legislativ este în criză pentru că multe din legile adoptate de vechiul regim nu au fost încă abrogate în mod expres și continuă să fie aplicate, deși sunt în vădită contradicție cu legile noi, adoptate după prăbușirea comunismului, sau chiar cu noua Constituție a României. Ritmul lent al reformei legislative, justificat într-un fel de exigențele procedurii parlamentare, prelungind durata acestei perioade de tranzitie. La nivelul magistraturii, relativizarea valorilor și regulilor morale și juridice determină o stare de incertitudine, chiar de dezorientare, astfel încât însăși justiția funcționează, de multe ori, aleatoriu, sub impulsurile oculte ale hazardului, pierzând deci, într-o oarecare măsură, fundamental său de echitate și răjiune. De exemplu, se întâmplă frecvent ca aceeași problemă de drept să fie soluționată în mod diferit, nu numai de instanțe diferențe, dar chiar și de judecători care funcționează la aceeași instanță. Deși, în

acelemea condiții, ar trebui să crească valoarea precedenței judiciare, nu există întotdeauna curajul necesar pentru a utiliza în mod eficient acest

instrument. O adevărată etică a magistratului este însă de neconceput fără curaj, valoare care constituie suportul moral al ideii de independență a justiției. Dar, spre deosebire de utopia comunistă, în care era anulată dimensiunea riscului, iar curajul își pierdea semnificația morală, democrația este o lume a riscului asumat în mod responsabil, deci a curajului ca valoare morală. Iată de ce, în căutarea propriiei identități, magistrații români trebuie să-și redescopere curajul.

b) Deși fără legătură aparentă cu etica magistratului, contradicția dintre nevoia de a crește în mod substanțial numărul magistraților și posibilitățile reduse de a satisface această necesitate are, în realitate, o mare influență.

Chiar în condițiile regimului totalitar au existat judecători și procurori care au încercat să impună respectarea legalității, fie și în accepția comunistă a acestei noțiuni. Dar, chiar dacă în mod oficial puterea comunistă recunoaștea importanța așa-numitei „legalități sociale”, instrucțiunile și dispozițiile, mai ales cele telefonică, erau mai importante decât orice lege. De aceea, numărul juriștilor, în general, și al magistraților, în special, a fost redus treptat, astfel încât aceștia să nu constituie niciodată o adevărată forță, capabilă să limiteze abuzurile puterii totalitare.

În prezent, ca urmare a noii Legi de organizare judecătorescă, prin care au fost reintroduse curile de apel (în număr de 15) și a fost dublat numărul tribunalelor de primă instanță, este nevoie de peste 1000 de noi magistrați.

Însă baza de selecție pentru viitorii magistrați este ea însăși foarte redusă, întrucât formarea profesională a juriștilor a fost împiedicată în mod sistematic de fostul regim. Este adevărat că, după 1989, învățământul juridic s-a dezvoltat într-un mod impresionant, cel puțin din punct de vedere cantitativ, dar primele promoții de juriști care și-au început studiile ulterior acestei date vor absolvii facultățile de drept abia în anul 1994.

În aceste condiții, trei concluzii se impun: este imposibilă selecționarea celor peste 1000 de noi magistrați de la 1 iulie 1993, data la care a intrat în vigoare noua Lege de organizare judecătorescă; oricum, Institutul pentru Pregătirea și Perfectionarea Magistraților (echivalentul român al Școlii Naționale de Magistratură din Franța) nu dispune de logistică necesară pentru a asigura formarea inițială a unui număr mai mare de 100 de magistrați anual; este greu de crezut că magistrații care vor fi totuși selecționați vor îndeplini toate exigențele etice și de competență profesională, inherente exercitării unei asemenea funcții.

Problema selecționării viitorilor magistrați este acută, mai ales sub aspect etic, pentru că deontologia acestei profesii este cu totul specială, iar respectarea ei presupune caractere puternice, capacitate de sacrificiu și un profund atașament față de ideea de justiție ca valoare umană. Or, o selecție în care criteriul cantitativ prevalează asupra criteriului calitativ

VALERIU STOICA

riscă să pună sub semnul întrebării tomai deontologia viitorilor magistrați.

c) Codul deontologic constituie o problemă crucială nu numai pentru tinerii magistrați, ci și pentru magistrați formați în timpul vechiului regim. Chiar judecătorii și procurorii care au probat o anumită rezistență morală, încercând să limiteze ingerințele fostului partid comunist în activitatea jurisdicțională, simt nevoie unei redimensionări etice a profesiei lor, mai ales sub aspectul consolidării independenței puterii judecătorescii. Cu atât mai complicată este situația magistraților care, dintr-un motiv sau altul, au acceptat compromisuri de ordin moral. Soluția schimbării tuturor sau a celor mai mulți dintre magistrații care au lucrat și în timpul comunismului a părut tentantă la un moment dat, dar s-a dovedit a fi nu numai imposibilă din punct de vedere practic, ci și periculoasă prin radicalitatea ei utopică. Singura cale realistă este reforma treptată a corporului de magistrați, prin corelarea judicioasă a proceselor de formare inițială și permanentă, precum și prin asigurarea echilibrului între conținutul profesional și conținutul etic al acestor procese.

3. Aceste trei probleme grave pot fi rezolvate numai printr-o strategie coerentă, pe termen lung, aplicată cu consecvență, atât prin resursele interne ale corporului de magistrați, cât și prin astfel de strategie nu a fost însă elaborată decât fragmentar și aplicată cu timiditate, cu efecte încă greu de evaluat în momentul de față.

Trei categorii de dificultăți (economice, politice și psihologice) împiedică elaborarea și aplicarea unei asemenea strategii.

Instabilitatea structurilor sociale, fragilitatea instituției proprietății private, inflația galopantă, volumul scăzut al investițiilor străine de capital desenează un decor puțin atractiv, dacă nu chiar respingător pe scena pe care ar trebui să se desfășoare resurrecția morală a magistraturii.

Desigur, adevăratele resurse ale conștiinței morale au o natură spirituală. Forța conștiinței morale se verifică nu numai în situații de confort material, ci și, mai ales, în împrejurări limită care implică și riscul sacrificiilor propriilor comodități. Istoria demonstrează însă că vocația martirului constituie excepția, chiar dacă exemplul martirilor determină în timp mutații serioase la nivelul ideilor și mentalităților care structurează societatea. Iată de ce nu este bine ca o întreagă categorie profesională să fie confrontată permanent cu propriile limite materiale de existență. Cu atât mai mult, când este vorba de magistratură, o asemenea experiență este profund dăunătoare. Din nefericire, chiar dacă salariile magistraților au fost majorate de mai multe ori în ultimii trei ani, această experiență nu a putut fi evitată în România, țara a cărei economie nu dă încă semne de redresare. Adevărul dureros este că salariile magistraților, chiar dacă par rezonabile prin comparație cu salariile altor grupuri profesionale, sunt departe de a asigura un nivel de trai decent, de natură să-i pună pe judecători și procurori la adăpost de ispita corupției. Iată de ce, în conjunctura dată, magistrații ar trebui să aibă, dacă nu vocația martirului, cel puțin vocația săraciei.

d) Sensul anticomunist al revoltei din decembrie 1989 și al mișcărilor de stradă care s-au prelungit până la sfârșitul anului 1990 a

fost temperat treptat de reacția grupurilor reformatoare din interiorul fostei puteri totalitare. Succesul loviturii de stat organizate cu abilitate sub perdea protecțoră a revoltei anticomuniste a permis frâñarea treptată a procesului democratic, iar apoi prelucrarea controlului acestui proces de către fostă nomenclatură, cu sprijinul unora sau altora din fracțiunile fostei securități. În acest fel, formele democratice sunt denaturate într-un sens autoritar, în special prin subordonarea indirectă, bine disimulată, a instituțiilor statului, care ar trebui să funcționeze în mod independent. Lipsa de vigoare a opoziției explică în bună măsură această restaurație parțială (dar care restaurație nu este parțială?). Până când opoziția va reuși să se consolideze, asigurând astfel premisa indispensabilă pentru funcționarea sistemului democratic, însuși statul magistraturii rămâne hibrid. Independența și inamovibilitatea judecătorilor sunt proclamate ca principii, dar Constituția, Legea de organizare judecătorescă și procedură penală și a Codului de procedură civilă conțin câteva dispozitii care limitează sfera de aplicare a acestor principii. Astfel, inamovibilitatea judecătorilor de la Curtea Supremă de Justiție este redusă la o perioadă de 6 ani, iar instituția recursului extraordinar, de sorginte sovietică, este păstrată într-o formă voalată, sub denumirea de recurs în anulare. Exercitarea unei presuni politice asupra judecătorilor, desigur într-o modalitate mult mai subtilă decât în regimul totalitar, ori chiar selectarea și promovarea magistraților pe criteriul fidelității politice constituie un obstacol serios în calea redobândirii și consolidării conștiinței morale a magistratului.

c) Dificultățile de ordin economic și politic pe care le implică elaborarea și afirmarea codului deontologic al magistraților într-o societate postcomunistă se întregesc cu dificultățile de ordin psihologic. Compoziția eterogenă a magistraturii (diferențiată nu numai pe criterii de vîrstă, sex, mentalitate, competență profesională, ci și criteriu de culpabilitate sau autojustificări față de propriul trecut) determină tensiuni psihice, conflicte latente sau deschise, modalități diferite de raportare la valorile profesiei. Altfel spus, nu există încă o solidaritate de corp care să interneze atât apărarea intereselor magistraților, cât și respectarea codului deontologic în interiorul profesiei.

4. Prezentarea succintă a problemelor legate de etica magistratului, pe care le pune în crucea democrație, precum și a cătorva din dificultățile care împiedică rezolvarea acestor probleme, în acord cu principiile statului de drept, oferă și o imagine, insuficient conturată, despre modul în care magistrații însăși și celelalte autorități se raportează la aceste chestiuni.

Care este însă percepția corpului social asupra acestor chestiuni?

Mai multe răspunsuri pot fi date la această întrebare pentru că există o percepție diferențiată în funcție de natura chestiunii și de segmentul corpului social care joacă rol de receptor.

a) În primul rând, relativizarea valorilor și a regulilor morale și juridice determină un tip special de adaptare prin crearea sau reactualizarea unor cutume care fie eludează regulile scrise, fie doar le completează.

Fenomenul este cunoscut sub numele de *anomie* și este expresia neîncrederei destinatarului regulii juridice, fie în soluția oferită de lege, fie în posibilitatea de a obține și consacrarea ei judecătorescă. Starea de anomie este foarte periculoasă pentru că atomizează valorile și normele, determinând astfel, într-un mod sau altul, o dezintegrare socială.

b) În al doilea rând, există o tendință de contestare a autorității magistraților, mai ales a celor care au funcționat și în timpul comunismului, o bună parte a corpului social neavând încredere în independența și imparțialitatea justiției.

Această tendință este justificată și de scăderea calității profesionale a magistraturii, ca urmare a faptului că mulți dintre procurorii și judecătorii foarte competenți au renunțat la funcțiile lor, fie pentru a deveni avocați, fie pentru a se angaja la diferite societăți comerciale cu capital privat.

Deteriorarea imaginii publice a magistraturii se exprimă și în speciațiile și ineficiența dovedită în legătură cu descoperirea și sancționarea persoanelor vinovate de declan-

sare a

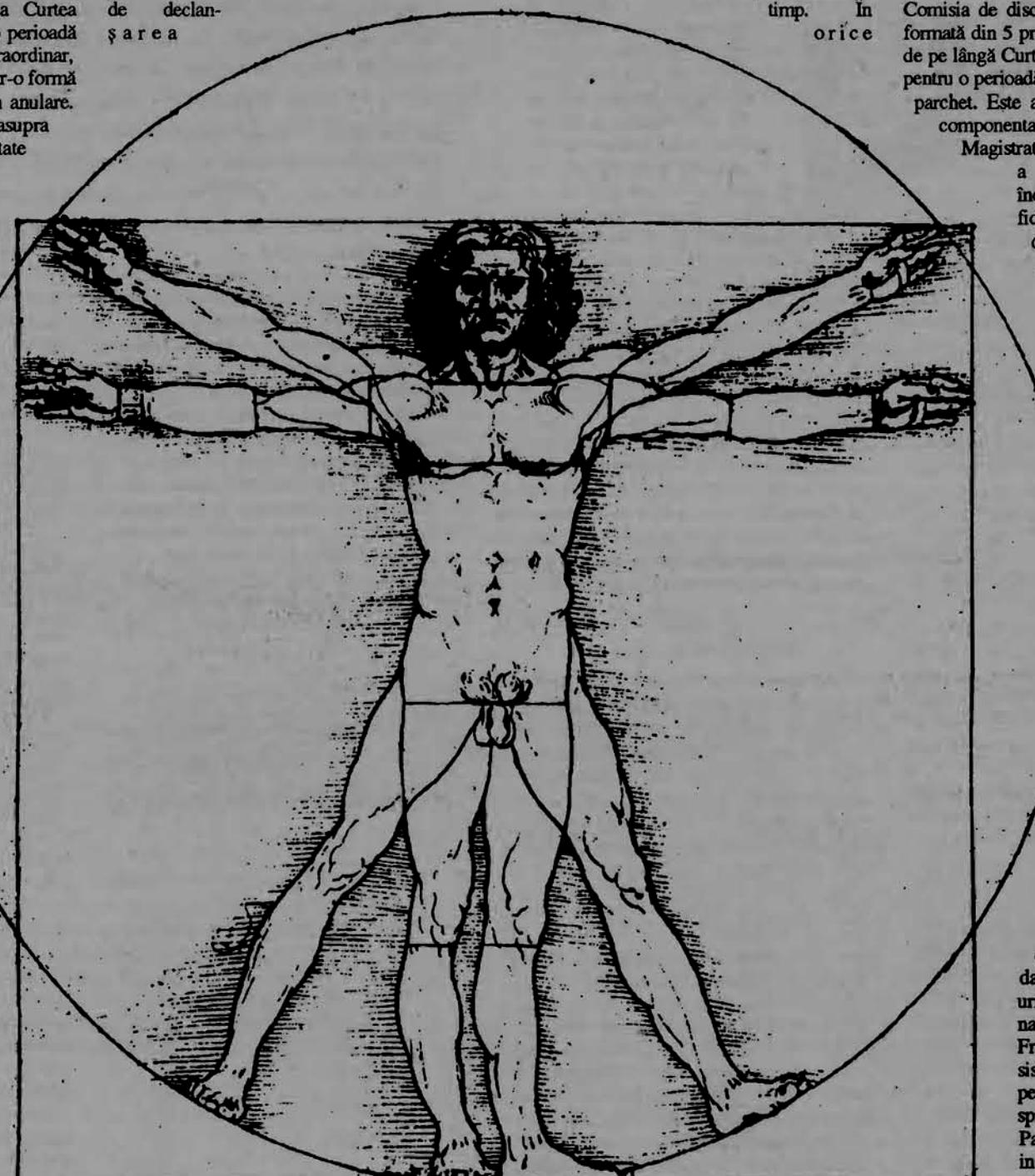
subordonarea comportamentului individual față de psihologia de grup. În măsura în care magistratul este legat într-un fel oarecare de un grup social, pare firesc ca membrii grupului să ceară magistratului să le apere interesele în sfera sa de activitate profesională. De cele mai multe ori, independența și imparțialitatea justiției. Dacă magistratul dă prioritate acestor principii, este posibil blocarea legăturilor sale cu un anumit grup de interese.

5. Din modul în care am înșățiat imaginea magistratului român în vremuri de criză morală s-ar părea că drumul de întoarcere la democrație este presărat cu obstacole insurmontabile. Dar, în perioada care a trecut de la destrămarea sistemului totalitar și până în prezent, puținele nuclee sănătoase din societatea civilă care au supraviețuit comunismului s-au extins treptat și constituie un suport, chiar dacă fragil, pentru optimismul tuturor celor care înțeleg că democrația este, în primul rând, o construcție. Noua Constituție și legislația adoptată după 1990 urmărește să înceapă o nouă generație de instituții democratice. Pentru a crește în mod organic, natural aceste instituții au nevoie de timp. În orice

de organizare judecătorescă oferă un instrument juridic care, dacă va fi bine folosit, va contribui în mod decisiv la apariția acestei voințe. În Titlul VII al legii, intitulat „Răspunderea disciplinară a magistraților”, sunt prevăzute sancțiunile și procedura după care se aplică. Consiliul Superior al Magistraturii, alcătuit din 15 magistrați aleși, pentru o durată de 4 ani, de Camera Deputaților și Senat, în sedință comună, poate fi considerat, prin atribuțiile sale, ca o instituție cheie, care exprimă independența justiției. Reglementat în Titlul V din aceeași lege, acest organism propune președintelui României numirea în funcție a judecătorilor și procurorilor, cu excepția celor stagiaři; dispune cu privire la promovarea, transferarea, suspendarea și încetarea din funcția de judecător, validează examenele de capacitate ale magistraților, îndeplinește rolul de consiliu de disciplină al judecătorilor, dă avize, la solicitarea ministerului justiției, în probleme privind administrarea justiției. Consiliul Superior și Magistraturi încearcă să aducă împreună un nouă generație de judecători sancționați disciplinare, mergând până la îndepărțarea din funcție. Aceleasi sancțiuni pot fi aplicate procurorilor de Comisia de disciplină a Ministerului Public, formată din 5 procurori din Parchetul General de pe lângă Curtea Supremă de Justiție, aleși, pentru o perioadă de 4 ani, de membrii acestui parchet. Este adevărat că, în prezent, prin componenta lor, Consiliul Superior al Magistraturii și Comisia de Disciplină a Ministerului Public trezesc încă suspiciuni privind fidelitatea față de valorile democrației. Dincolo de aceste suspiciuni, justificate sau nu, funcționarea îndelungată a celor două organisme este cea mai bună premisă pentru a asigura, din interiorul corpului de magistrații, independența și corectitudinea acestei profesii.

Last but not least, Institutul Național pentru Formarea și Perfecționarea Magistraților poate asigura, tot din interiorul sistemului, prin selecția tinerilor judecători și procurori, prin conținutul practic și teoretic al planurilor de învățământ, prin modelele umane oferite de profesori, nu numai competență profesională, ci și atât de așteptata resurrecție morală a magistraturii române. Iată de ce dezvoltarea și consolidarea acestui institut, care urmează experiența Scolii naționale de Magistratură din Franța, fără a ignora și alte sisteme de formare inițială și permanentă, trebuie să fie sprijinite, atât de Guvernul și Parlamentul României, cât și de instituțiile similare din străinătate.

VALERIU STOICA (born in 1953). Is Professor of Property Law, Contracts and International Human Rights at the Law Department of the University of Bucharest. Member of the Romanian Helsinki Watch and of the International Institute for Human Rights from Strasbourg. He published more than 40 studies on Law topics.

represiunii din decembrie 1989 și din 13—15 iunie 1990. Indiferent care ar fi cauza acestei ineficiențe — lipsa de competență sau de curaj —, credibilitatea magistraturii a scăzut în mod considerabil.

Chiar dacă nu există dovezi concluzante, impresia că nivelul corupției a crescut în rândurile magistraților este frecvent exprimată de diverse categorii de justișabili și își găsește loc din ce în ce mai des în presă. Întemeiată sau nu, această impresie dăunează și mai mult prestigiului pe care ar trebui să-l aibă justiția.

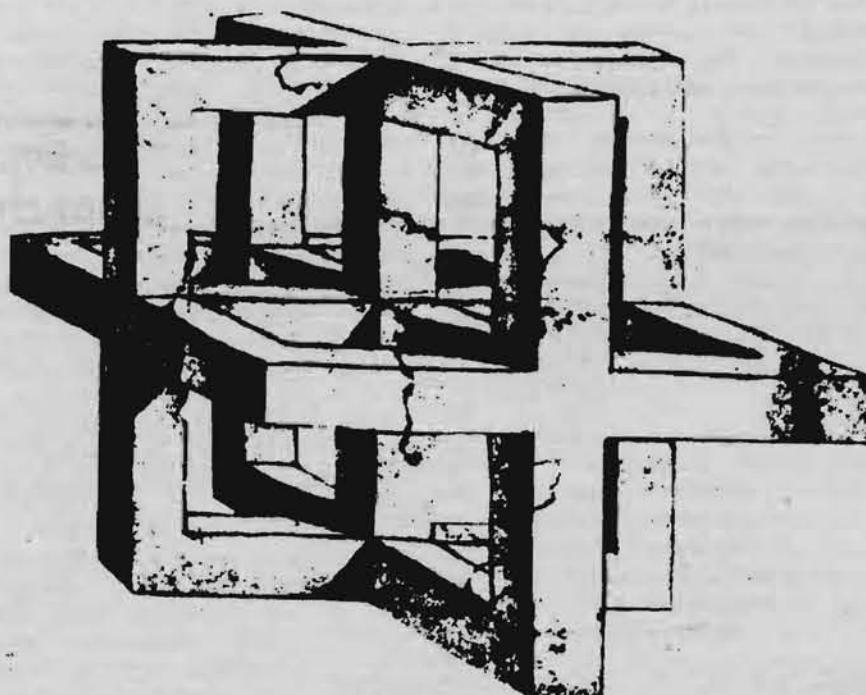
c) În al treilea rând, în mediul social destul de largi persistă mentalitățile colectiviste create în timpul comunismului și care impun

construcție, efortul se asociază cu răbdarea. Pentru procesul democratic care abia a reînceput de curând în România, nimic nu este mai periculos decât deziluzia. Nici un eșec nu poate să ducă la pierderea speranței, că timp rămâne intactă credința în valorile democrației. Cunoașterea și înțelegerea situației reale a magistraturii în România, cu toate zonele ei de umbră, nu înseamnă pessimism, ci reprezintă singura cale prin care această profesie își poate recăști înălțimea sa morală.

Pentru realizarea acestui scop este foarte importantă crearea unei voințe puternice chiar în interiorul corpului de magistrații. Noua Lege

IEȘIREA DIN GHETOUL CONCEPTUAL

interviu cu Francis Fukuyama

— Cred că multe dintre controversele privind conceptul de „sfârșit al istoriei” provin din aceea că oamenii nu știu dacă este vorba despre un concept epistemologic sau de unul ideologic? Sau mai bine zis, câtă ideologie, și câtă epistemologie să cauțăm în acest concept?

— Nu știu dacă acestea două sunt categorii mutual exclusive. La urma urmei, conceptul vine de la Hegel, care credea că era posibil ca ideologia să evolueze în filosofie, sau ca opinile să devină adevăruri în cursul timpului istoriei. Si chiar aceasta era semnificația „sfârșitul istoriei”: era momentul în care omul ajungea la un fel de auto-împerege despre sine însuși și condițiile în care trăia, și în legătură cu ceea ce trebuia să facă astfel încât instituțiile sociale și politice să satisfacă din plin cele mai mărunte nevoi ale ființei umane. În acest sens, sfârșitul istoriei este o condiție epistemologică: este momentul în care omul ajunge la constanța de sine.

Intr-o oarecare măsură, el devine și un concept ideologic, în sensul că nu există în nici un chip o înțelegere generală și un consens cu privire la faptul că omul a atins sfârșitul istoriei. Sunt o mulțime de oameni care să afirmă că sfârșitul istoriei este pur și simplu un concept ideologic. În acestă interpretare, conceptul este folosit pentru a spune anumite tipuri de instituții librale, care într-adevăr nu reprezintă un adevărat sfârșit al istoriei, ci numai intervale unor clase sociale particolare, ale anumitor statuii ale elilor puteri. Prin urmare, ca să răspund la întrebare, foarte mult depinde de perspectivă din filosofie vorbind, cred că este un concept epistemologic.

— Presupun că nu a fost tocmai ușor să căști numeroasele recenzii și critici pe care le-ați primit. Aveți de gând să ne recomandați conceptul de sfârșit al istoriei, sau cum a slăbit-o în logica cu conceptul de sfârșit al ideologiei și Daniel Bell, când a scris după călăura doarui: „The End of Ideology Revisited”?

— Nu, nu intenționez să mă reîntorc la subiect. Într-un fel, chiar cartea mea a fost o încercare de a purta o discuție finală asupra subiectului, pentru că majoritatea discuțiilor sunt purtat după apariția articoului în revista *The*

National Interest. Cartea a apărut la doi ani după ce articolele originale au fost publicate și a provocat discuții și comentarii aprinse. Ea a fost chiar încercarea de a mă raporta la criticismul provocat, de a răspunde într-un fel. Dar cred că într-un fel acea discuție este epuizată. Mai important mi se pare faptul că problema prăbușirii cu care ne confrumăriam este aceea de a consolida instituțiile democratice. Și ca un rezultat al articolelor și al cărții este că el a fost util ca discuție teoretică legată de problema instituțiilor. Dar nu cred că mai are sens să mă reîntorc la articol sau la carte.

— Vă considerați un istoric sau în gânditor politic?

— Cred că mai mult un gânditor politic. Cartea mea nu pretinde să fie o istorie a ideilor. Sunt interesat mai mult în conjuncția ideilor decât în istoria lor. Ceea ce am vrut să facem să înțeleg dacă mai are vreo semnificație să vorbim despre conceptul de istorie în sensul hegeliano-marxist, la sfârșitul secolului XX. Să vidi dacă este un patern semnificativ, coerent al evenimentelor lumii, pe care oamenii să-l poată vedea și interpreta într-un fel. Această a fost interesul meu central.

— Prin urmare, este vorba mai mult de o interpretare filosofică?

— Spar că este vorba mai mult de o interpretare filosofică. În mod cert a fost influențat de o mulțime de fapte empirice, dar cred că majoritatea argumentelor și cele mai importante privind statutul democrației librale azi erau luate la indemâna oricărui sfârșit al democrației este mai bună decât comuniunea, că până la urmă democrația va învinge, iar suntem odată cu colosul comunismului, ne confrumări cu o problemă mult mai profundă, și asta cu aceea dacă democrația liberală este o jumătate sănătoasă, sau poate că nu putem imagina ceea ce va veni înlocuitorul, superior celor întâmpinate până acum. Aceasta este o problemă filosofică importantă.

— Este doar nevoie de o cercetare aplimată, de o investigație filosofică a politicii sau istoriei? Avem nevoie de idei noi sau doar le redescoperim?

— De vreme ce am argumentat pentru ideea de sfârșit al istoriei, este vorba mai mult de redescoperire. Dacă ne uităm cu atenție,

Tânărul și deja celebrul gânditor american Francis Fukuyama, care s-a impus atenției internaționale cu ultima sa carte *The End of History and the Last Man*, este în prezent *resident consultant* la RAND Corporation, în Washington, D.C. Expert în probleme politico-militare ale Orientului Mijlociu, ca și în politica internă și externă ale Uniunii Sovietice, Francis Fukuyama a făcut parte din delegația americană care a participat la converzibile egiptano-israeliene privind autonomia palestiniană, în perioada 1981-1982. În perioada 1989-1990, el a înălțat funcția de Deputy Director for East-West political-military affairs în cadrul lui State Department's Policy Planning Staff. Gânditor fascinant și controversat, Francis Fukuyama este un exemplu tipic pentru statutul diferit al intelectualului american, ale căruia competență profesională și convingerii morale îl fac să joace un rol politic activ în promovarea intereselor țării sale, fără ca prin aceasta demnitatea și independența sa de gărire să îl fie în vreun fel afectată. Dimpotrivă.

sunt mai multe motive să credem că democrația liberală are un statut special. Ea este mult mai satisfăcătoare decât toate celelalte alternative. Și aici aș vrea să spun ceva legat de criticii cărții mele: niciunul dintre ei nu a propus cu adevărat o alternativă serioasă, care să fie în același timp diferită și superioară democrației librale. Înii, pe spune că ne întoarcem la naționalism, sau că ne întoarcem la fundamentalism islamic sau la alte tipuri de fundamentalisme, dar niciunul dintre cei care argumentează aceste tendințe nu spune că ele sunt forme superioare de organizare socială. Și asta este de fapt adevărată problemă: dacă există sau nu forme de organizare superioare democrației librale.

care a devenit potențial universal. Și pentru că se bazează pe ceva fundamental, pe natura umană, înseamnă că apare oriunde.

— Credeți, deci, în dreptul divin și în dreptul natural?

— Nu cred în sensul complicat și extrem de articulat în care catolicismul interpretează dreptul divin. Dar cred că natura ne furnizează un anumit standard prin care omul poate să măsoare legi și guverne și sisteme politice. Și cred astă intrucât există ceva precum natura universală a omului care fundamentează teoriile și politica noastră. De acea, această idee a fost centrală „părinților fondatori” și sistemului constituțional american, Revoluției Americane, și Revoluției Franceze. Ideea a fost atacată de cei mai serioși filozofi și scriitori ai secolului, dar cred că totuși atacul asupra acestei idei a condus gândirea occidentală, într-un fel de sens al naturii și al drepturilor naturale, dacă dorim să găsim o cale de ieșire din acest teribil impas.

— Prin urmare, ar fi beneficiul o discuție în Europa centrală și de Est cu privire la dreptul natural. Dar pentru mulți legătura dintre dreptul natural și democrația liberală este obcură. Cum să articula o astfel de discuție?

— În mod hotărât, aceasta este o discuție necesară. Unii cred că democrația liberală nu este cu adevărat o ideologie, și trebuie să adopte pragmatismul în circumstanțe. Nu cred că asta este fără doar și poate adevărat. Iar dacă vezi avea o democrație liberală rusă, asta nu se poate înțelege decât pe baza unor anumite presupozitii ideologice. Dacă nu vezi întotdeauna și nu va fi un fel de consens social, atunci tu vezi avea cu adevărat o consolidare rușinată a democrației. De pildă, ca să duc un exemplu. Declarația de Independență a Statelor Unite ale Americii merge cu assertiunea că noi credem că este un idee evidentă prin sine faptul că toți oamenii sunt creații egali și înzestrați de Creator cu anumite drepturi. Și nu se pare că societatea americană sau democrația americană nu ar fi funcționat și ar fi fiind vorba de consens social fundamental privind aceste principii.

— Am argumentat recent într-un eseu că o societate abia ieșită din totalitarism ar trebui să înceapă cu încheierea unui contract social.

— Si aveți dreptate. Într-un fel, ca și în cazul constituiri Statelor Unite ale Americii, în Europa de Est este nevoie de consens precis asupra unor probleme precum dreptul și în special drepturile fundamentale. Aceasta este fundamentalul liberalismului.

— Când am citit articolul din *National Interest*, iar apoi carteaua *dumneavoastră*, nu am putut să-mi scot din minte faimosul ese al lui Isaiah Berlin despre naționalism. El argumentă că una dintre cele mai evidente eșecuri ale marxismului a constat în aceea că a subestimat și chiar a exclus din explicația sa asupra modernității rolul imens pe care îl joacă naționalismul. Berlin merge până acolo încât afiră că nici o mișcare politică din lumea contemporană, — în orice caz nu în afara lumii occidentale, — nu va fi capabilă de succes dacă nu se aliază cu sentimentul național. Dacă ne uităm la ce se întâmplă acum în fosta Uniune Sovietică, putem să mai credem că totuși există și ceea ce se cheamă rolul pozitiv al naționalismului, așa cum argumenta într-un alt ese? Si cum putem disocia între partea pozitivă și cea negativă a naționalismului?

— În mod evident există o parte foarte periculoasă a naționalismului. Chiar dacă ne uităm la Europa occidentală contemporană, la țări precum Italia, Franța, Germania, Marea Britanie, este clar că naționalismul n-a dispărut. Există un sens plin de semnificație al identității naționale, care îl face pe francez diferit de german, iar pe german diferit de englez, dar aceste naționalisme sunt relativ moderate, balansate, echilibrate. Ele au mai mult forme culturale, și sunt într-un fel exclusive, dar nu teribil: este posibil să fi negru, și să ai și cetățenie franceză sau britanică. Lucru mai puțin posibil în Germania. Există deci, mai mult sau mai puțin, un fel de toleranță cu privire la identitatea națională în Europa. Acest fel de naționalism poate fi pozitiv, încât oamenii vor să fie și altceva decât simpli cetățeni ai unui fel de stat liberal universal. Ei vor de asemenea să confere un conținut concret identității lor — asta are de-a face cu limba, istoria comună, cu valorile comune ale bunului simț. La asta servește în mod potențial identitatea națională.

Dacă privim istoric fenomenul, în sensul său modern naționalismul nu a apărut înaintea revoluției industriale, răspândindu-se în conjuncție cu democrația modernă. Deși, într-un anumit sens, naționalismul poate fi antiteza, înamicul democrației, el poate fi de asemenea și catalizatorul ei, încât el poate mobiliza poporul, masele ca să-și dea chiar viață pentru a înfrângă tirania. În Europa occidentală, naționalismul a jucat un rol vital în eliberarea diferențelor țări de absolutismul monarhic din secolele XVIII și XIX. Parlamentul din Frankfurt de la 1848 a fost în mod egal naționalist german și democratic, așa cum ideile democratice și naționalist franceze s-au asociat puternic în timpul Revoluției Franceze. Astă s-a întâmplat și în fostele țări comuniste ale Europei de Est, care s-au eliberat de dictaturile în care trăiau. Adevărată problemă este dacă poți opri naționalismul să nu degenerizeze în formele agresive pe care le vedem azi în Serbia.

Deci naționalismul și democrația (înteleasă ca distincție de liberalism) sunt două fețe ale aceleiași monede. Din punct de vedere sociologic, când spunem că naționalismul și democrația au apărut în urma aceluiași proces de industrializare, asta nu înseamnă că naționalismul are în primul rând o funcție economică sau că reprezintă interesele anumitor grupuri economice; industrializarea doboră vechile linii de clasă ale societăților agrare tradiționale, și presupune stabilirea unui fundament lingvistic și cultural comun, pe care o economie națională poate fi construită.

Democrația apare în urma aceluiași proces istoric prin care țărani analfabeti și pasivi sunt transformați în muncitori tot mai educați și urbanizați.

Contra dicția naționalism-liberalism

— Dacă înțeleg bine, susțineți că mai degrabă există o contradicție între naționalism și liberalism, decât una între naționalism și democrație. Explicați diferența.

— Așa este. Liberalismul combinat cu democrația implică principiul recunoașterii universale sau al drepturilor individuale universale. Dacă în liberalism este vorba despre recunoașterea universală și egală a demnității fiecărui cetățean ca ființă umană autonomă, atunci introducerea principiului național determină, în numele diferențelor, a distincțiilor între oameni, comiterea unor discriminări între indivizi. Si atunci, persoanelor care nu aparțin naționalității dominante li se atribuie o demnitate inferioară. Or, asta este în contradicție flagrantă cu principiul recunoașterii egale și universale.

— Reiese din ceea ce spuneți și scrieți că sunteți un critic al susținătorilor democrației liberale atunci când aceștia nu înțeleg felul în care naționalismul moderat contribuie la succesul democrației. Cred că, de fapt, această lipsă de înțelegere provine din faptul că identitatea națională are alte origini în Statele Unite ale Americii decât în Europa. Care este diferența?

— Sunt un critic al neînțelegerilor provocate de interpretarea greșită a oricărui principiu. Mai bine zis, încerc să fiu. La un nivel abstract, consecința logică a principiului recunoașterii universale este statul universal omogen, în care granițele naționale dispar. Conform acestei logici, nu există motiv ca Statele Unite ale Americii și Canada să fie țări separate. Numai că în lumea reală persistă distincțiile naționale, și este foarte greu de imaginat democrații stabile existând în afara acestor contexte naționale.

În Europa occidentală, democrațile liberale s-au constituit în lăuntrul unor comunități lingvistice și culturale relativ omogene, cum ar fi în Franța și Anglia, iar mai târziu, în secolul XX, în Germania. Chiar și în acele democrații stable, dezvoltate, democrația liberală coexistă cu identitatea națională, în ciuda unificării crescănde de sub auspiciile Comunității Europene, riscul ca ea să dispară din Europa fiind minim. Numai în țări constituite în urma colonizării recente, precum Statele Unite și Australia, această identitate națională a putut să evite aspectul tipic etnoracial și să devină înădăcinată în însuși principiul regimului democrației liberale. Dar în alte democrații cum ar fi Franța sau Japonia nu este cazul, pentru că acolo este o relație intimă, continuă între democrație și o puternică identitate națională.

— Există două tendințe contradictorii în politica lumii de azi: pe de o parte, asistăm la încălcarea demnității umane individuale în numele drepturilor naționale, iar pe de altă parte, la o tendință de a înzestră natura non-umană cu drepturi. Ce fundamente teoretice sau ce erori logice vedeti aici?

— Aici este vorba despre o discuție cu enorme consecințe teoretice și practice. Am să încerc să explic pe scurt: în ceea ce scriu încerc

să apăr vechea idee că recunoașterea universală a demnității umane este rațională, întrucât se bazează pe o distincție fundamentală între ceea ce este uman și ceea ce este non-uman. Altfel spus, ființele umane posedă în mod intrinsec o anumită calitate care le distinge de natura non-umană: ea poate fi fie rațiunea lor superioară, după cum argumentau anticii, fie liberul arbitru, precum în creștinism, sau poate chiar o combinație a acestor două, după cum au încercat alții să arate. Existența acestei distincții fundamentale separă omul de animal și de restul creației cu un statut mai umil, ceea ce îi dă omului dreptul de a stăpâni natura. Si, în același timp, astă înseamnă că în mod fundamental ființele umane sunt la fel, deci egale în ceea ce este mai important.

— Bine, dar această idee este poate una dintre cele mai contestate în contemporaneitate și tocmai aceasta conferă mișcărilor contestatare o forță deosebită.

— În Occident, această idee se află într-un atac continu, pe baza observației că nu ar exista un fundament filosofic valid pentru a susține că există o distincție radicală între uman și non-uman. Mișcarea ecologistă se bazează de fapt pe această idee. Chiar și Vaclav Havel a scris recent un eseu în legătură cu întâlnirea pe problemele mediului înconjurător de la Rio de Janeiro, în care el pune la îndoială întregul proiect al stăpânrillii naturii de către om, și chiar ideea că omul ar avea o demnitate superioară care îi dă dreptul să facă asta.

— Si cu toate acestea, eu mă întreb dacă tendința modernă de a nega rezonabilitatea distincției dintre uman și non-uman este ceva care trebuie celebrat sau mai degrabă este vorba despre o tendință căreia trebuie să-i opunem rezistență. Pentru că dacă abandonăm principiul demnității superioare a omului în favoarea principiului demnității naționale, atunci prin asta punem și justificăm temeiul a două consecințe aparent contradictorii. Pe de o parte, va fi vorba despre o particularizare a drepturilor care se va solda cu punerea la

— În primul rând la Kant. În termeni kantieni, dacă toți oamenii doresc recunoașterea valorii lor intrinsece ca persoane, atunci recunoașterea universală egală este singura regulă a rațiunii practice care poate să-și adjudece toate pretențiile individuale de recunoaștere a demnității umane, într-o manieră care să nu satisfacă demnitatea unor oameni în detrimentul altora. Această regulă a rațiunii s-ar aplica tuturor ființelor raționale, indiferent că sunt sau nu umane. Si nu avem nevoie de nici o cunoaștere empirică cu privire la aceste ființe pentru ca regula să rămână rațională.

Societatea proto-civilă

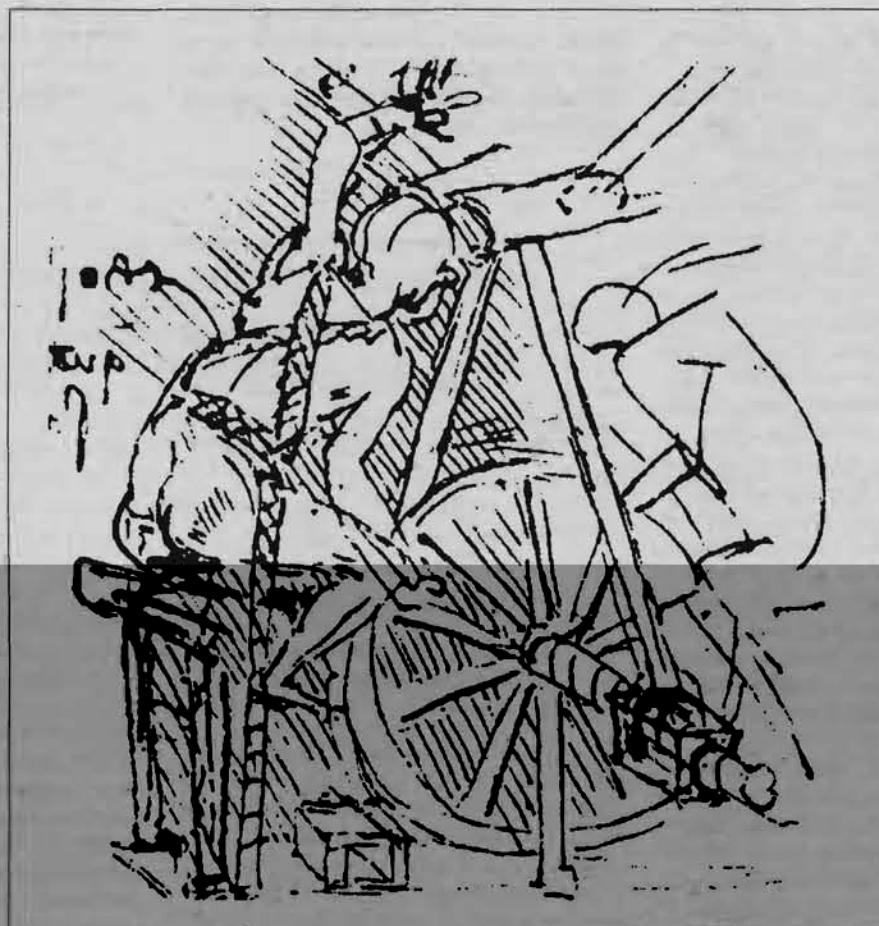
— Ca să nu rămânem la nivelul prea abstract al acestor dileme de filosofie politică, care sunt consecințele practice ale tezelor teoretice expuse acum? Si ce exemple în care coexistența critică a principiului liberal și a celui național influențează cazuri concrete de decizie politică și de constituționalism pot fi invocate?

— În termeni mai practici, caracterul problematic al regimurilor naționaliste devine evident atunci când cineva ia în considerare felul în care este recunoscută demnitatea persoanelor aflate în afara grupului național dominant, și poate chiar și mai evidentă atunci când un regim declară din principiu că există o distincție între un ethnos și un altul. În Europa sunt puține state-națuni omogene precum Franța sau Anglia, și atunci coexistența principiului liberal și a celui național devine problematică. Dacă autoritățile politice nu definesc națunea în modul cel mai abstract și mai formal posibil, atunci vor fi mereu probleme cu minoritățile. Dacă, de pildă, fostele republici sovietice, Estonia, Letonia, Ucraina, Moldova și vor defini drepturile cetățenesti și politice și educaționale în termeni toleranță, pe baza unei definiții teritoriale a naționalității, atunci aceste state vor putea supraviețui. Dacă, dimpotrivă, originea etnică sau limba sau alte aspecte ale identității etnoculturale devin precondiții ale cetățeniei sau a altor drepturi, atunci aceste țări vor avea dificultăți când minoritățile se vor răzvrăti împotriva etniei dominante.

— Pentru că tot a venit vorba despre fostele republici sovietice, în ultima vreme ați criticat sovietologia pentru

eșecul ei de prevedea colapsul comunismului. De fapt este vorba despre eșecul înțelegerii naturii acestui sistem. Dacă ar fi să vă referiți acum la unul dintre factorii hotărători în subminarea-regimurilor comuniste, la care v-ați opri?

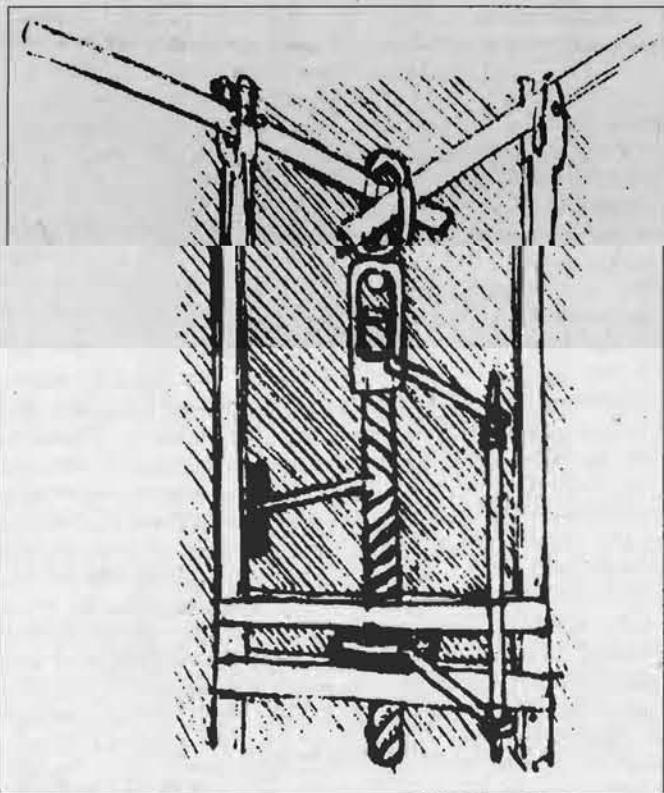
— Sunt mai mulți factori care au contribuit la colapsul comunismului. Factorul total neglijat de sovietologie este rolul societății civile. Trebuie accentuat faptul că dezintegrarea comunismului nu a fost doar

Interview

urmarea factorilor politici. Iar când cineva afirmă că societatea civilă a jucat un rol important astă înseamnă că el respinge de fapt una dintre premisele sovietologiei clasice, aceea care susținea că unicitatea totalitarismului comunist ca sistem politic constă în faptul că societatea civilă a fost distrusă. Așa este, dacă ne referim la perioada inițială a comunismului, cea leninistă și stalinistă. Odată cu discursul secret al lui Hrușciov, acea fază radicală a început.

— Bine, dar în Europa de Est toată lumea crede că societatea civilă a fost complet distrusă, cel puțin în forma ei instituțional-civică, iar argumentul cel mai puternic este tocmai slăbiciunea societății civile la mai bine de trei ani după prăbușirea comunismului.

— Așa este, numai că eu nu mă refer la instituții concrete ale societății civile, ci la o societate proto-civilă. Aceasta este evidentă din două puncte de vedere: în primul rând, au existat schimbări în instituțiile sovietice, care și-au redus funcționalitatea de gardieni ai puterii sovietice, devenind baza pentru apariția unei noi societăți civile non-sovietice după perestroika, și mă refer aici la difuzarea puterii înălțatului partidului comunist sovietic de la centru la periferie. Sunt bine cunoscute consecințele acestui difuzării a puterii către republici, regiuni, la nivel local, pentru că s-au format entități independente de putere, mafiole locale de partid. Lor li s-au adăugat mafiole din afara partidului, în activitățile economice — se apreciază acum că 25% din produsul național brut sovietic provine din această economie informală. Sigur că Moscova și Brejnev tolerau asta, dar să ne gândim că persoane precum Sharaf Rașidov, primul secretar al P.C. Uzbec, care puse bazele unui adevarat imperiu al bumbacului, au acumulat pe baza corupției averi imense. Si aș putea să mai dau o mulțime de exemple, care se găsesc în ceea ce am scris în ultima vreme.

În al doilea rând, au apărut schimbări în conștiință, adică în felul în care elitele și populația gândeau într-un mod mai larg cu privire la sistem și la legitimitatea lui, care la rândul lor au influențat felul în care acestea au răspuns la schimbarea revoluționară inițiată de sus. Sovietologia și sinologia au avut un statut de segregare într-un fel de *ghetto conceptual* față de restul disciplinelor din cîmpul politicăi comparate. Numai așa se explică de ce s-a considerat că principala paradigmă a științelor sociale, — care a dominat studiile de politologie comparată în primele două decenii ale perioadei postbelice, — anume cea a teoriei modernizării, s-ar fi aplicat la virtual toate societățile umane, cu excepția celor comuniste, în care procesele politice de dezvoltare au fost blocate de către statul atotputernic. Si atunci, sovietologii, în loc să se uite la procesele de participare politică, la

dezvoltarea unei culturi civice, procese care aveau loc pretutindeni în lume, s-au concentrat exclusiv pe interpretarea acțiunilor unui grup relativ mic de conducători, la membrii Biroului Politic, ai Secretariatului, ai Comitetului Central al PCUS, ale căror acțiuni erau sortite să formeze politica și societatea sovietică. Si atunci, societățile comuniste erau comparate doar unele cu altele, dar nu cu societățile non-comuniste.

— Înțeleg că puneti la îndoială chiar validitatea modelului totalitarist.

— Subestimarea importanței societății civile este pur și simplu reversul supraestimării modelului totalitarist. Acest model, așa cum a fost el conceptualizat de către Carl J. Friedrich și Zbigniew Brezinski, în *Totalitarian dictatorship and Autocracy*, descrie în mod adecvat Germania nazistă și Rusia stalinistă. Astă înseamnă că toate instituțiile societății sovietice, sindicatele, biserică, ziarul, comitetele de pace, întreprinderile, universitățile, societățile profesionale, toate erau emanăția statului, având puține asemănări cu instituțiile purtând același nume din lumea non-comunistă. Si mai trebuie spus că o mulțime dintre membrii de partid și din aparatul de partid credeau cu fervoare în ideologia oficială, mulți dintre ei plângând la moartea lui Stalin. După 1956, când Hrușciov a denunțat crimele lui Stalin împotriva partidului, strânsoarea de fier a terorii polițienești și fervoarea ideologică au slăbit, totuși daunele provocate instituțiilor societății civile au rămas.

Putem, deci, vorbi, cu un termen folosit pentru prima dată de Havel, despre o fază post-totalitară pentru a descrie societățile comuniste după perioada lor stalinistă.

Relația creștinism-democrație și provocările lui Nietzsche și Heidegger

— Există încercări ale fundamentalismelor religioase de a aborda teoria dreptului divin sau a dreptului natural. Nu este deci de mirare că ele se consideră religii universale. Ce relevanță au aceste religii „universale” pentru lumea postmodernă?

— Este o foarte strânsă relație istorică între creștinism și democrație. Mulți au observat asta. Max Weber, Nietzsche, Hegel însuși. Cu toate acestea, creștinismul este o religie universală, pentru că proclamă calitatea și demnitatea omului în fața lui Dumnezeu. Si de aceea nu cred că este un accident că a apărut democrația mai întâi în țările creștine. Si dacă te uiți azi în jurul globului, cu greu vei găsi țări creștine sau predominant creștine care să nu fie și democratice. Este o relație importantă. Acum, într-un anumit sens, democrația este secularizarea unor anumite idealuri creștine cu privire la egalitate și recunoașterea universală a demnității umane. De aceea, este perfect posibil ca democrația să fie separată de rădăcinile ei creștine și să fie acceptată pe o bază non-creștină. Ea poate fi pur și simplu acceptată pe o bază pur rațională. Poți crede în existența unui anumit tip de lege naturală, care să fie evidentă ființelor umane, o lege cu

privire la natural egalitate și la natura existenței umane. Astă nu cere autoritatea religioasă. Pe această bază am ajuns la propriile mele idei critice. Deși provin dintr-un mediu creștin, nu sunt ceea ce se cheamă un drept-credincios, un credincios într-un sens adânc. Dar astă nu înseamnă că nu pot afirma pe o bază rațională, filosofică anumite idei care odată au fost creștine.

— Tocmai de acea v-am pus întrebarea precedentă. Se poate răspândi de asemenei democrația în regiuni în care predomină alte religii universale?

— Astă s-a întâmplat deja. Democrația a prins rădăcini în Japonia, și acum în Taiwan, în Coreea de Sud, în societăți confucianiste care nu au deloc un fond creștin. De asemenei, cred că rădăcinile ei puternice în astfel de societăți sunt viguroșe susținute de o înaltă dezvoltare economică. Prin urmare, nu cred că există vreun obstacol real împotriva răspândirii democrației dincolo de zonele culturale originare ale creștinismului occidental.

— Ce idei politice ale ultimelor două secole au trecut „examenul” vieții, istoriei, moralității?

— În mod evident, întreg corpusul teoretic ce susține democrațiile liberale moderne a trecut acest dificil test. Si totuși, la un nivel practic nu cred că astă este un adevăr indubitat. Adevarate probleme / provocare / frântăram / solicitare (*challenge*) cu care ne confruntăm este cea pusă de gândirea filosofică a secolului XX. Anume, relativismul modern, așa cum rezultă el, cu toate dilemele și ambiguitățile lui, din gândirea lui Nietzsche și a lui Heidegger.

— Să înțeleg că vă contraziceți? Si că dacă Nietzsche și Heidegger sunt încă provocări adresate spiritului modernității, sunt chiar modernitatea, atunci nu putem socotii că liberalismul a trecut pe deplin examenul timpului.

— Exact. Într-un sens, nici relativismul modern nu a trecut testul timpului, pentru că

totalitare? Ceva pe o scară mult mai largă și care poate să apară din ceea ce aici se numește „political correctness”, și din creșterea suplimentară a capacitatei tehnologice de a controla totul?

— Vreți să spuneți aici, în Statele Unite?

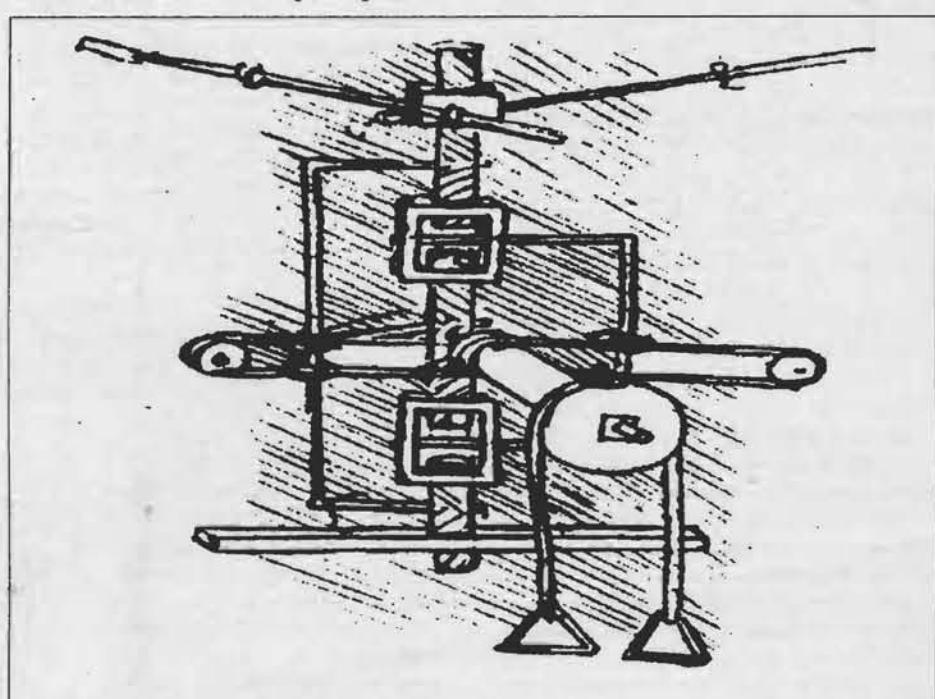
— Vreau să spun oriunde tehnologia poate încuraja controlul total.

— Judecând în sine, cred că dezvoltarea tehnologiei moderne a ajutat, de fapt, mai mult instituțiile și regimurile democratice decât pe cele totalitare. Ca să spunem astfel, lumea noastră tehnologică modernă este atât de complicată, atât de diversă, încât este extrem de dificil să o controlezi, atât la nivel economic, cât și la nivel politic. Si cu siguranță tehnologiile comunicării moderne au ajutat mult mai mult cauza democrației în lume decât a ajutat regimurile totalitare să-și controleze populații. Si astă pentru că, în mod fundamental, tehnologia a împins către destrămarea puterii, către de-centralizarea puterii.

— Acum, dacă judecăm la nivel ideologic, totalitarismul este oricărui posibil. Această posibilitate este pur și simplu aici, printre noi. De pildă, cred că fascismul este o idee care nu s-a epuizat, și este posibil ca ea să revină într-o formă sau altă. Poate reveni, de pildă, în forma radicală a mișcării ecologiste, sau chiar în forma feminismului. Toate acestea sunt posibile.

— Din nou întreb ca est-european, pentru că un american care ar pune întrebările mele ar putea să atingă anumite puncte sensibile, chiar tabu: ce primejdii se ridică în America din partea lui „political correctness” și a „multiculturalismului”? Si mă înșel eu sau este vorba despre forme noi de exprimare ale gândirii de stânga?

— Cred că este vorba despre niște fenomene extrem de periculoase. Este o mare primejdie pentru Statele Unite. — și cred că

nu a sprijinit un anumit sistem politic. Iar „provocarea” adresată de relativismul modern gândirii liberale tradiționale rămâne. Si cred că încă se mai poartă o bătălie la un nivel adânc de profunzime, nu neapărat vizibil și perceptibil pentru opinia publică sau chiar pentru politicieni, fără a fi prin aceasta o bătălie mai puțin dramatică. Si nu cred că există în momentul de față un răspuns final, convingător, concluziv la Nietzsche și Heidegger. Cred că acestea sunt cu adevărat cele două alternative cu care ne vom confrunta în viitor. Si numai într-un sens superficial putem spune că democrația liberală a trecut examenul și provocarea adresată de relativismul modern.

— Si acum întrebarea unui est-european suspicios: considerați posibilită apariția unei noi guvernări

este un fenomen tipic american, care provine din ideea modernă de relativism. Si nu am fi avut o asemenea problemă cu multiculturalismul în America dacă nu ar fi existat în această țară o problemă gravă, atât de gravă precum cea rasială. Este o mare nenorocire, din pricina căreia vor suferi mai ales copiii care se vor afla în cadrul sistemului educational în următoarea generație. Dar, în cele din urmă, cred că toate aceste probleme se vor rezolva de la sine. Pentru că multiculturalismul și „political correctness” poartă în ele ceea ce eu numesc factorul propriei distrugeri (self-defeating). □

Washington, D.C., aprilie 1993

— interviu, prezentare și traducere
Dan Pavel —

Policy-Making in Moscow

How much of a choice has been there

DANIEL DĂIANU

In a January article in the highly reputed *New York Review of Books*, Peter Reddaway criticized very heavily the course of economic policy in Russia; he had in mind, essentially, the set of measures initiated by the Gaidar team under the guidance of the International Monetary Fund, the World Bank and foreign advisers (like Jeffrey Sachs). Shortly afterwards, Yelena Bonner produced a strong rebuttal of this criticism in the same journal. It can hardly be said that Peter Reddaway's views are *rara avis*, that these are propounded in a period when the big controversy, shock-therapy vs. gradualism, has abated. On the contrary, the Chinese experience is pointed at by many. A telling example of how intense this intellectual debate is the recent annual conference on Development Economics of the World Bank (3-5 May)¹. I think I am not far from reality when asserting that not a few development economists, especially from the Asian countries, are critical of shock-therapy, although this criticism is frequently muted, for various reasons. But how justified is this criticism? I will try to evaluate it briefly in the following by moving along two tracks: one is the "pure" economics-related debate over transition policy; the other embeds economics within an historical, social, political and geopolitical context.

Shock-therapy has, quintessentially, as its vision the neoclassical (equilibrium, economics) paradigm. The fundamental analytical construct and focus in devising policy is equilibrium, which explains the emphasis put on the achievement of market-clearing prices and macro-stabilization. Since agents are seen as rational and are considered to optimize by using all available information (as opposed to Herbert Simon's "bounded rationality"), the unleashing of market forces and, relatedly, appropriate market signals would, presumably, trigger substantial reallocation of resources fairly quickly and would increase both micro — and aggregate performances. Policy comprehensiveness and speed are specific features of shock-therapy. Institutional build-up is relatively obscured and market structure (concentration of power) is dealt with by import competition, i.e., internal convertibility, and in order to reduce the time needed for growth resumption. However, it is acknowledged that, since privatization is slow, soft-budget constraints may still operate and undermine stabilization.

The other contending paradigm, the gradualist (evolutionary) approach, stresses institutional build-up, the lack of "organizational capital", structural rigidities of the former command systems. Due to the institutional primitiveness and structural rigidities of the post-command system, it is argued that a shock-therapy would cause a dramatic and lasting drop of output — as a sign of extreme friction within the system and of extensive "market coordination failures" — and would jeopardize transformation. This vision rejects the total unleashing of market forces and asks for the "visible hand" of the state to guide the process of transition.

There is no doubt that institutional change needs time, that *natura non facit saltum* and that the current economic depression which has been engulfing Eastern Europe and Russia indicated that institutions matter a lot and that time can not be compressed at will. It is also clear that what economists call the J(or L) — curve effect (i.e., things get worse before they get better) is not the outcome of external shocks only.

In my view, the big theoretical and policy challenge for shock-therapy is to find remedies for situations when, because of the scarcity of institutional ingredients, macro-stabilization leads, inexorably, to equilibrium at a level that is — at least for a while — too low. This happens since supply-responsiveness is not great enough and there is too much of an imbalance between market exit and entry (between job destruction and job creation). The more inflexible and the more concentrated is market structure, and the less mobile is labor, the more likely it is that this imbalance has a negative dynamic and unemployment easily gets exceedingly high. One can talk, theoretically at least, about an optimal speed of labor-shedding (industrial restructuring), about a balance between job creation and job destruction. This balance could be achieved via an industrial policy seen as a "damage control device" (picking losers among losers), and fast privatization from below. Privatization at the "grassroot level" is the best means to create the social constituency in favor of market reforms.

On the other hand one can not escape the feeling that gradualists ignore a fundamental fact about real transformation (a fact which is, maybe, more valid for Eastern Europe than Russia): when people have been fighting, primarily, for political liberties and when there has been an institutional collapse of the old regime, there emerges a time pressure to move forward as quickly as possible; there is a need to deal with *citizens' rebellion* against authority, and to impose clear rules of the game that should turn creativity and energy into economic goods and material welfare. When the institutional vacuum is too large and there is much fuzziness about property rights, when rent-seeking and free-riding phenomena are pervasive, quick enforcement of market rules appears as the way to discipline individuals' behaviors.

Both theory and empirical evidence suggest that gradualism implies "change controlled from above", a dynamic of controlled institutional change initiated within the political system. Hungary is the classical case of gradual change (which was started almost three decades ago), with the crossing of the Rubicon in a very smooth way — as compared to the demise of communist power in the former Czechoslovakia, or the violent explosion in Romania. It is noteworthy, that even now Hungary persists in implementing a very pragmatic gradualist strategy of transformation, by having the comparative advantage of a considerably more market-friendly national environment. In China, too, change has started within the communist system almost 15 years ago and since then an insidious economic revolution (triggered "from above") has been gathering pace. But both Hungary and China share another unique peculiarity, aside from having had an unassailable power center (the communist party) for a long time after the start of reforms: an international environment that did not perturb the speed and nature of domestic change. For Hungary, the dismantling of COMECON arrangements is of recent vintage, and the loss of eastern markets has been, relatively, easily compensated by a trade drive on western markets. China, in turn, is a continental economy, very much self-reliant and, additionally, she has never had similarly close links with the Soviet-dominated trade bloc.

Let us move on the second track of analysis. I would submit that in the case of the former Soviet Union (Russia now), transition policy has been driven by an array of forces with a tremendous stake in and efficacy at dismantling the system as soon as possible. The most important force is domestic: *Glasnost*, which has been undermining and corroding the power of Soviet central authorities, and devolved actual power to local levels and to the citizenry, at large. Ironically, *Glasnost* was meant by Moscow to help *Perestroika* and, thereby, revitalize a decaying economy (and society), which had been subjected to terrible strain by strategic competition with the USA and by imperial overstretch (to use the term popularized by Paul Kennedy in his much celebrated book *The Rise and Fall of Empires*). It should be said, in this respect, that most of the citizens, the intelligentsia in particular, have embraced enthusiastically *Glasnost* and helped make the process of political opening irreversible. For most Eastern European countries (Hungary and Poland in particular), *Glasnost* was creating an historical opportunity for loosening the ties among the members of the Soviet Bloc and for making internal reforms compatible with functional opening of their economies. For the western countries, *Glasnost* was the beginning of the opening of the Soviet society, the mainstay of communism. For the West, the stake in promoting societal opening in the former Soviet Union was enormous; the issue of economic reforms was much less important than the prospect of getting rid of the big ideological and military foe. Whereas in China, market-oriented reforms have been very much a domestic affair and were seen as such by the outside world during the 1980s², change in the Soviet Union meant the possible dawning of a post-cold war world, with implications going far beyond the mode of functioning of the formerly centrally planned economies.

If one accepts the hypothesis that much more than economic reforms was at stake in creating the political and intellectual climate for top decision-making in the former Soviet Union, one understands why speed was so important as a goal and why quick desintegration of both the external and internal empires has been occurring in spite of what political chieftains, very high up in Moscow, were planning. For example it is no secret that Gorbachov did not wish the demise of the socialist state and of the Soviet Union. Because of *Glasnost* and because of the huge social and political forces put in motion by it, Soviet leaders were capable of "chasing" events only, with ever more processes getting out of their control. This logic of developments helps explain the practical irrelevance of the sequence of economic reform plans, which culminated with the shock-therapy introduced by the Gaidar team. Economic and real institutional change have been taking place not according to a grand design drawn up by some economics wizards, but have been driven by the overwhelming power of centrifugal and decentralization forces. The point I wish to make is that gradualism, as the conceptual framework for transition policy, was fading away as a realistic alternative with the lapse of time. This statement is not a vindication of shock-therapy; it underlines what I think was the inability of many analysts to foresee the real dynamics of societal change in the former Soviet Union.

That the room for making choices about transition policy has been narrowing does not mean, *ipso facto*, that mistakes in formulating economic

policy have not been made. A source of these mistakes is the shortsightedness of numerous economists in realizing the consequences of the magnitude of required structural adjustment (because of the size of resource misallocation in the command system) — namely, the extremely weak micro-foundations of macro-stabilization policy in an economy strained by multifarious disequilibria and lacking clearly defined property rights. Under such circumstances, the fight against high inflation (hyperinflation) cannot and should not rely on the control (assuming that this is possible) of monetary aggregates only.

If my train of thought is correct, then gradualism would have been possible if two conditions were met. The first and the "hard" one would have required the preservation of central control instruments — i.e., *Glasnost* would have had to be discarded as the venue for change³. The second condition, the "soft" one, would have involved of the Soviet-led bloc — one reason could be the need to prevent the sudden collapse of eastern markets; another reason would have been the need felt in Moscow to avoid the "demonstration effects" of changes in Eastern Europe, that could have aroused, dangerously, the hopes and quest for political opening in the Soviet Union. But as I have already mentioned, too many vested interests were at play in betting on a quick dismantling of the Soviet-dominated system in Europe, in not conceiving (and, eventually, accepting) an historical gamble, with a much less clear and with a more distant outcome. That Eastern Europe and the former Soviet Union are mired in inter-ethnic conflicts now and a sense of despondency is encroaching upon the minds of European statesmen (apparently incapable to come to grips, in a constructive and visionary way, with the realities of the post-cold war world), does not modify the supremacy of the goal which aimed at the collapse of Communism in Europe.

Though I sympathize with many of professor Reddaway's ideas and worries, I think that the harshness of his criticism is only partially warranted. In Russia, as well as in many other parts of the former Soviet Union and Eastern Europe, there is much that is beyond the control of central authorities, not as a result of deliberate policies, but as a complex dynamic interplay among a myriad of interest groups which have come into open political life. □

¹ At this Conference professor Ronald Mc. Kinnon of Stanford University maintained that Chinese economic reforms are relevant for Russia, whereas his discussants, Anders Åslund and Jacek Rostowski, fought him by defending the righteousness of the policy course initiated by the Gaidar team.

² The economic awakening of China becomes a global issue to the extent to which it changes the balance of power in the world. There are many signs that indicate China as an emerging economic superpower in the next century.

³ It can be presumed that should A. Gromiko have cast his vote in favor of E. Grishin (the former mayor of Moscow) as Cermenko's successor as secretary general of the Central Committee of the Communist Party, *Glasnost* would have, very likely, had another fate, at least temporarily. On the other hand, it is not clear that economic change could have progressed without some sort of political opening. One should not forget that A. Kosygin's attempted economic reforms (in the 1960s) failed miserably because of staunch bureaucratic opposition.

Daniel DĂIANU is President of Romanian Economic Society and Chief Economic Advisor, National Bank of Romania.

Tăranul român între stânga și dreapta

FLORIN SICOIE

The Romanian peasant was, before communism, a right-wing conservative. His axis was the possession of his land. Communism made him poor. He became a left-wing conservative, because he forgot what possession was. The future of democracy in Romania depends also on how quickly he comes to learn again the sense of the verb, to have.

Oanaliză a rezultatelor alegerilor parlamentare și prezidențiale din România anilor 1990 și 1992, fie și dacă se limitează numai la datele statistice, confirmă cu ușurință ideea potrivit căreia sieful formațiunilor politice neocomuniste câștigătoare (FSN, în 1990 — FDSN, în 1992), ca și al candidatului pe care acestea l-au sprijinit (fostul demnitar comunist Ion Iliescu), este mediul rural. Reprezentând încă un procent de aproape 50% din totalul populației țării noastră (dovadă o înapoiere care a persistat în ciuda industrializării forțelor la care regimul comunist a supus România vreme de patruzeci și patru de ani), locuitorii mediului rural au urmat liniștindă de întărire a pozițiilor Convenției Democrate la nivel național. Căci, dacă acesta din urmă și-a adjudecat un procent important din voturile populației la nivel local câștigând majoritatea primăriilor orașelor mari, parlamentar și prezidențial în alegerile din anul 1992, acest procent a fost obținut mai ales în mediul urban, în special în marile orașe.

Pentru cine cunoaște sălbăticia (care nu și găsește echivalentul decât în procesul similar din Rusia Sovietică) cu care s-a făcut la noi colectivizarea, ca și rezistența țăranului român (dusă uneori până la nivelul eroismului) la toate tentativele de a i se lăsa pământul, fenomenul pare absurd. Capabil de o luptă inegală cu Securitatea, Miliția și Justiția comuniste, apărându-se de „tovărăși” trimiși împotriva satelor ca în fața unor cruci migratori, țărâimea română — dacă acceptăm rezultatele alegerilor din acești ultimi trei ani — nu pare prea entuziasmată de recuperarea proprietății pământuri (fie ea și parțială, așa cum prevede legea incorectă și incompletă din 1991), trăiește cu nostalgia structurilor colectiviste de abia desființate și nu pregeță să și manifeste neîncredere în partidele istorice.

care, în perioada interbelică, au pus în aplicare reforma agrară din 1921 și au organizat creditul agricol, ca și primele forme moderne de exploatare a pământului (fermele-model, sprijinirea țăranilor în procurarea de mașini agricole și de sămânță selecționată etc.).

Analiza acestui fenomen paradoxal se impune, fie și numai din pragmatism: dacă forțele democratice din România nu vor cucerii în perioada care urmează mediul rural, rezultatele — chiar spectaculoase — obținute în orașe vor fi diminuate până la anulare, iar satul românesc, asemenei României însăși, va fi administrat în

continuare de actualele forțe neocomuniste, grupate în jurul proaspătului rebotezat FDSN, forțe care nici nu se mai obosesc să și ascundă intențiile de restaurație comunistică.

Aitudinea țăranului român din ultimii trei ani ar putea fi explicată prin conservatorismul său funciar. Membru al unei clase supuse cu predilecție, în ultimele câteva sute de ani, vicisitudinilor istoriei, el a dobândit *exercițiul meritiei*, motivat de dorința de a păstra puținul ce-l avea. Înainte de instalarea comunismului, toată inteligența și energia țăranului român a profesat, până la instaurarea comunismului și chiar o vreme după aceea, pentru că procesul criminal al colectivizării n-a fost simultan și nici imediat, un conservatorism de dreapta, având ca axe proprietatea asupra pământului și neclintita credință în Dumnezeu. Așa se explică și încrederea pe care au avut-o atâția țărași în Mișcarea Legionară, ce și asuma ortodoxia și promitea pământ țăranilor. Tot așa se explică și energia disperată cu care mulți țărași au sprijinit

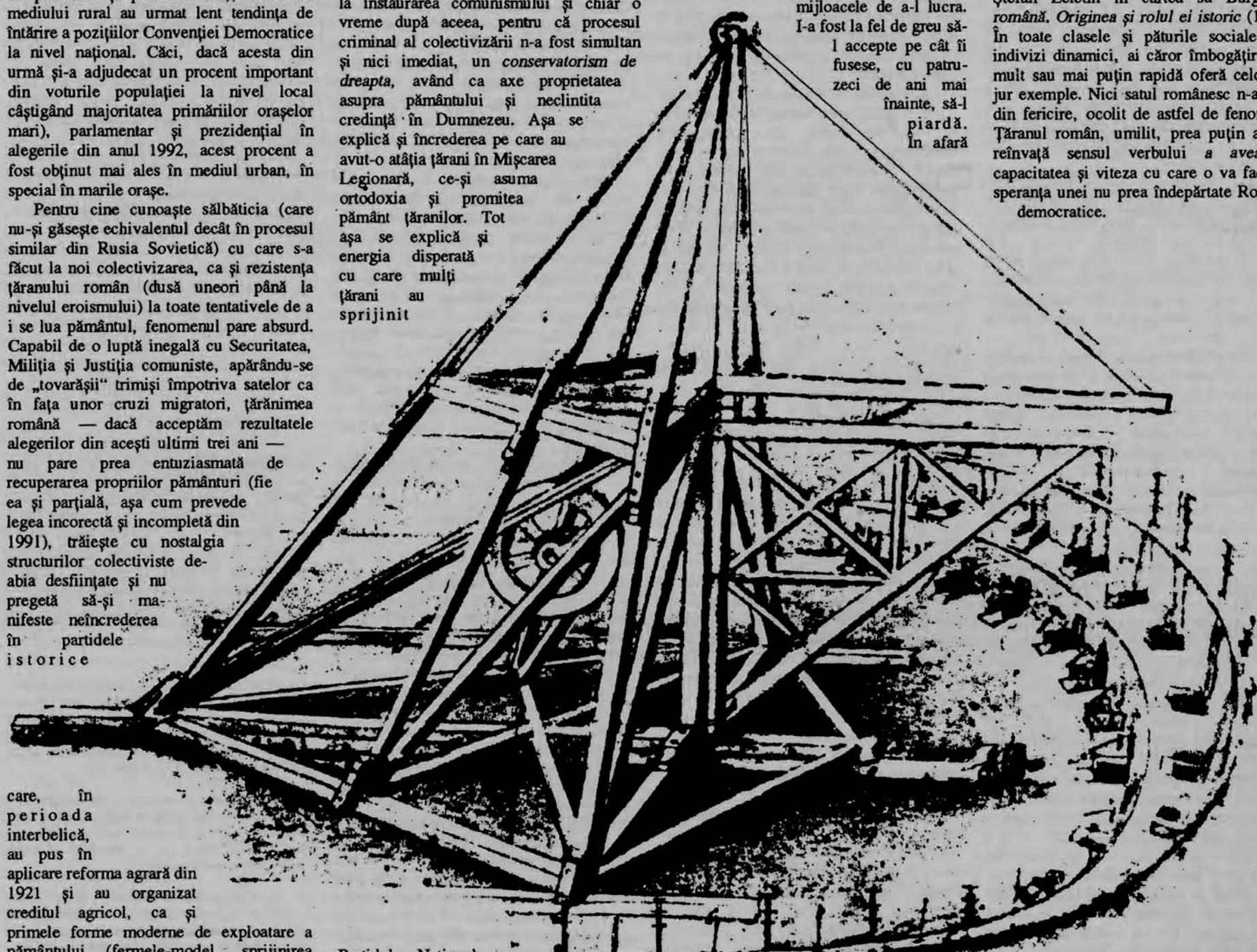
român din perioada de dinainte de instaurarea comunismului și află cuvenitul (deși neplăcutul) pandant în conservatorismul de stânga al țăranului român din actuala perioadă. Să ne explicăm: obiectul predilect al represiunii comuniste, țăranul român, mai ales cel din zonele adesea și odată, a pierdut aproape tot. Mai întâi pământul de la câmp, apoi grădina, casa părinților, dreptul de a crește animale după bunul său plac, ca și pe acela de a le sacrifica după voință. Până și existența lui de țăran era amenințată în datele ei firești de planurile prin care Ceaușescu voia să-l transforme într-un rob absolut. Cantonat într-o săracie și mai cruntă decât aceea a orășenilor, țăranul a fost total dezobișnuit de comunism, de ideea de posesie. Pământul — atât cât îl să-a dat înapoi — i-a apărăt mai întâi ca o corvoadă în plus, mai ales că era și este în mare parte lipsit de mijloacele de a-l lucra. I-a fost la fel de greu să-

l accepte pe căt îl fusese, cu patruzeci de ani mai înainte, să-l piardă.

În afara

(datorată tot comunismului) din ideile de azi ale țăranului. Căci numai așa s-ar putea explica ușurința cu care a înghițit el atâtea minciuni din partea partidului la putere, din care cea cu venirea moșierilor a fost cea mai mare.

Dacă dictatura comunistă a făcut posibilă transformarea conservatorismului de dreapta al țăranului român într-un de stânga, nu vedem de ce dispariția comunismului nu ar face posibilă trecerea inversă, dinspre stânga spre dreapta. În România, deși cu mare greutate, se înfiripă din nou societatea civilă. Într-o lume de oameni egali numai în săracie, se nasc germeii capitalismului, ai noii burgheziei. Întreruptă din dezvoltarea sa firească de instalarea comunismului, România de azi străbate din nou perioada acumulării de capital, epoca mercantilismului, atât de bine descrisă de Stefan Zeletin în carte sa *Burghezia română. Originea și rolul ei istoric* (1925). În toate clasele și păturile sociale apar indivizi dinamici, ai căror îmbogățire mai mult sau mai puțin rapidă oferă celor din jur exemple. Nici satul românesc n-a fost, din fericire, ocolit de astfel de fenomene. Țăranul român, umilit, prea puțin ajutat, reînvață sensul verbului a avea. În capacitatea și viteza cu care o va face să speranță unei nu prea îndepărtate Români democratice. □

Partidul Național Tânăresc și pe Iuliu Maniu în perioada de

după 6 martie 1945 când victoria comuniștilor, instalati de ruși la putere în România, era absolut clară. Acești țărași n-au dat atunci numai dovada caracterului și loialității lor (care i-au trimis, atunci sau mai târziu, în pușcării), ci și-au și apărat, cu încăpățânare, dreptul la posesiune.

Conservatorismul de dreapta al țăranului

de-așa, maritarea în naivă, grăbită și dezobișnuită posesiei, i-a făcut să se lasă convins că pământul primit era un dar din partea partidului la putere și a președintelui, iar nu dreptul lui străvechi.

E de prisos să subliniem căt de mare e rolul pe care-l joacă lipsa de instrucție

Florin SICOIE (born 1956), graduated from Faculty of Physics of the Bucharest University in 1980. Published two novels: *Herbert*, 1988 and *Treatise on the queue*, 1992. Since 1991 deputy-editor of the cultural weekly *Contemporanul* — *Ideea europeană*.

FETELE LUI IANUS

VARUJAN VOSGANIAN

There are two kinds of institutional discontinuities: one is unconstitutional (by revolutions, revolutionary movements, coup d'etat etc.) and the other one, a rare one, constitutional (abdication, impeachments, resignations, referendums, parliamentary elections etc.). The historical consequences of a discontinuity was a certain form of restoration, which meant to rebuild certain structures that had been disbanded for a shorter or longer period of time. The author analyzes the forms of restoration that emerged in Romania after the revolutionary movement of December 16-22, 1989 which included elements from both the socialist regime and the capitalist.

In sens restrâns restaurație înseamnă instaurarea unei monarhii care fusese deposedată de prerogativele sale. Astfel de restaurație a apărut în Anglia, odată cu readucerea pe tron a lui Carol al II-lea Stuart, în 1660, sau în Franța, prin reînscăunarea lui Ludovic al XVIII-lea de Bourbon, în 1815. În sens larg, restaurația înseamnă refacerea unei stări, situații, structuri care dintr-un motiv sau altul a fost, la un moment dat, înlocuită.

Discontinuitățile de natură instituțională care pot avea loc fie pe căi neconstituționale (revoluții, mișcări revoluționare, lovitură de stat, etc.) sau, mai rar, prin mijloace constituționale (abdicare, demisie, referendum, alegeri parlamentare, etc.) au avut aproape întotdeauna în istorie drept consecință o anumită formă de restaurație. Aceasta a însemnat, de fapt, refacerea unor structuri dizolvate temporar. Scopul articolului de față este acela de a analiza forme de restaurație ce au apărut în urma mișcării revoluționare din 16-22 decembrie, din România. Complexitatea vieții economico-sociale din ultimii trei ani, precum și numeroasele conflicte de interese care se întrepătrund la toate nivelele de agregare socială arată că restaurația românească îmbracă aspecte specifice, diferite de cele pe care istoria le-a cunoscut până în prezent. Nota distinctă a peisajului românesc — cu multe trăsături comune și celorlalte țări est-europene foste sociale — este aceea că avem de-a face cu o dublă restaurație: capitalistă și socialistă. Explicația acestei situații particulare își are rădăcinile în procesele politice, economice și sociale ale celei de-a doua jumătăți a deceniului cincis. Spre deosebire de revoluția engleză, de pildă, sau de cea franceză, care aveau o motivație de natură endogenă, instaurarea socialismului în România a avut motivații strict exogene. Desfășurarea ulterioară a societății nu a avut loc prin dezvoltarea, într-un nou cadru instituțional, a unor procese pre-existente. Dimpotrivă. Dezvoltarea esențială, endogenă a fost stopită în majoritatea componentelor sale, cedând unei evoluții cu motivații complet noi, dar alogene, inadecvate și anti-naționale. Raportul diferit dintre factorii endogeni și exogeni este diferența fundamentală dintre ceea ce, în mod obișnuit, se înțelege prin revoluție și evenimentele din anii '45, din România.

Simplificând lucrurile, evoluția societății are două componente: una conștientă și cealaltă spontană. Manifestarea conștientă — și când spun aceasta mă gândesc, desigur, la scara ontologiei sociale — se revelează ca o presiune a statului, prin instituțiile sale, asupra societății. Tot astfel, manifestarea spontană, ca rezultantă vectorială, este o formă de rezistență a societății civile la tentativile statului de a o controla. Acestea sunt, de altfel, cele două nivele la care se localizează în principal restaurația socialistă și, respectiv, cea capitalistă.

Restaurația socialistă

Din punct de vedere politic, mișcarea din decembrie 1989 a fost extrem de confuză, aş putea spune chiar neutră. Ea a fost îndreptată

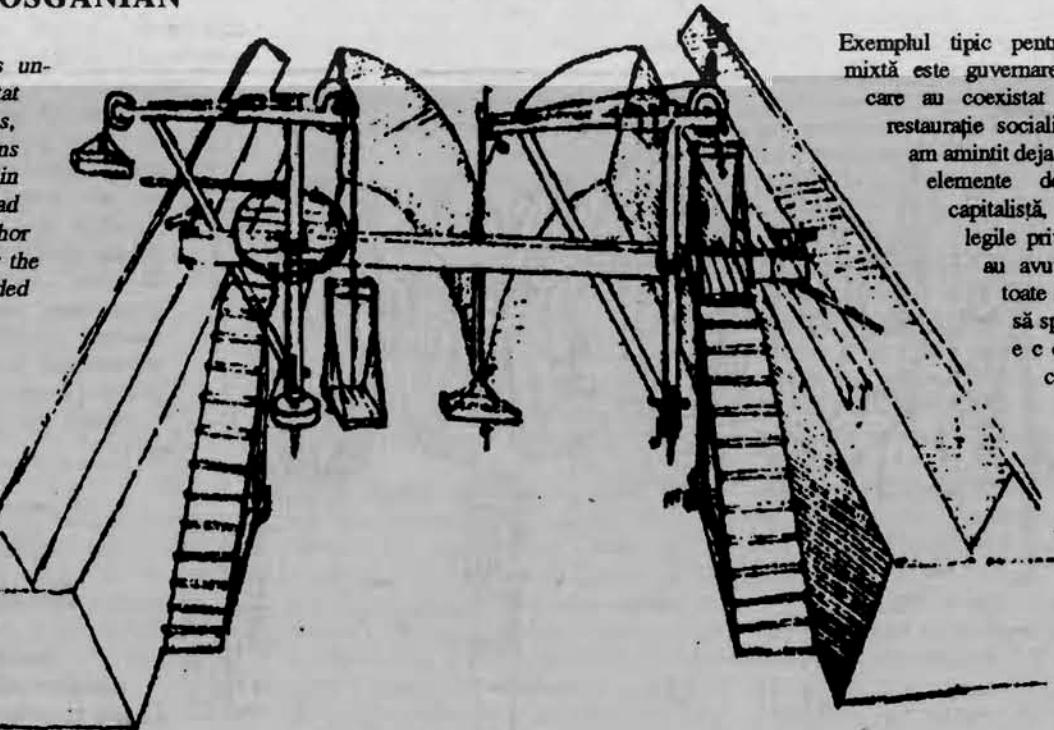
împotriva unei dictaturi personale și nu împotriva unui mod de a structura societatea. Caracterul ei haotic și eterogenitatea forțelor participante a dat câștig de cauză grupului celui mai omogen și mai familiarizat cu experiența instituțională.

În ceea ce privește mișcarea revoluționară din decembrie 1989, putem spune că restaurația socialistă a luat-o înaintea revoluției care, tocmai din acest motiv, nu a mai avut loc. Restaurația socialistă a început, practic, încă din 22 decembrie atunci când a fost reafirmată valabilitatea valorilor socialismului. Immediat a început formarea comitetelor Frontului Salvării Naționale la nivelul unităților economice și administrative, la toate nivelele. În clipa în care, la nivel național, această acțiune a fost definitivată, Consiliul Național al Frontului Salvării Naționale s-a preschimbă în partid. Astfel, deși structurile Partidului Comunist au fost dizolvate, existența partidului unic s-a perpetuat. Aceasta este explicația faptului că în primăvara lui 1990, deci fără alegeri parlamentare, în România există o opoziție politică.

În 20 mai 1990 majoritatea electoratu lui a votat pentru restaurația socialistă. Ceea ce s-a și întâmplat. În structurile de conducere ale Președinției, Parlamentului și Guvernului puteau fi întâlnite patru categorii de persoane: a) foști demnitari din perioada dictaturii; b) rude apropiate sau prieteni intimi ai unor foști demnitari; c) membri ai activului ideologic de partid și, în primul rând, cadre didactice ale Academiei „Ștefan Gheorghiu”; d) foști membri ai aparatului de represiune, în care includ și Procuratura generală. Până la apariția guvernului Stolojan foarte puține persoane, și între acelea veleitar, s-au găsit în afara acestor patru categorii. La 27 septembrie majoritatea electoratu lui a optat însă pentru restaurația socialistă. Acest proces a depășit aspectul personalizat, consolidându-se.

Caracterul monocolor sau preponderent monocolor al instituțiilor statului, din punct de vedere politic, a permis, ca și în trecut, subordonarea politică a statului și folosirea părghiilor acestuia în slujba unui singur partid cu ideologie de stânga. Așadar, structura politică a societății se găsește sub semnul restaurației socialistice.

Cea mai mare parte a populației este dependentă de intervenționismul și de arbitrajul de stat. Legile de atribuire a proprietății — fie în industrie, fie în agricultură — au oferit prea puțin pentru ca individii să poată renunța, în baza proprietății, la condiția salarială. Sectorul privat este insuficient dezvoltat pentru a permite crearea unei clase de mijloc prin omogenitate și stabilitate să se poată opune expansionismului de stat. Putem

spune, așadar că și structura socială a societății se află, încă, sub semnul restaurației.

Structura proprietății este majoritar etatistă. Politica fiscală a fost permanent înășprătită, transferând puterea de cumpărare de la agenții fizici și economici către stat. În statul, precum am văzut, nu este al tuturor și pentru toți ei acționează și este întărit pentru a susține statul. Piața aparține producătorului — care este, în majoritate, de stat — și nu consumatorului. Consecința e aceea că legea echilibrării cererii și ofertei nu poate funcționa corespunzător. Piața capitalurilor, condiție și în același timp consecință a dezvoltării relațiilor de piață, nu există. Principiul egalității este dus până la egalitarism, în dauna principiului eficienței. Așadar, și structura economică se află sub semnul restaurației socialiste.

Restaurația capitalistă

Deși a început prin reapariția partidelor istorice, restaurația capitalistă se regăsește, în principal, în coordonata spontană a tranzitiei. Forma cea mai clară a acestei restaurații este reformă spontană (vezi, în acest sens, articolele mele „Reforma spontană” în *Sfera politică*, nr. 5/1993). Întrerupte timp de cincizeci de ani, relațiile capitaliste de piață se refac extrem de greu. Procesul nu se poate realiza numai pe forțe interne și anume prin acumulare primitivă de capital. Factorii exogeni sunt indispensabili. Acest lucru este binecunoscut de promotorii restaurației sociale, care prin exponentii săi cei mai duri încearcă să obstrueze legea legislativă și să asimile populația împotriva penetrării capitalului străin și a contactelor cu organisme internaționale.

Spre deosebire de restaurația socialistă, cea capitalistă are o dimensiune politică mult mai redusă. În plus, ea nu se sprijină pe instituțiile statului ci, dimpotrivă, își croiește cel mai adesea drum împotriva voinei acestuia.

Restaurația mixtă

În perioadele de tranzitie, procesele economice și sociale suferă, la nivelul cauzelor și al efectelor, de un ridicat grad de difuzie. Aceasta face ca arătorii proceselor să se regăsească în stare pură. Mai mult decât atât, numeroasele interferențe fac ca, în raport cu experiența și cu practica istorică, desfășurarea evenimentelor să fie imprevizibilă.

Exemplul tipic pentru restaurație mixtă este guvernarea Roman în care au coexistat elemente de restaurație socialistă (din care am amintit deja o parte) dar și elemente de restaurație capitalistă, cum ar fi legile privatizării, care au avut meritul, cu toate scăderile lor, să spargă sistemul economic centralizat.

Din păcate, însă, cel mai adesea mixtura celor două tipuri de restaurații duce la kitsch sau

la paradox. Un exemplu de kitsch economic este formarea de asociații patronale ale directorilor de societăți comerciale de stat, sau preluarea de către acestea a titulaturii de societate pe acțiuni (S.A.). Un exemplu de paradox este încercarea de a descentraliza, formând, pentru coordonarea acestui proces, instituții căt mai centralizate (de pildă, Fondul Proprietății de Stat).

* * *

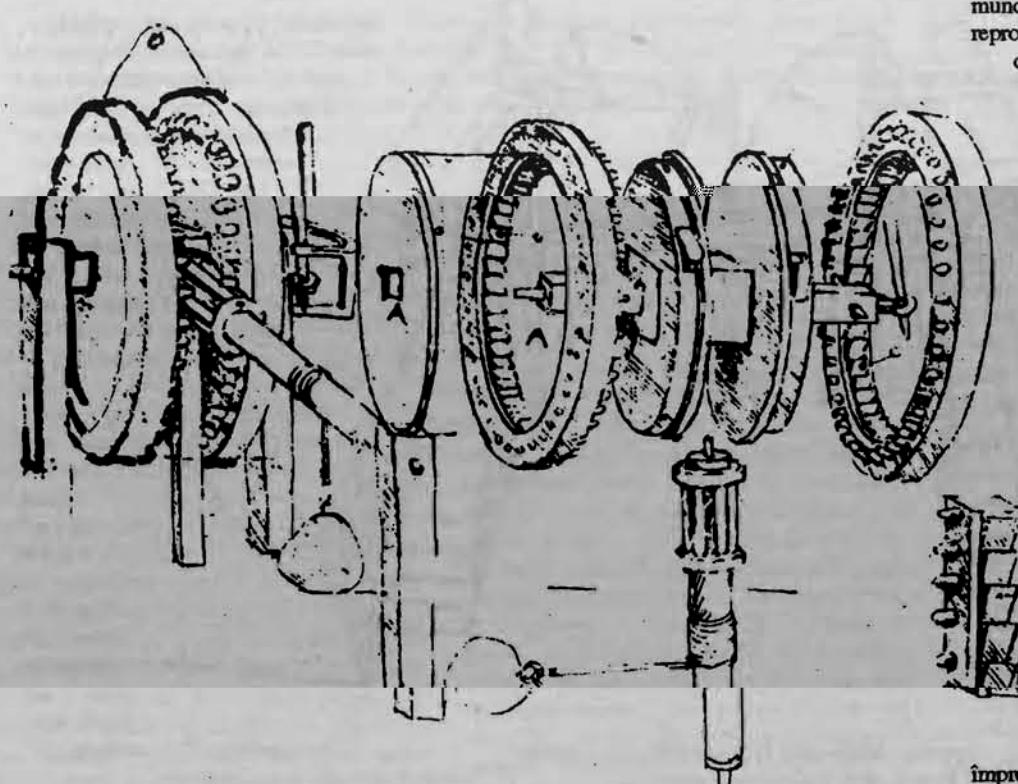
Coexistența celor două tipuri de restaurație explică comportamentul atipic al societății românești, în principal în domeniul economic dar nu numai, în perioada de tranzitie. Ambele restaurații sunt încercări de a repune în drepturi sisteme de valori complet diferite. Iată numai două exemple, legate de fundamentele societății: statul și proprietatea. În ceea ce privește statul, restaurația socialistă promovează tendințe centripete, de întărire a ponderii statului, în timp ce restaurația capitalistă sprijină tendințe centrifuge de „desprindere”, a autorității statului, de creare a statului minimal. În ceea ce privește proprietatea, dimpotrivă, restaurația socialistă promovează tendințe centripete, de fărămițare, de aneantare și de indivizibilizare a proprietății, în timp ce restaurația capitalistă acționează în sensul tendințelor centrifuge, de coagulare a proprietății.

Din punct de vedere politic, economic și social, tranzitia românească este locul de confrontare a celor două tipuri de restaurații: socialistă și capitalistă. Două fețe ale lui Ianus: una îndreptată către trecut iar alta către viitor. Și, de asemenea, blestemul lui Ianus: acela de a nu stăpâni prezentul.

VARUJAN VOSGANIAN (born in 1959). Graduated of the Academy of Economic Studies and of the University of Bucharest (Department of Mathematics). He has authored over 200 articles on political economy, politics and other various essays.

MODELUL GERMAN DE COGESTIUNE

VIRGIL I. IONESCU

The German model of co-administration represents an alternative of the western economical democracy. Instituted in the 1950s, it has older historical antecedents, and its introduction had many motivations, including an antitotalitarian one. The term of Mittbestimmung, which describes this model, has many meanings, and the model itself a complex morphology. Because in practice the model of co-administration has good results, it can offer patterns for the privatization of the Romanian economy.

Antecedente și statuare

Modelul german de cogestiune reprezintă unul dintre cele mai semnificative modele de configurație a democrației economice euro-occidentale în a doua jumătate a secolului nostru. Istoricii săi îñălătăriști chiar o prezență efectivă efemeră, în timpul existenței republicii de la Weimar (1919—1933), când a fost consacrată juridic substituirea contractului individual de muncă prin contractul colectiv de muncă și s-au instituit normele concertării între patroni și consiliile de întreprindere (reprezentând interesele salariaților).

Pentru evoluția și statuarea modelului german de cogestiune sunt semnificative însă Legea asupra cogestiunii muncitorilor în consiliile de supraveghere și consiliile directoare ale societăților miniere sau siderurgice, din 21 mai 1951, Legea constituției întreprinderii, din 11 octombrie 1952, vizând extinderea cogestiunii în toate întreprinderile cu cel puțin 5 salariați (lege amendată în 1972 și căreia i se reclamă noi modificări în prezent). Legea asupra reprezentării personalului, din 5 august 1955, și Legea asupra extinderii cogestiunii în marile întreprinderi, din 18 martie 1976, care au fost promulgata în Republica Federală a Germaniei.

Motivări

Un prim set a fost legat de necesitatea aplicării unei noi politici sociale în condițiile schimbărilor intervenite în tehnica producției. Corelativ s-a arătat că, intrucât producția de masă în marile întreprinderi se organizează strict centralizat (ceea ce are drept corolar supunerea riguroasă a personalului față de conducere și eventuale consecințe negative

muncitorii, inclusiv a celor legate de reproducția forței de muncă. După 1976, când cogestionarea s-a extins, perfectionarea sa, revendicată consecvent și în prezent sub lozinca „mehr Mitbestimmung” de către D.G.B., a fost cuplată indisolubil cu alte revendicări sindicale (de domeniul securității muncii și al folosirii depline a forței de muncă etc.). În fine, s-a mai motivat că introducerea cogestiunii crează un antidot statalizării birocratice, reprezentând, în consecință, o sfidare la adresa practicilor totalitare existente în lagărul aşa-numitului „socialism real”.

Interesting de remarcat este faptul că însăși patronii germani au creat structuri organizaționale menite să îmbine forme de participare cogestionează propriu-zise cu participarea la beneficii (inclusiv ca o consecință a participării la capital). Încă din anii '70, cercetătorul Michael Jungblut descoperise și analizase, cu date concrete surprinzătoare, „unsprezece modele pentru cogestiune și împărtirea beneficiului” care funcționau în diverse întreprinderi. Prin urmare, și în practica economică, nu numai în teoria economică, există o cuplare, dar și o disociere, între conceptul de cogestiune și cel de coproprietate asupra capitalului.

Semnificații terminologice

Într-un studiu, Walter Weddigen arăta că, în sens larg, prin cogestiune *Mitbestimmung* se înțelege, de obicei, participarea angajaților, prin reprezentanții lor,

împreună cu patronii sau reprezentanții acestora, la hotărârile (decizile) din cadrul asociației de muncă, în chestiuni social-politice, personal-politice și de conducere economică. Dreptul de participare poate să însemne un drept de informare, de inițiativă sau de codiscurție, de constrângere, implicând o anumită colaborare; dar, în cadrul executării sale, poziția angajaților poate fi de adeziune sau de refuz.

În sens restrâns, observă același autor, termenul de cogestiune are numeroase substitute, precum coparticiparea angajaților (*Teilhabe der Arbeitnehmer*) și colaborarea (*Mitwirkung*); la rândul său, colaborarea semnifică atât codiscurție (*Mitsprache*), cât și consfătuire (*Mitberatung*) fără autorizare de cohorte (codecizie). Lărgătura între dreptul angajaților la colaborare și dreptul la conducere (implicând un drept de codirecție-*Mitdirektionsrecht*) și un drept de coadministrazione (*Mitgewaltungsrecht*) are o importanță existentială pentru cogestiunea însăși, chiar atunci când hotărârea (decizia) valabilă nu reflectă adeziunea angajaților.

Încercând să dezvăluie semnificația plurivocă a termenului *codetermination*, echivalent francez considerat mai adecvat decât cogestion al termenului *Mitbestimmung*, Dimitri Weiss relevă că acel corespondent terminologic implică, în primul rând, *cosupraveghere*, adică participarea reprezentanților lucrătorilor în consiliul de supraveghere; în al doilea rând, *codirecție*,

care se afirmă prin prezența unui director al muncii în directorat (adică în organismul de conducere al „societăților comerciale”); în al treilea rând, *codecizie*, care se conturează prin împărtirea anumitor decizii, fie între directorat și comitetul de întreprindere (ceea ce presupune o negociere și acorduri), fie între directorat și consiliul de (co)supraveghere.

Această sinteză meritorie a semnificațiilor termenului în cauză aici nu pare totuși atotcuprinzătoare, fiindcă sunt autori care văd cogestiunea și în calitate de coproprietate (*Mitbestimmung qua Miteigentum*), evidențiată de participarea salariaților la capitalul întreprinderilor în care lucrează.

Să observăm că în R.F.G., participarea la capital este reglementată aparte față de cogestiune, printr-o lege din 24 iunie 1976 referitoare la încurajarea economisirilor lucrătorilor, care îi autorizează pe aceștia să achiziționeze acțiuni ale societății care-i folosește. Pe baza sa, cum arată pe larg într-o

Morfologia cogestiunii în modelul german se sprijină, în vederile analiștilor săi, pe trei criterii: 1) configurația reprezentării partenerilor sociali; 2) nivelul sau treapta realitară și 3) obiectul problemelor de soluționare.

În funcție de primul criteriu s-a operat clasificarea în *cogestiune paritară* sau *cogestiune simplă*, clasificarea consacrată, de altfel, pe plan legislativ și prezentă și în discursul sindical de revendicare selectivă.

Cogestiunea paritară este acea formă în cadrul căreia participarea reprezentanților salariaților și a reprezentanților acționarilor la procesul decizional este o participare egalitară. Ea a fost instituită prin legea din 21 mai 1951 în industria minieră și în cea siderurgică. În virtutea acestei legi, *consiliul de supraveghere* (*Aufsichtsrat*), într-o societate pe acțiuni din aceste ramuri industriale, este alcătuit, de obicei, din 11 membri, din care 5 reprezentanți ai salariaților, 5 reprezentanți ai capitalului și un membru neutru, ales în comun de cele două grupuri de reprezentanți. Toți delegații în consiliul de supraveghere sunt aleși de un colegiu electoral, fie de gradul I, fie de gradul II, în funcție de importanță numerică a votanților, care joacă un rol hotărător în adoptarea tipului de scrutin: direct sau indirect.

Consiliul de supraveghere desemnează comitetul de direcție sau directorul (*Vorstand*), alcătuit în mod tradițional din directorul tehnic și directorul comercial, dar la care s-a adăugat, prin legea din 1951, un director al muncii, ce nu poate fi numit decât cu aprobarea majorității membrilor salariați ai consiliului.

Legea extinderii cogestiunii din 1976 a reglementat, de asemenea, alcătuirea consiliului de supraveghere în așa fel încât numărul de reprezentanți ai salariaților să fie egal cu numărul de reprezentanți ai acționarilor. Potrivit acestei legi, numărul reprezentanților în consiliul de supraveghere variază în funcție de importanță întreprinderii, fiind, de fiecare parte, 6 pentru întreprinderile cu mai puțin de 10 mii de salariați, 8 pentru cele care folosesc între 10 mii și 20 mii de salariați, 10 pentru cele cu peste 20 mii de salariați. De asemenea, reprezentarea salariaților trebuie să includă cel puțin un delegat din partea fiecărei categorii a acestora — muncitori, funcționari, cadre, precum și delegații ai sindicatelor de supraveghere să fie ales, la primul tur de scrutin, cu o majoritate de 2/3 din membrii săi iar, la al doilea tur, numai de reprezentanți

acționarilor, reprezentanți salariaților alegând cu acest prilej pe adjunctul său.

Ca și în legea din 1951, consiliul de supraveghere alege comitetul de direcție sau directoratul. Pentru această alegere se fixează o majoritate de 2/3 din membrii consiliului iar, dacă nu se întâinește, lă al doilea tur de scrutin alegerea revine unei comisii, alcătuită din președinte și adjunctul său și asistată de un reprezentant al acționarilor și de un reprezentant al salariaților. Comisia supune o nouă propunere, votabilă cu majoritate simplă; dacă nici aceasta nu se întâinește, la al treilea tur de scrutin președintele are vot preponderent. Consiliul de supraveghere ia deciziile sale cu vot majoritar, în caz de balotaj, președintele are vot preponderent.

Noua lege prevede, de asemenea, în componență directoratului, prezența unui director al muncii, dar fără să o condiționeze de acordul reprezentanților salariaților, ceea ce face ca acesta să fie, de obicei, un reprezentant al sindicatelor.

Cogestiunea simplă este acea formă în cadrul căreia se realizează participarea minoritară a salariaților la procesul decizional. Ea a fost instituită prin legea din 1952, amendată în 1972, și a reprezentat un recul în raport cu cogestiunea paritară, reglementată în 1951.

Potrivit regimului juridic al cogestiunii simple, consiliile de supraveghere ale anumitor societăți pe acțiuni au în alcătuirea lor reprezentanți ai salariaților în proporție de numai 1/3. Directorul, ales de consiliul de supraveghere, nu mai are un director al muncii.

În funcție de al doilea criteriu-nivelul sau treapta realizării, unii autori disting *cogestiunea de la nivelul întreprinderii* (*die betriebliche Mitbestimmung*) și *cogestiunea de dincolo de nivelul întreprinderii* (*die überbetriebliche Mitbestimmung*), prima fiind exercitată în cadrul colectivelor de întreprinderi, iar cealaltă în cadrul colectivelor de comandă, de conducere și de control existente la nivel regional sau la nivel federal.

Alți autori, întrând într-o detaliere a nivelelor de mai sus, disting: 1) *cogestiunea de la nivelul locului de muncă*; 2) *cogestiunea de la nivelul fabricii ori stabilimentului*; 3) *cogestiunea de la nivelul întreprinderii*; 4) *cogestiunea de la nivelul câmpului economic general* (național) și 5) *cogestiunea de la nivelul câmpului internațional*.

Mai puțin frecvent este invocată clasificarea cogestiunii după obiectul său. În funcție de acest criteriu se au în vedere *cogestiunea vizând probleme economice*, denumită și *cogestiunea economică*, și *cogestiunea vizând probleme de personal*. Walter Weddigen apreciază cogestiunea economică sub raportul conducerii afacerilor întreprinderii, precum și sub raportul afirmării unei copatronări (*Mitunternehmerschaft*), ca și al afirmării unui parteneriat (*Partnerschaft*) din partea angajaților, atunci când aceștia, de exemplu sub egida cooperativă sau coproprietății participă la câștigul și pierderea întreprinderii.

Realizarea obiectului

Procesul realizării cogestiunii în modelul german a fost analizat pe larg de numeroși cercetători din R.F.G., între care se distingă aparte Rudolf Maerker și Günter Döding, dar și de cercetători străini, între care francezii Henri Arvon și Michael Desvignes ocupă un loc de frunte.

Indiferent de formele sau treptele sale, arată diversi analiști, cogestiunea germană se realizează pe două căi: acordurile contractuale ce intervin între patroni și lucrători; reglementările fixate prin lege, în care caz politica de factură contractuală nu poate interveni. Aspectele concrete sunt multiple și se configorează în funcție de obiectul cogestiunii care, rândul său, se diferențiază corespunzător unui anumit nivel.

Astfel, la nivelul locului de muncă (*Mitbestimmung am Arbeitplatz*), obiectul cogestiunii vizează contracte de organizare a muncii, de folosință a resurselor în mod

determinate de randament și a unor forme de salarizare.

Legea reglementează maniera în care se constituie locul de muncă, mediul său înconjurator și derularea muncii în cadrul său. Schimbările corelativе devin, în consecință, obiect al "cogestiunii". Organul care reprezintă și promovează interesele lucrătorilor va fi, prin urmare, informat asupra transformării proiectate a locurilor de muncă iar, în funcție de corespondența proiectelor respective cu exigențele ergonomicе și de alt gen, să le avizeze, favorabil sau nefavorabil.

Realizarea cogestiunii la locul de muncă conține și exercitarea unor "drepturi individuale" ale lucrătorului, precum dreptul de petiție și dreptul de a-și vedea fișa personală (cu care ocazie, dacă întâlnescă însenmări negative sau de-a dreptul false, lucrătorul poate să procedeze la eventuala lor anulare iar, totodată, să introducă observații și dovezi proprii).

Rețea de agenți sindicali este apreciată ca un factor important al realizării cu succes a cogestiunii la locul de muncă. Înțind să consideră că lucrătorul, luat individual, nu poate fi deosebită, exclusiv de unul singur, să beneficieze de drepturile cogestionare care-i sunt favorabile.

Obiectul *cogestiunii la nivelul fabricii sau stabilimentului* (*Betriebliche Mitbestimmung*) are dimensiuni mai large. În acest caz, "betriebliche" se referă la o anumită unitate tehnico-organizatorică). La realizarea lui își dau concursul consiliul de întreprindere (stabiliment) și "reprezentanța tinerilor". Contractele colective și convențiile de stabiliment reprezintă instrumente importante pentru realizarea drepturilor cogestionare ale salariaților.

În mod concret, drepturile cogestionare la nivelul de stabiliment (fabrică, atelier etc.) se exercită în legătură cu: *regulamentul intern* (care stipulează comportamentul lucrătorilor); *oranj de muncă* (elementele de detaliu, fiind că cele fundamentale sunt fixate prin contractul colectiv încheiat între sindicate și asociațiile de întreprinzători); *plată salariajelor și a altor venituri* (data, perioada, locul și tipul de plată); *întocmirea planului de concedii*; *controlul prestărilor și comportamentului lucrătorilor* (sarcină considerată dificilă în condițiile instalării unui aparat care poate leza demnitatea persoanei); *protectarea sănătății lucrătorilor și prevenirea accidentelor*; *organizarea și administrarea "instituțiilor sociale"* (creșe, instalații sportive, cantine, instituții de prevedere, centre de odihnă, case de ajutor reciproc), care implică negocieri; *locuințele de stabiliment* (dacă stabilimentul posedă spații locative proprii); *determinarea corectă a salariului* (acțiunea de preîntâmpinare îndeobște, a decizilor injuste de remunerare); *apărarea intereselor celor ce propun invenții sau ameliorări tehnice aplicabile și utile*.

Potrivit regimului juridic instituit, drepturile de cogestiune se îmbină, la mai toate nivelele, cu drepturile de cooperare, care echivalăză oarecum cu drepturi consultative. Pentru nivelul de fabrică sau de stabiliment, sub incidența drepturilor respective intruite, intră *politica de personal*, respectiv, măsurile corelativе angajării, înscrierii într-un anumit grup de salarizare, trecerii de la un anumit grup de salarizare la alt grup, concedierii la termen stabilit sau fără preaviz (respectiv, extraordinară, ca măsură disciplinară în caz de violarea legii și perturbarea "păcii sociale" în stabiliment), formării profesionale.

Când între reprezentanța lucrătorilor și conduceră unității apar dezacorduri, în contextul realizării drepturilor de cogestiune, intervine *colegiul de arbitraj* — instanță constituită ad-hoc sau instanță permanentă, alcătuită paritar, din reprezentanți ai lucrătorilor și reprezentanți ai patronilor, având un președinte independent. Colegiul acționează în direcția unui "compromis valabil". Dar dacă acesta nu este posibil, se ajunge la o hotărâre a tribunalelor muncii. Mecanismul funcționează la fel și la nivel de întreprindere.

Cogestiunea la nivelele analizate mai sus nu poate să producă toate efectele, apreciază un analist, deoarece, prin completarea cu

nemijlocit *politica întreprinderii*, permitând luarea de codicezii cu privire la extinderea sau restrângerea activității, la investițiile de rationalizare în corelare cu crearea de noi locuri de muncă, la fuziune, la reconversiune etc. (În acest caz, "betriebliche" se referă la întreprindere ca "unitate de drept", care intră în circuitul afacerilor în calitate de persoană juridică).

La acest nivel al cogestiunii, un rol important revine consiliului de supraveghere, care supervizează mersul afacerilor, fiind nevoie de acordul său, de exemplu, la cumpărarea sau vânzarea unui anumit imobil, la crearea sau desființarea filialelor, la achiziții, cesiuni sau modificări în privința participanților la capital. În acest context de activitate se realizează o componentă fundamentală a cogestiunii la nivel de întreprindere, anume *cooperativă*.

În virtutea raporturilor ce se constituie între consiliul de supraveghere și comitetul de direcție (directoratul), îndeobște în virtutea activității directorului muncii, dedicată chestiunilor sociale și de personal. Se configorează o altă componentă principală a realizării cogestiunii la acest nivel, respectiv, *codirecția*.

Cât privește *codecizia*, ea capătă forme reale mai cu seamă pe baza raporturilor dintre consiliul de supraveghere, consiliul de întreprindere și comitetul de direcție și, în general, pe baza raporturilor ce se stabilesc în procesul decizional între reprezentanții capitalului și cei ai muncii, în cadrul diferitelor organe și organisme investite prin lege sau prin convenții cu competențe necesare. Tocmai în sesiunea acestor raporturi constituie la nivelul de întreprindere se înscriu cu influențe semnificative, din partea muncii, și organizațiile sindicale, iar din partea capitalului, și organizațiile patronale.

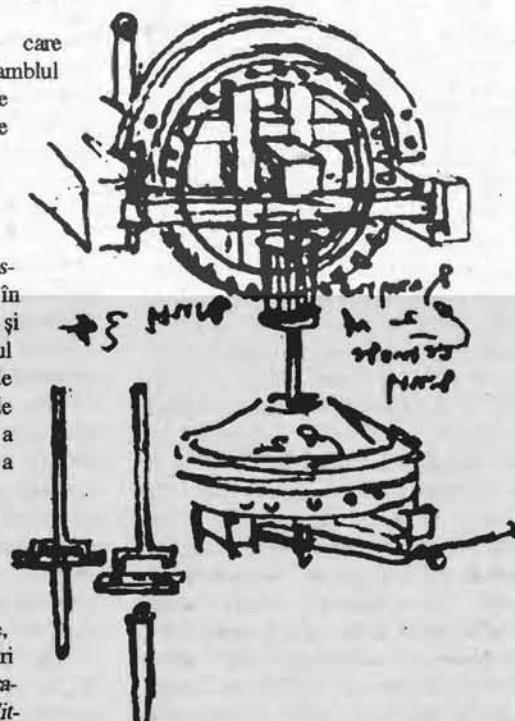
Analiștii cogestiunii germane apreciază unanim rolul și importanța consiliului de întreprindere ca subiect al acesteia. El dispune de prerogative nu numai în legătură cu raporturile de muncă propriu-zise, ci și în legătură cu dinamica și formarea personalului. În consecință, el trebuie să fie informat integral și în timp util în materie de planificare a personalului, în particular asupra nevoilor de mână de lucru ce rezultă și este îndreptățit să discute cu conducerăa întreprinderii măsurile corelativе necesare, inclusiv cele de formare profesională în întreprindere. Iși spune cuvântul și are drept de codecizie și în alte chestiuni: angajare, clasare și reciclare, atribuire de post nou și licențiere.

Transformările întreprinderii care antrenă inconveniente pentru ansamblul sau o parte a personalului trebuie să ele să fie aduse la cunoștința consiliului de întreprindere, urmând ca acesta să-și spună cuvântul corespunzător intereselor salariale. Funcția informațională este îndeplinită de o *comisie economică* (*Wirtschaftsausschuss*), care funcționează în întreprinderile cu peste 100 de salariați și servește toți partenerii sociali. Fondul său informațional este larg: metode de muncă și de fabricație; programe de fabricație; situația economică a întreprinderii; starea producției și a pieței; evenimentele care privesc interesele esențiale ale personalului în întreprinderii.

Eficiența celor trei nivele ale cogestiunii, invocate mai sus, depinde nu numai de legătura dintre ele, ci și de corelarea lor, în multe cazuri chiar prealabilă, cu *cogestiunea extra-intreprindere* (*überbetriebliche Mitbestimmung*), adică, pe de o parte, cu *cogestiunea la nivelul economiei naționale* iar, pe de altă parte, cu *cogestiunea în camp internațional*. Deciziile de politică economică statală antrenă transformări structurale în diferite zone ale economiei naționale, fie prin dezafectare, fie prin amplasarea de anumite activități; cele corelativе transformări infrastructurii materiale, aprovisionării cu energie, sistematizării suprafețelor construibile pot avea unele consecințe negative. De aceea se

resimtă cogestiunea celor interesați, inclusiv a organizațiilor care promovează interesele lucrătorilor. Drepturi de cogestiune sau măcar de cooptare devin necesare, și în legătură cu deciziile de politică socială statală, îndeobște cu cele referitoare la pensiile de vechime, indemnizațiile de asigurări (în caz de invaliditate, de boală, de accidente și de pierdere a locului de muncă), precum și cu cele vizând regimul juridic al protejării sănătății și preventiile accidentelor, al recuperării pentru muncă a invalidilor etc. Prin consacrarea acestor drepturi cogestionare și mai ales prin realizarea lor se crează mari posibilități de identificare cu orânduirea economică și statală; de aceea s-a acționat consecvent pe linia instituționalizării unor organisme adecvate, precum "consiliile consultative" sau "comisiile specializate" înființate pe lângă anumite ministere și în care sunt reprezentate și sindicale. Sindicalele germane au propus însă și instituirea de "consiliile economice și sociale" la nivel federal, regional și comună, spre a dezbaté mai profund chestiunile de politică socială și economică iar, consecutiv, să genereze chiar inițiative parlamentare; de altfel, tot sindicalele au propus și formarea "consiliilor de structură" (alcătuite din parlamentari, reprezentanți ai patronilor și reprezentanți ai lucrătorilor) și care funcționează, în scopuri similare, în unele landuri.

Cogestiunea în camp internațional este dorită ca mijloc de influență sindicală asupra uniunilor internaționale și organizațiilor interstatale care se ocupă de chestiuni economice și sociale și ca mijloc de reprezentare a intereselor lucrătorilor în întreprinderile private multinaționale (atât în filialele, cât și în centralele lor). Cogestiunea la acest nivel se află în stare de proiect, inițiativa în această privință, în cadrul Pieței Comune, aparținând D.G.B. și fiind sprijinită de Confederația Europeană a sindicatelor. Raporturile cogestionare la nivel de multinațională s-ar contura oarecum în stilul german, existând indicii asupra tentativei de a confira o dimensiune internațională unui model național de cogestiune. Între aceste indicii figurează și monografiile publicate de germani în limba franceză și în limba italiană. Persuasiunea pare să fi cules roade; fiindcă H. Arvon lansa ipoteza că modelul german de "autogestiune" ar putea deveni, în Europa, "realitatea socială de mâine". □

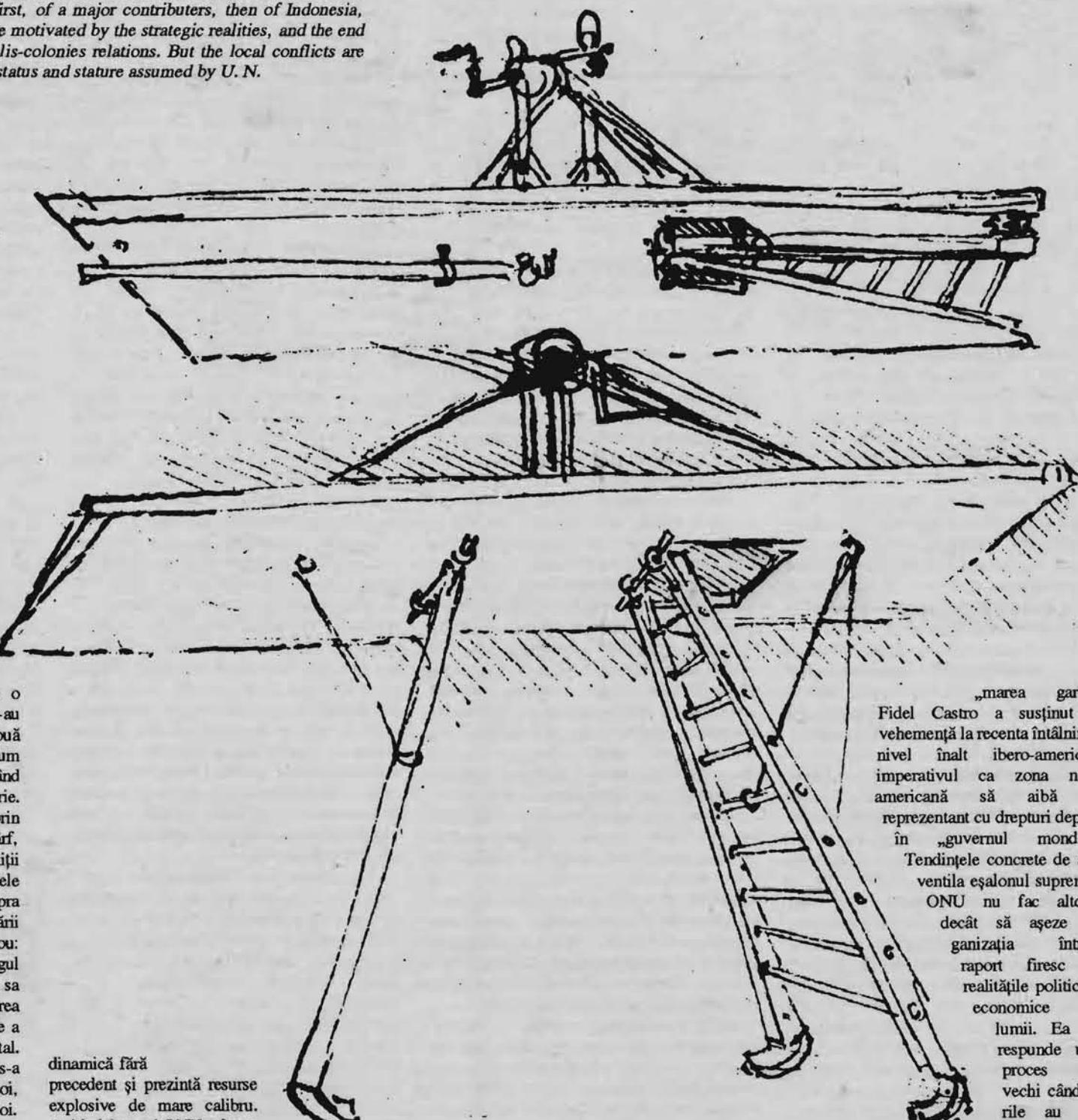
VIRGIL IONESCU is graduated in Philosophy of Bucharest University, PhD. in Economics at the Academy of Economic Studies of Bucharest. He authored studies and volumes on the history of Romanian economic thought and contemporary

ONU

între ciocan și nicovală

RADU BUDEANU

The author thinks that U.N. — after being for years an American vote machine — became a more effective international organization. But for a peace-keeping commitment, the resources are scarcely. The author believes that the applications for full membership in the Security Council (first, of a major contributors, then of Indonesia, India, Egypt, and even Fidel Castro) are motivated by the strategic realities, and the end of a world order based on the metropolis-colonies relations. But the local conflicts are challenging even the new international status and stature assumed by U.N.

Peste doi ani ONU va împlini o jumătate de veac. Multe s-au întâmplat în această perioadă: două sisteme antagoniste au șlefuit la maximum practica și teoria sferelor de influență articulând cel mai proeminent război rece din istorie. Echilibrul terorii a împins omenirea, prin excitația paroxistică a tehnologilor de vârf, spre orizonturi noi: s-au născut sateliți propagandistici, apoi cei spioni, apoi rachete care au dus omul pe lună. Victoria asupra cosmosului imediat a oferit premisele ridicării confruntării clasice pe un aliniament nou: războiul stelelor. Aceasta a reprezentat pragul maxim atins de civilizație în lupta împotriva sa însăși. Războiul stelelor a coincis cu asumarea de către lagărul socialist a incompetenței de a mai continua competiția cu sistemul occidental. Războiul comunist s-a năruit, atlasul politic s-a relaxat și pe harta lumii au izbucnit state noi, interese noi, jocuri geopolitice și strategice noi.

ONU a reflectat toate aceste reașezări dramatice, de la înghețul coexistenței pașnice la inflamările exorbitante generate de renașterea confuză a democrației. URSS a dispărut, Germania s-a reunificat, țări vag necunoscute și rebele au intrat în ONU. China autoscutită de o revoluție a trecut la o tranziție soc. Japonia a ieșit din tradiționala sa expectativă, zona musulmană a devenit coerentă și ofensivă, Orientul Mijlociu a ieșit din nervozitatea sa clasică și a intrat într-o epocă de reconsiderări. Și, bineînțele, Europa răsăriteană a alunecat spre perspectivele îndelung visate urmând însă cel mai sofisticat și echivoc trăsăru spre poligoanele reale ale reformei. Această tranziție, pendulând între deciziile catifelate ale Chinei și exploziile sinistre din Bosnia-Herțegovina, ilustrează că se poate de elocvent că estul și vestul deopotrivă, au intrat nepregătite într-o epocă depășind cu mult prin extravagânță și complexitate scenariile de dezvoltare imaginante și la Washington și la Moscova.

ONU însăși s-a trezit pe picior greșit în abordarea cestui conglomerat care capătă o

dinamică fără precedent și prezintă resurse explosive de mare calibru. Ani îndelungăti ONU a fost o instituție somnolentă. Onorabilă, reprezentativă, dar somnolentă. Ea a fost, mai întâi, o mașină de vot americană, apoi una de echilibru (odată cu cristalizarea nealiniațiilor și a dezvoltării conștiinței „de sistem” a lumii a treia) și a continuat prin a se transforma într-o instituție de dezbatere, de analiză și de chibzuință colocvială fără finalizări pragmatice pe terenul convulsiv al realității internaționale.

Decenii la rând s-a vorbit, sub faimoasa cupolă de la New York, despre „diplomația preventivă” fără a se putea, vreodată, preveni ceva. Într-prevenția visată și repararea necesară, dar tardivă ONU s-a zbătut într-un regim de neficiență acceptată prin consens. Câteva operațiuni mai spectaculoase, gen Cipru, au punctat o perspectivă care nu a devenit operatională decât după 1989: intrarea organizației în joc nu numai cu bagaje dar și cu arme. Situații contorsionate și aparent insolubile au început să impună organizației o altă abordare. „Căștile albastre” s-au integrat în peisajul conflictelor cu o fermitate impusă de noua structură mondială scutită de echilibrul realmente preventiv valabil în perioada până

sovieto-americane. În Bosnia-Herțegovina sau Somalia, în Kosovo sau Cambogia trupele ONU încearcă să demonstreze pe teren că instituția nu numai că există dar este și solvabilă în încercarea de a articula un climat normal acolo unde forțele autohtone nu mai au alte alternative decât beligeranță. Numai că intervențiile organizației presupun o logistică aferentă care excede tot mai semnificativ resursele acestie. Doi mari contribuabili — Japonia și Germania — nu sunt încă, aşa cum au anunțat că doresc, membri permanenti în Consiliul de Securitate. Cererea celor doi „mari învinși” a fost primită, la început, cu retractilitate. Cu timpul SUA și-au însușit această oportunitate, apoi Franța și Anglia, în sfârșit, Rusia și China. Acceptul a fost gradual, a vizat mai întâi ideea de apartenență la Consiliu și, ulterior, dreptul de veto. Prin contaminare alii pretendenți reprezentând zonele mărginașe dar vitale ale planetei bat la porțile Consiliului de Securitate: Indonesia, India și Egiptul. America Latină nu putea să lipsească din acest conegu care configurață

„marea gardă”. Fidel Castro a susținut cu vehemență la recenta întâlnire la nivel înalt ibero-americană imperativul ca zona nord-americană să aibă un reprezentant cu drepturi depline în „guvernul mondial”.

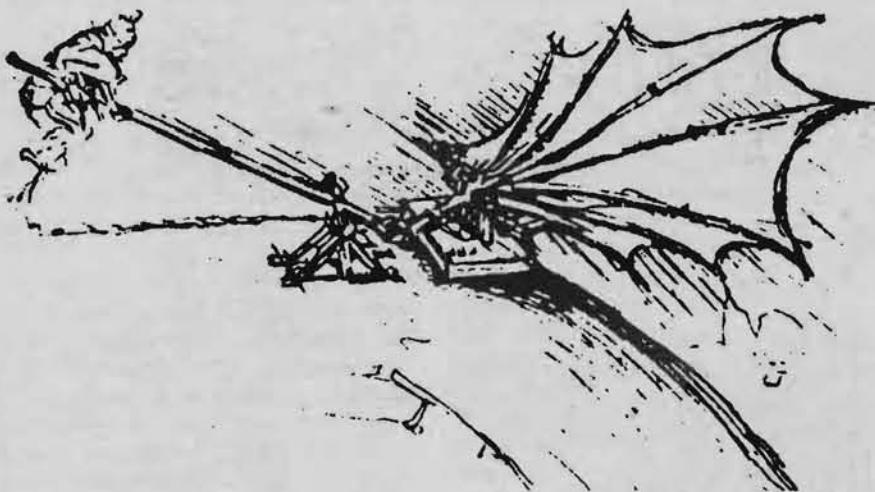
Tendințele concrete de a se ventila eșalonul suprem al ONU nu fac altceva decât să așeze organizația într-un raport firesc cu realitățile politice și economice ale lumii. Ea corespunde unui proces mai vechi când țările au fost coloniale și au căștigat independența și au intrat în rândul organizației.

Totăi problema, dincolo de împrospătarea structurilor organizatorice, constă în capacitatea ONU de a se automodela pentru a deveni un mecanism plausibil „pe teren”. Este lipsed că în condițiile în care măsurile ONU eșuează, sub o formă sau alta, în soluționarea unor diferente locale plauzibilitatea organizației se va pulveriza. Conținând să se manifeste pragmatic într-o lume dominată de conflicte în serie ONU riscă să și părdă statutul tocmai când ar fi fost de o stringată necesitate... □

Radu BUDĂANU (born 1943) authored some volumes on international affairs. For more than 20 years, he was editor or columnist of many newspapers and magazines. Actually, spokesman of the Bucharest General Council.

MAI POT SUPRAVIEȚUI ALIANȚELE BILATERALE?

EUGEN PREDA

In the modern foreign policy-making process, the bilateral alliance is old fashioned, when the world is confronted with continental and global problems. These problems require the cooperation of as many countries as possible. There are some exceptions (Israel in the Middle East, Switzerland in Europe) of countries eager to live without alliances or without regular alliances. The author thinks also that there is no more a legitimacy for such military blocs as NATO. The future is for multinational and international structures, for multilateral alliances.

S-a scris mult, s-a vorbit încă și mai mult și, mai ales, s-au semnat și parafat multe tratate, alianțe, convenții menite să dea statelor încredere. Numărul lor, al alianțelor, creștea cu cât creștea și numărul și intensitatea conflictelor.

Așa cum arată dicționarele, alianța este „un acord între două sau mai multe state care se obligă să urmeze o politică comună pe timp de pace, iar în timp de război, să participe în comun, în mod direct și simultan, la ostilități”. (*Dizionario dei termini politici*, Milano, 1971, pag. 9). Dicționarul Diplomatic al căruia prim volum a apărut la Paris sub egida Academiei Diplomatice Internaționale, încă în anii premergători războiului al doilea mondial, consacră același articol nu mai puțin de 12 pagini, în care sunt prezentate și principalele alianțe încheiate de Franța, în ultima parte a secolului al XIX-lea, alianțe care culmea ironiei, au precedat izbucnirea primei conflagrații mondiale. Desigur, secolul XX ar fi pus în dificultate pe analiști, dată fiind complexitatea relațiilor politico-economice mondiale.

Ceea ce subliniază, în primul rând, toate definițiile este conținutul politic al alianței. Încheierea unei alianțe poate deveni capital politic pentru grupul ce deține puterea sau, dimpotrivă, motiv de discordie între putere și opoziție. În plus, nu totdeauna statul are capacitatea de a-i convinge pe toți membrii națiunii, pe toți contemporanii, să îndeplinească angajamentele asumate într-un tratat semnat în numele lor. Așa se face că tratate sunt mereu violate, atunci când se trece la aplicarea lor.

Cu un cinism ce ar putea fi etichetat pragmatic, unii teoreticieni consideră că „un stat care ar trebui să pună în joc toate forțele sale pentru a-și apăra propriul teritoriu împotriva unui inamic, nu se poate sinucide venind în ajutor unui aliat. Un stat poate eluda acest principiu sub pretextul dreptului de a veghea la propria sa conservare. Principiul poate fi blamat, dar aceasta nu înseamnă că nu el trebuie avut în vedere” (*Dictionnaire diplomatique*, pag. 110).

În prezent, lucrurile, din acest punct de vedere, sunt ceva mai simple. Să nu uităm nici faptul că un organism al ONU — ne referim la Consiliul de Securitate — poate adopta hotărâri în numele comunității internaționale, hotărâri care sunt deasupra relațiilor bilaterale între state și care au valoare de lege pentru toate țările membre ale organizației.

Nu o dată superputerile au nescotit alianțele bilaterale sau multilaterale și și-au făcut, întotdeauna, propriul lor joc. Bine sau rău, mai mult sau mai puțin nefast, superputerile au hotărât adeseori pentru ceilalți. În 1988, un analist francez nota: „După o jumătate de secol, adevăruri cu grija să învinte izbucnesc în legătură cu capitularea de la München, prin care Franța și Anglia au predat lui Hitler Cehoslovacia. Cum a spus Churchill: «Noi aveam de ales între dezonorare și război. Am ales dezonorarea și am avut războiul». Un război în care Franța a fost înfrântă. Și dacă i-am spus Nu lui Hitler? Probabil că am fi avut războiul, dar l-am fi putut căștiagă”.

În preajma celui de-al doilea război mondial, România a încercat să se apere printr-un sistem de alianțe, care să o facă aptă să țină piept valurilor războinice ce o înconjurau. Încă din 1925, Nicolae Titulescu semnală, într-un raport diplomatic, că toți conducătorii politici britanici nu au încredere în stabilitatea politică a noii ordini create în Europa Centrală și Orientală după primul război mondial. Ca urmare, ei propuneau revizuirea tratatelor de la Versailles și Trianon. „Ideeia posibilității revizuirii tratatelor creează nesiguranță, menționa Nicolae Titulescu, nesiguranță întârzie consolidarea noii stări de lucruri și lipsă de consolidare ațăță poftele de revanșă. Aceasta este drumul cel mai sigur care duce la război”. În acest context, miciile puteri, inițial România, Cehoslovacia și Iugoslavia, apoi lor li s-au asociat Grecia și Turcia, și-au strâns forțele închind, mai întâi, Mica Întegrelere și, apoi, Întegrelere Balcanică. Mica Întegrelere a fost negociată ca urmăre a incertitudinii generate de politica franceză în această zonă, ținând seama de avansurile pe care această mare putere le făcea Ungariei animată de planuri revisioniste. La numai o jumătate de lună de la preluarea puterii de către Hitler, la 16 februarie 1933, Cehoslovacia, Iugoslavia și România au semnat, la Geneva, Pactul de organizare a Miciei Întegrelere. La 9 februarie 1934, miniștrii de externe ai Greciei, Iugoslaviei, României și Turciei au semnat Pactul Întegrelerei Balcanice. România se baza, totodată, pe aliajă îndepărta — Franța și Marea Britanie.

Trecând peste voința statelor, două din mariile puteri de atunci ale Europei, Germania și Uniunea Sovietică, încheie cel mai înrobitor, pentru ceilalți, tratat „de neagresiune” cunoscut în istorie. La 15 mai 1939, Germania începe demersuri pentru îmbunătățirea raporturilor cu Uniunea Sovietică. La 15 august, guvernul

german a subliniat guvernului sovietic că: „Nu există între mările Baltic și Neagră nici o problemă imposibil de rezolvat spre deplina satisfacție a celor două părți. Este vorba, mai ales, de problemele Mării Baltice, statelor baltice, Poloniei, Sud-Estului etc.” În legătură cu declarația guvernului de la Berlin din 15 august, Comisarul poporului pentru afaceri externe, V.M. Molotov, a comunicat, după două zile, ambasadorului german la Moscova, F. von Schulenburg, că guvernul său ar „putea încheia un pact de neagresiune sau să se confirme pactul de neutralitate din 1926, cu adoptarea, simultană, a unui protocol special, atestând interesarea părților contractante față de anumite probleme ale politicii externe, având în vedere că protocolul va constitui un element organic al pactului”. La 19 august, ambasadorului i-a fost remis proiectul Pactului de neagresiune, a cărei parte componentă urma să fie protocolul special ce avea să fie semnat concomitent. Protocolul adițional, secret, consemna rezultatele converbirilor „strict confidențiale” privind delimitarea sferelor de interes în Europa răsăriteană: 1) În cazul unei transformări teritoriale și politice a teritoriilor aparținând statelor baltice (Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania), frontieră nordică a Lituaniei va reprezenta frontieră sferelor de interes, atât ale Germaniei, cât și ale URSS. 2) În cazul unei transformări teritoriale și politice a teritoriilor aparținând statului polonez, sferele de interes, atât ale Germaniei, cât și ale URSS, vor fi delimitate aproximativ pe linia râurilor Narev, Vistula și San. 3) În privința Europei sud-estice, partea sovietică accentuează interesul pe care-l manifestă pentru Basarabia. Partea germană își declară totalul „desinteressement” (în franceză, în document) politic față de acest teritoriu” (*Documents on German Foreign Policy 1918-1945*. Serie D. Volume VII. August 9 — September 3 1939, London, 1956, documentul 229).

La 23 august 1939, ora 3.30 după-amiaza, au început întrevederile între V.M. Molotov și von Ribbentrop, ministru de externe al Germaniei. La ora 10.00 seara, când întrevederile au fost reluate, s-a semnat Pactul de neagresiune. În zorii zilei de 1 septembrie 1939, trupele germane trec frontieră cu Polonia, iar cel de-al doilea război mondial, cea mai mare tragedie a lumii, care avea să cuprindă 61 de state din Europa, Asia și Africa, începease.

Deși astăzi lumea să schimbat mult, mariile puteri continuă să hotărască în multe privințe destinele unor terii. Fiecare gest sau cuvânt de la Casa Albă sau Kremlin are valoare de soc. Marlin Fitzwater, cel care i-a reprezentat în relații cu presa pe președinții Ronald Reagan și George Bush, a vizitat, în ultimii 12 ani, 50 de state de pe toate continentele și aproape toate orașele de interes internațional ale lumii. La fiecare din cele 700 de conferințe de presă pe care le-a condus, vorbele sale înfricoșau lumea. El știa, după cum singur se exprima, că fiecare cuvânt pe care-l rostea „putea să finebunească toate țările” (După *USA Today*, 5 decembrie 1992).

Credem că acum alianța bilaterala nu și mai găsește temeiul în lumea de astăzi confruntată la nivel global sau, cel puțin, continental cu aceleași probleme: violența crizei economice și, ca urmare, declanșarea unor puternice crize sociale în zone întinse din Europa Centrală și de Est, Africa, Asia, America Latină și reparația fenomenului de migrație a unor largi categorii umane; criza energetică, de materii prime și alimentare; poluarea; prăbușirea statelor multinaționale artificial create după primul și, apoi, după al doilea război mondial; numeroase războaie regionale și civile care implică între combatași forțe multinaționale și care au grave consecințe umane și economice.

Sunt fenomene cu care se confruntă, chiar dacă în grade diferite, toate statele și la

soluționarea cărora trebuie să coopereze un număr cât mai mare de țări.

Să reținem încă un aspect. În lumea de astăzi, orice stat face parte dintr-un sistem de alianțe, de tratate sau înțelegeri, este membru în organizații și organisme internaționale, continentale, regionale și.m.d. Alianța bilaterala ar presupune, deci, aderarea unui stat la sistemul de alianță al partenerului, acordul lui față de acest sistem. Or, acest acord poate fi numai tolerat, de regulă, dar nu și înșușit.

Sunt și abateri care confirmă, însă, regula. Practica istorică arată că, în genere, alianțele se încheie între vecini sau între state apropiate geografic, între țări cu potențiale economice și militare asemănătoare. Pentru a dezminți, parcă, toate aprecierile teoretice și practicile verificate de veacuri, Statele Unite au calificat, în 1987, Israelul drept „aliatul lor cel mai important dintre statele nemembre ale NATO” (*Facts about Israel*, Jerusalem, 1992, p. 200). Administrația americana au definit aceste relații în termeni ca interesul de a menține Israelul ca „principiu de bază” al politicii externe americane (op. cit. p. 199). Aceste relații speciale datează de la începutul anilor '80 când Israelul a fost privit de Statele Unite ca un „bun strategic” (ibidem). Mai mult, Statele Unite s-au angajat să apere interesele Israelului în forumurile internaționale și să descurajeze orice tentativă de atingere a voinței acestei țări, din partea oricui ar veni. Ar fi aceasta o posibilitate și pentru România?

Ne punem, de asemenea, întrebarea dacă s-ar putea trăi și fără alianțe. Răspundem: se poate. Și, uneori, este chiar bine. O țară cum este Elveția o dovedește de aproape cinci secole. Statele puternice au respectat-o, întotdeauna, au folosit avantajele date tocmai de acest statut de neutralitate al Elveției, situată într-o Europă, astăzi din ce în ce mai integrată într-o parte, iar, în cealaltă, din ce în ce mai fărâmătată. Fără îndoială că înțelegerea conceptului de neutralitate a suferit mutații. Elveția nu este însă izolată, nici în Comunitatea Internațională, nici în cea Europeană. Politica prudentă pe care a dus-o și o duce, neutralitatea este o formă de apărare a intereselor sale naționale. Este un statut pentru care ar merita să militeze orice țară aflată la încrucișări de drumuri și de interese europene și transcontinentale.

În orice caz, sensul mișcării este astăzi de la relații consfințite prin tratate de alianțe bilaterale spre integrarea în organisme complexe, regionale, continentale și internaționale. Este drept, unele dintre aceste organisme spre care tind și țările din Europa Centrală și de Est și-au semnat la Washington Pactul Nord-Atlantic, ca o alianță militară multinațională împotriva unei potențiale agresări a statelor vest-europene și nord-americane din partea Uniunii Sovietice, până astăzi, situația lumii să-a schimbat. Politica de blocuri militare nu și mai are rostul și nici un temei.

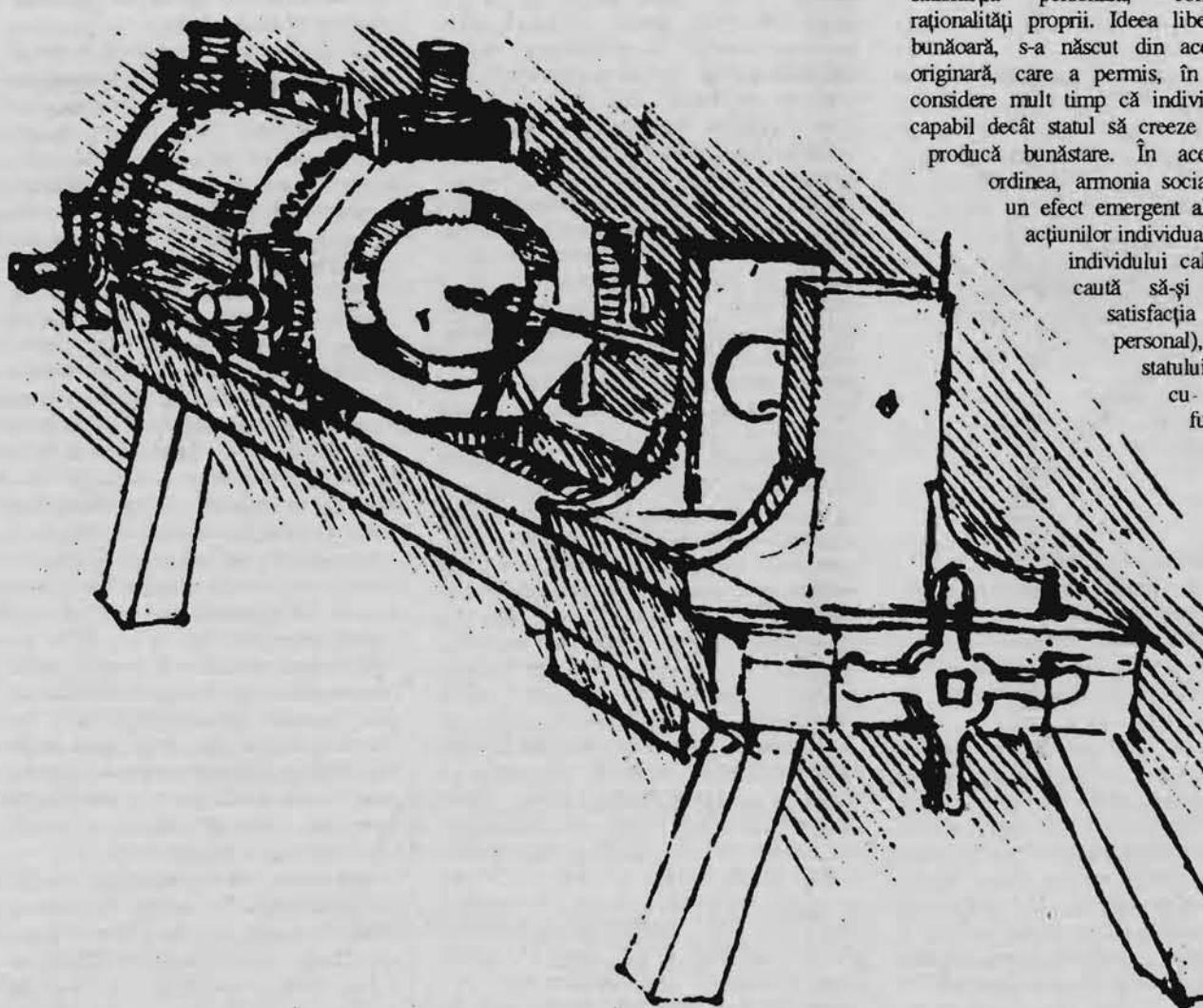
România, militând pentru relații mai bune cu toate țările, tinde spre alianțe multilaterale, spre a pătrunde în structurile multinaționale și internaționale, spre a-și consolida pozițiile în organisme din care face, deja, parte. Este momentul ca Uniunea Europeană Occidentală, Consiliul European, Comunitatea Economică Europeană să devină cu adevărat europene. Or, cum spunea ambasadorul Franței la București, dl. Renaud Vignal, la aniversarea a 30 de ani de la semnarea Tratatului franco-german, „Europa este viitorul tuturor țărilor europene”.

EUGEN PREDA is the General Director of the Romanian Broadcasting System and analyst of international affairs.

Avatarurile liberalismului (2)

REVOLUȚIA NEOCLASICĂ

AURELIAN CRĂIUȚU

At the end of the nineteenth century, the fate of liberalism was twofold while, as a political philosophy it gave up terrain in front of socialism, as an economic theory it was marked by a fundamental change. By 1870, the economic liberalism discovered the theory of marginal (decreasing) utility and the theory of marginal (decreasing) and the theory of subjective value, opposed to the marxist theory of work-value. It's the moment of marginalist (neo-classical) revolution.

The author points out the connections and differences between the classical (liberals) and neo-classical economists. He insists on the neo-classical conception of society, on life as the only mean of coordinating individual actions, on the principle of individuals agents' rationality and on perfect competition. He marks the famous methodological quarrel between the school of the Austrian marginalists and the German historical school.

In timp ce în planul filosofiei politice liberalismul sfârșitului de secol 19 începe să încline tot mai mult către socialism (am văzut deja cum într-o țară până atunci autentic liberală ca Marea Britanie apare după 1880 un liberalism revizuit cu puternice accente „sociale”), în planul teoriei economice în a doua jumătate a veacului are loc o mutație fundamentală. Am putea-o numi aproape o revoluție¹, căci ea va pune adevărată bază pe care se va clădi apoi întregul liberalism economic al secolului 20: este vorba despre revoluția neoclasică sau, cum i se mai spune, revoluția marginalistă².

Primii ei reprezentanți coboără până spre începutul veacului și nu e un lucru neobișnuit ca operele lor înnoitoare să fi rămas o vreme ignorate în totalitate sau incorct intelese. Johann von Thünen, Auguste Cournot sau Jules Dupuit sunt trei dintre precursorii revoluției neoclasicice care nu au fost descoperiți decât foarte târziu, după ce triada Walras-Jevons-Menger avea să impună definitiv în anii 70 noua teorie marginalistă în sănul comunității științifice.

* * *

Cine sunt, însă, acești neoclasici și în ce măsură teoria lor diferă sau se află în prelungirea dezvoltărilor teroetice ale economiștilor (liberali) clasici ai secolului 18? Înainte de a intra direct în miezul problemei, se cuvine să reamintim faptul că achiziția principală și deschizătoare de drumuri cu adevarat noi a clasincilor (secolului al 18-lea) a fost reprezentarea societății (deci și a universului mai restrâns al economiei) prin intermediul cunoștinței metafore a *măimii invizibile*, de unde apariția a ceea ce s-a putut numi paradigmă *societății de piață generalizată*.³ Aceasta înfrasce posibilitatea fără aportul, discret uneori, dar eficient al filosofilor politici ai veacului al 18-lea, care au impus treptat dar definitiv noțiuni noi, precum libertate individuală, societate civilă, putere limitată, separația puterilor și.a.m.d. Așadar, triumful deplin al lui Adam Smith de la 1776 fusese într-un fel și rodul operelor de filosofie politică ale lui Spinoza, Locke, de Mandeville, Hume sau Montesquieu, care au permis apoi imaginarea lumii ca un univers al interacțiunii liberale și spontane între indivizi care caută, fiecare în parte (urmăindu-și interesul personal), să-și maximizeze

satisfacția personală, conform unei raționalități proprii. Ideea liberului schimb bunăoară, s-a născut din această matrice originară, care a permis, în plus, să se considere mult timp că individul este mai capabil decât statul să creeze bogății și să producă bunăstare. În această optică, ordinea, armonia socială reprezinta un efect emergent al raționalității acțiunilor individuale (paradigma individului calculator, care caută să-și maximizeze satisfacția sau câștigul personal), intervenția statului fiind privită cu o mefieță funciară. De aici, și valorizarea concurență ca mecanism

urmare, oricărei vizuni holiste, care afirmă că întregul este mai important decât părțile sale (societatea mai importantă decât individul în particular).⁴

În al doilea rând, și pentru neoclasici *piața rămâne singurul mijloc eficient și rațional de coordonare a acțiunilor și intereselor individuale*. Ea permite schimbul și cooperarea între indivizi care au gusturi, preferințe și interese diferite. Tot ea este cea care realizează, fără coerciție, socializarea indivizilor.

În al treilea rând, neoclasici își fundamentează și ei întregul edificiu teoretic pe *principiul raționalității agenților individuali*. Cu alte cuvinte, indivizii care dispun de un anumit set de resurse, informații și preferințe și-au cel mai bine (i.e. mai bine decât orice instanță centrală, mai bine decât statul) cum să le utilizeze pentru a obține de aici un maximum de câștig personal. Aceasta este cunoscutul principiu al maximalizării în prezența unei constrângeri, în principal financiare (venit disponibil limitat) sau de timp.

În sfârșit, în al patrulea rând (și) pentru economiștii neoclasici *modelul concurenței perfecte* are o importanță fundamentală, care nu este la urma urmei decât expresia convingerilor lor profund liberaile. Faptul (de atâtea ori incriminat) că ipotezele acestui model sunt în mare parte irealiste nu modifică însă cu nimic valabilitatea și însemnatatea epistemologică a ipotezei concurenței perfecte, din moment ce capacitatea modelului de a explica cu suficiență exactitate faptele reale eclipsă decisiv „irealismul” postulatelor sale.⁵

* * *

Prin urmare, se poate afirma că, în pofta diferențelor de nuante și de teme care le despart, neocrașnicii sunt „moștenitorii” fideli ai economiștilor clasici, care au pus piatra de temelie a liberalismului economic. „Liberalismul” neoclasicilor, chiar dacă ține oarecum de domeniul evidențelor, rămâne totuși un subiect de discuție, cu atât mai mult cu cât figuri marcante de economisti neoclasici (mă gândesc acum, în primul rând, la Léon Walras, părintele teoriei echilibrului general) au fost înclinată într-o anumită măsură către socialism.⁶

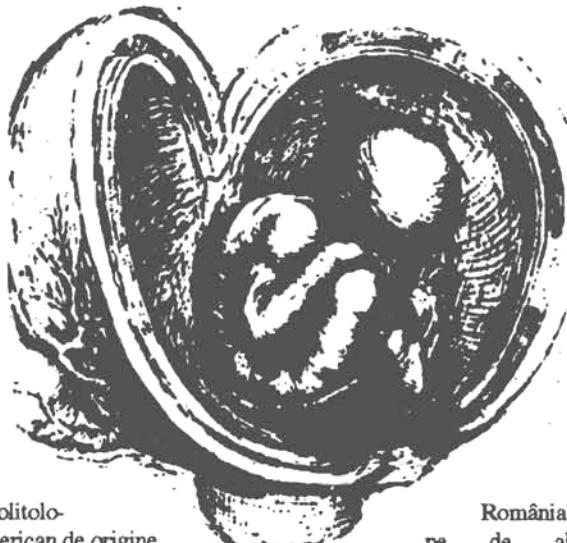
Noutățile esențiale pe care neoclasicii le vor aduce în raport cu predecesorii lor, liberalii clasici, nu pot fi trecute însă cu vedere. Am în vedere aici, printre altele, o nouă teorie a valorii, mai exact *teoria valorii-utilitate*, care vine să înlocuiască vechea și incorecta teorie a valorii-muncă, ce apare încă în opera lui Adam Smith, fiind confiscată apoi de Marx, care va face din ea piatra de temelie a doctrinei și ideologiei sale. Noua teorie a valorii afirmă că aceasta își are originea nu în etalonul pur obiectiv al cantității de muncă incorporate în produs, ci în utilitatea pe care i-o acordă individul, deplasând astfel accentul de pe latura obiectivă pe cea *subjectivă*, un alt fel de a spune că valoarea esențială și principiul fundamental îl reprezintă libertatea individului. Odată cu conceptul de utilitate marginală și de raționament marginal, care stau la baza noii teorii subiective a valorii, este reafirmat principiul individualismului metodologic (lumea poate fi înțeleasă în ansamblu ei doar pornind de la studierea acțiunilor individuale care au o raționalitate proprie). Aceasta revine la a reafirma credința în virtuțile „pozitive” ale libertății individuale (ale libertății economice) și, implicit, în

„pozitivitatea“ logicii pielei care este înălțarea capabilității de a privi la o situație de cehință generală. Nu este atunci de mirare că un astfel de creștere prin liberală ajunsă repede în conflict cu tradiționalul dar și doctrinile eclecticismului, însemnările pe principii trecându-ne apuse. Celebra cărăuș în epoca filosofiei metodologice, dintre secolele al treilea și al patrulea, reprezentată de Carl Menger și școala istorică germană (reprezentată de Gustav Schmoller), *Die Methodenstreit* a opus, șădăcă, două vizuri asupra locurii credințelor din fizica individuală și socială metodologiei liberale și neoclasicilor contestă și este conectat la năsudul său de holismul istoricismului german, care pune accentul pe întreg, pe societate și pe lume globală, subordonând total individualizor.

economie politică dură și o carte dedicată

economica în retrospectivă" (din păcate, calitatea tradiției noastre ca public și să nu să creștească foarte mult).

Comunismul pe dinăuntru*

Numele politologului american de origine română Vladimir Tismăneanu pe coperta unei cărți constituie o provocare intelectuală incitantă în sine. Așa stau lucrurile și cu cea mai recentă carte a sa publicată în România la editura „Eminescu” purtând titlul *Arheologia Terorii*.

Deși datată 1992 carteia a apărut pe piață în luna iunie a acestui an.

Carta este structurată în două părți, intitulată inspirat și plastic „Cimitirele Puterii” și „Micul Bizanț Roșu”. Ceea ce trebuie subliniat de la început este faptul că cele două părți nu sunt separate în mod brutal, aceste teme „interferente” cum le numește și autorul în prefacă au în centru „relația dintre putere, ideologie și teroare în praxisul comunist”.

În prima parte a cărții eseurile (difuzate la postul Europa Liberă începând din 1983) sunt grupate mai degrabă, în jurul ideii de analiză a bolșevismului în derularea sa de la Lenin la Stalin. De altfel carteia se deschide cu titlul „Procesele de la Moscova în perspectivă contemporană”.

Politologul român, consideră necesar să descifreze fenomenul bolșevic făcând o descriere a perioadei „Marii Terori”, afirmând: „Era însă vorba de o schimbare de funcție a aparatului represiv de orientare a direcției de tragere chiar spre aparatul de partid, de declanșarea unei operațiuni în multe privințe similară cu „noaptea cuțitelor lungi” prin care Hitler reușise să se debaraseze de elementele rebele din interiorul propriei sale mișcări.”

Pusă sub această paradigmă, analiza lui Vladimir Tismăneanu continuă pe un traseu al interfețelor permanente. Metodologia vizează trei aspecte: grupurile de persoane (sau clanurile), instituțiile puterii comuniste (partidul, armata și securitatea) și liderii. Astfel, autorul ne poartă print-un univers dominat de setea de putere, versatilitate, slugănicie și brutalitate fără limite. Eseuri ca: „P.C.R. în ilegalitate și competiția centralor de putere”, „De ce a fost ucis Pătrășcanu”, „Alexandru Drăghici și teroarea stalinistă în România”, „Agenții sovietici din anturajul lui Gheorghe Gheorghiu Dej (cazul Pantișu)” sau „Școlile de partid ca formă de indoctrinare comunistă”, „Academia Ștefan Gheorghiu și forme de corupție ideologice” nu sunt simple speculații vizând senzaționalul ci expresia unei analize lucide a resorturilor intime ale puterii în comunism.

Deși nota empatică nu lipsește, este evidentă din scrisul autorului dubla perspectivă. Pe de o parte este vorba de insiderul comunismului românesc atât prin faptul că l-a trăit, dar mai ales studiat în

* Vladimir Tismăneanu, *Arheologia terorii*, Editura Eminescu, 1993.

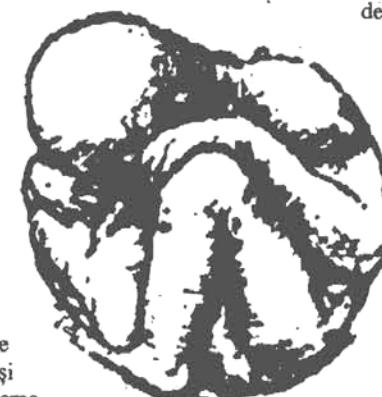
Bogdan Popescu-Necșești

SCRISORI DIN RUSIA *

A pariția scrisorilor marchizului de Custine este un eveniment editorial. Apărută în urmă cu 150 de ani carteia sa este într-adevăr, aşa cum s-a spus, „cea mai intelligentă carte despre Rusia scrisă de un străin”. Am citit prima dată „Rusia la 1839” în urmă cu zece ani. Descoperirea pe care o făceam urmându-le pe marchiz pe itinerariul Sankt Petersburg – Moscova, era socantă: bolșevismul nu este doar ideologia marxistă și practicile lui Stalin. Procesele de la Moscova, teroarea, ocuparea Europei de Est, Gulag-ul etc. veneau dintr-o Rusie veche. „Bolșevismul” își are rădăcinile undeva în Evul Mediu și el s-a armat în secolul al XX-lea cu o ideologie a „progresului” și a „egalității” pentru a-și realiza instințe politice și religioase vechi de câteva secole. Instituțiile și puterea de observație ale călătorului francez sunt confirmate și pentru cei mai severi analiști postcomuniști.

Marchizul de Custine încearcă să explice misterul suflului rus, civilizația cu totul specială a Rusiei. Una din explicații o oferă chiar la început: „Rusia se găsește astăzi (1839) doar la patru secole de la năvălirea barbarilor, în vreme ce Occidentul a trecut prin aceeași criză cu paisprezece veacuri în urmă: o civilizație mai veche cu o mie de ani statomicește o distanță nemărginită între moravurile națiunilor.” La acest factor am adăuga și inexistența unei perioade „romane sau grecești”. Pe un strat sălbătac, consecință a expedițiilor și cuceririlor ultimilor migratori, Petru cel Mare încearcă o europeanizare rapidă, europeanizare care împrumută câteva elemente superficiale din Occident, dar uită de cele esențiale: catolicismul, instituțiile, tradiția etc. Se ajunge la un fel de: „sălbătacie spoită” (p. 145), unde „idolatria este spiritul constituției” (p. 254). „Civilizață târziu, datorită nerăbdării conducătorilor ei, a fost lipsită de acea efervescentă adâncă și de avantajele unei culturi lente și firești” (p. 256). Petru cel Mare este autorul acestei îngemănări între Asia și Europa. „... Binele pe care acest geniu sălbătac îl-a înfăptuit a fost trecător, răul însă este irreparabil.” (p. 257) „Totul ar trebui opri și luat de la început; dar e posibil un astfel de efort? Poți să refaci din temelie un edificiu atât de mare?” notează în finalul pasajului autorul, pentru a conchide că „prezentul (1839) nu prevăzeste decât nenorociri.” De Custine conturează în aceste cuvinte

tema principală a dezbatării „problemei rusești” în secolul al XIX-lea. Dezbaterea ce avea să anime nu numai cancelariile și diplomațiile, intelectualii și politicienii occidentali, dar mai ales câteva generații rusești, și va produce efervescentă culturală începută deja prin Pușkin (despre care călătorul amintește) și Gogol, iar politic prin mișcarea decembristă la instalarea țăruilui Nicolae I. În legătură cu această efervescență de Custine comite una din puținele sale erori, când apreciază că fiind un popor de imitatori, rușii sunt incapabili de creație. Tot ce a urmat îl infirmă și cultural și politic. Dar nu-l infirmă în ce privește mentalitatea poporului rus, și a proastei așezări a instituțiilor sale. A Bisericii, a puterii politice, a raportului de servitute generalizată etc. Pentru autor, Rusia este un imperiu al fricii, al supunerii. Este un regiment, o închisoare la scară în care secretul,

ipocrizia, cuntru asigură funcționarea ansamblului. Niciun nu se întâmplă fără voia și știința țăruilui și a poliției sale. Organizarea societății nu are în ecuație libertatea individuală, ci dimpotrivă, distrugerea ei oriunde ar apărea cel mai mic gest de independență.

Poate că drama Rusiei începe odată cu stabilirea cinurilor, împărțirea societății după modelul militar. Populația cuprindea 14 cinuri, toate supuse voinței țăruilui. Tot ce Petru cel Mare dăduse cu o mână, importând ceva civilizație occidentală, lăua cu două, impunând regimul cazon asiatic. Din această fuziune fisiune au apărut toate explozioile de mai târziu. Și de Custine observă exact: „Nu am amintit o categorie de oameni care nu trebuie sosiți nici printre cei mari, nici printre cei mici: sunt fișii de preoți; aproape toți ajung funcționari subalterni, iar această clasă de conțopiști este plaga Rusiei. Alcătuiesc un fel de castă obscură (...) antiaristocratică, dar nu mai puțin apăsațoare pentru iobagi (...) sunt cei care vor pomi următoarea revoluție a Rusiei.” Observator fin al civilizației rusești lui de Custine nu-i scăpă nici absența clasei mijlocii „care face puterea statelor și fără de care un popor nu este decât o turmă condusă de cățiva copoi îscusiți dresați.” Ceea ce și era Rusia. Guvernarea unei asemenea țări uriașe, monotone, pe jumătate europeană, pe jumătate asiatică, cu o viață amintire a lui Ivan Grozni. O putere absolută cărora toți i se supun. Ce ține populația sub ascultare? Odată frica. Dar și ambicia. Profetic autorul adaugă: (Rusia) „mi se pare destinață, în principal, să pedepsească prinții nouă invazie, reaua civilizație a Europei. (...) Se spune că rușii nu au ce să ne învețe.”

Dar ne pot face să uităm multe; de altfel, nu știu ei mai bine decât noi să asculte și să rabde? În politică, resemnarea poporului face puterea cărmuirii.”

Câteva cuvinte despre actualitatea cărții. S-au scris biblioteci întregi despre fenomenul rusesc. „Revoluția din 1917, războiul civil, victoria din cel de al doilea război mondial, dictatura stalinistă, supraputerea militară care a fost Imperiul sovietic au atras interesul viu al analiștilor, politicienilor, jurnaliștilor. Scrisori din Rusia rămâne o carte a prezentului, prin judecățile care se dovedesc și astăzi în bună parte corecte și pătrunzătoare. Darul lui de Custine este de a surprinde esențialul dincolo de puțeria de fapte și chipuri.

Singura comparajie posibilă, în ordinea valorii, este cartea lui Toqueville *Democrația în America*, apărută cam în același timp (1835), și aceasta la fel de actuală.

Cei care au trecut prin experiența comunistă călătorul francez. Ocupația Europei centrale și de Est în anii '40 a adus pe vechiul continent

pentru aproape 50 de ani, această civilizație semiasiacă semieuropéană, trecută prin experiența unei revoluții și a unui regim totalitar. În ciuda acestor „noutăți” de secol XX, cei ocupați au simțit cu toții caracteristicile și enigmele poporului rus, neschimbate nici de trecerea timpului, nici de revoluție. Poate, cel mult, îngroșate.

Toată cartea este de interes maxim, iar inițiativa editurii Humanitas de a o oferi cititorilor români trebuie salutată. Cartea marchizului de Custine rămâne și astăzi neegalată.

Stelian Tănase

* De Custine, *Scrisori din Rusia*, Editura Humanitas, 1993.

Sursele teoretice ale lui IRVING KRISTOL

CRISTIAN PREDA

Opposed to the leftist deviation of the American liberalism, the neoconservatism of Irving Kristol works for a reconsideration of classical liberalism, and political ameliorations. The neoconservatism is an ideological recovery of the Enlightenment, a moral recovery of the values of the first American communities.

The Federalist Paper is invoked for formulating reserves concerning the postmodern capitalist society. The community values of honesty, hard-working, the "state of social insurances", the intersection of individual interests, and the public interests are some of the features of neoconservatism reviewed by the author.

Nu e ușor să scrii despre „adevărul”, poate unicul neoconservator declarat". În primul rând, pentru că lumea americană e, cel puțin privată din „provincia europeană”, altfel așezată. Curentul pe care-l reprezintă Kristol e totuși semnificativ pentru „provincialitatea” noastră în măsura în care sursele sale sunt și europene (e drept, ceva mai vechi și, oricum, în mare parte altfel citite în Europa de azi). Voi încerca de aceea să clarific cele opt puncte ale confesiunilor lui Kristol făcând apel la referințele sale de filosofie politică, lăsând deci de o parte economia politică a neoconservatorismului (în cadrul căreia autorul ce ne interesează e recunoscut drept unul din specialiștii teoriei ofertei, alături de George Gilder, Arthur Laffer ori George J. Stigler).

1) În ultimii 50 de ani, tendința liberală în SUA a deviat spre Stânga. În fapt, liberalism înseamnă în America ceea ce pe Vechiul Continent ar putea fi numit social-democrație ori „socialisme à la française” (deci, stat central puternic și interventionist, justiție progresistă, egalitate rasială, liberalizare a moravurilor, învățământ public laic, redistribuire a bogățiilor prin impozit progresiv și securitate socială paternalistă — v. G. Sorman). Acest liberalism a fost ilustrat în primul rând de practicile politice ale Partidului democrat. Conservatorismul, intrat și el partid în logica interventionistă, este în opinia lui Kristol, în primul rând o nostalgie pentru versiunea liberalismului din secolul 19. De aici, reacția neoconservatoare, născută la sfârșitul anilor '60 și în anii '70, mai ales ca un curent intelectual, din care se va inspira însă masiv, în anii '80, președintele Reagan. Purtătorii de cuvânt ai acestei mișcări, ce caută înainte de orice o întoarcere la sursele liberalismului clasic (regăsind deci către secolul 18, în zorii modernității) sunt emigranți de la Stânga, liberalii deci, „dezamăgiți de realitate” (expresia engleză e mult mai violentă: „liberals mugged by reality”). Particula neo semnifică totuși tocmai *refuzul nostalgiei*, căci era ilologic a politicii (ce a debutat cu Revoluția americană și cu cea franceză) impune vizuni ameliorative ale societății, deci îndepărtate

George Washington și James Madison (v. *Revoluția americană — o revoluție reușită*). În acest cadru explicativ, Kristol introduce o serie de distincții menite să clarifice profilul neoconservatorismului ca recuperare a cehui de-al doilea aspect al Luminilor.

Deși ambele curente aspirau la constituirea societății civile, obiectivele lor primordiale erau net diferite. În tradiția franceză: o comunitate în care toate retele aduse de războaiele religioase anterioare să fie supimate de o religie civică nouă (cea a raționalismului umanist). În tradiția engleză, obiectivul era toleranța religioasă (vezi Locke), iar soluția vizată, susținerea caracterului privat-intim al religiei alese de fiecare în parte. Ceea ce nu înseamnă, adaugă Kristol, că statul era ostil religiilor cetățenilor săi, căci, deși sceptici, cel mult deși, anglo-saxonii considerau religia organizată ca o formă necesară de asociere umană (v. *Adam Smith și spiritul capitalismului*).

Curentul francez-continentul e penetrat astfel de vizuni romantice (celebrarea bunului sălbatic, a eroismului aristocratic, a teoriilor sălbaticice înfruntate cu curaj), în fapt, de idealuri de excelență (tipic premoderne) și de vizuni transcendentă despre univers, în care vieții umane pe pământ nu i se atribuiau decât o importanță tranzitorie. Dimpotrivă, societatea burgheră (a „libertății naturale”, cum o numea A. Smith), e o societate prozaică prin formă (căci tolerează idealurile de excelență ca probleme private) și prin esență (căci e organizată pentru a conveni și a asigura confort unor oameni obișnuși, și nu pentru a produce eroi); ea caută deci să tragă profit din această lume.

Viziunea franceză a fost asumată de mișcările socialiste, social-democratice și comuniste; socialismul e de fapt o pasiune romantică ce operează într-un cadru rațional. El caută (la fel ca o religie) să plaseze binele comun —

avut nevoie de tradiția iudeo-creștină pentru a-l lumina în privința uzajului cotidian al libertății individuale nou-descoperite (v. *Anti-cultura intelectualilor*).

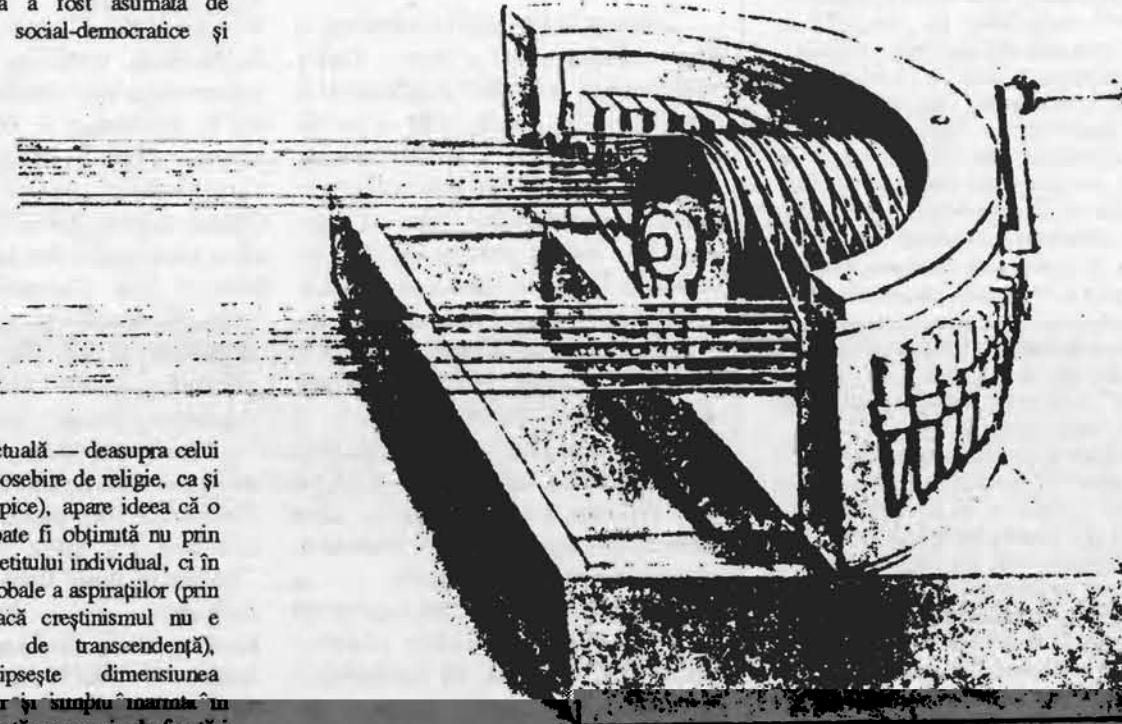
De o parte, avem deci socialismul, o mișcare gnostică vizând să realizeze imposibilul în această lume. Gnosticismul înseamnă pentru Kristol ostilitate față de regulile și instituțiile existente, căci răspunsul gnosticului în fața multiplicării, a conflictelor și a suferințelor este *lumea e rea*. De aici, încă din secolul 19, ideea statului capabil să rezolve prin planificare centralizată problemele economice ale lumii (săracie, șomaj, repartiție inechitabilă), dar și un pariu utopic (statul dirijează economia, dar în același timp reformează radical mentalitățile cetățenilor săi). De cealaltă parte, capitalismul, o mișcare ortodoxă (ce sanctifică viața cotidiană, incitând pe fiecare să-și realizeze la maximum propriul potențial individual). Capitalismul e mai aproape de Vechiul Testament decât de cel Nou, căci pentru el axioma fundamentală e *Dumnezeu a făcut lumea și a văzut că ea e bună*. În capitalism, interesul propriu e canalizat în contextul auto-disciplinat al economiei de piață, ca și în simulacru de piață reprezentat de „guvernul reprezentativ”. Înlăturarea valorilor morale tradiționale (asociate până atunci bisericii și sinagogii) se va produce datorită îmbogățirii.

Opoziția rabinică — profetic nu face decât să întărească distincțiile anterioare, căci rabinul e figura-tip a vieții domestice (cea în care credința e pusă în joc zilnic), iar profetul e figura rebeliunii. Creștinismul (înțial, o mișcare gnostică în rândul evreilor) a avut nevoie de Vechiul Testament tocmai pentru a se topi într-o ortodoxie. Lumea modernă și ea gnostică (în plus, utopistă datorită promisiunilor științei), iar socialismul a eşuat tocmai pentru că nu a reușit să se transforme într-o ortodoxie (v. *Socialismul: notiță necrologică a unei idei*). Neoconservatorismul trebuie deci să recupereze nu numai ideologia anglo-saxonă, ci și morala primelor comunități americane: singura Revoluție reușită nu trebuie

ce pare azi bizar, într-o epocă în care demagogia democratică nu și mai poate îngădui să susțină „depravarea naturii umane”, era — în epoca Revoluției americane — o idee familiară, calchiată pe logica puritană așa cum o congregație de indivizi păcătoși poate constitui o Biserică bună, o colectivitate de indivizi păcătoși poate alcătui o comunitate politică bună (v. *Revoluția americană — o revoluție reușită*).

4) *The Federalist Papers* constituie referința autorului american atunci când își exprimă reticențele față de societatea capitalistă actuală (reticențe ce transpar și în titlul *Two Cheers for Capitalism*). Într-adevăr, Părinții fondatori erau îngrijorați de creșterea numărului de orașe americane, căci nu vedea cum o asemenea comunitate se poate *autoguverna* (v. *Civilizația urbană și neajunsurile ei*). Această autoguvernare populară reprezintă, după Kristol, echivalentul exact al termenului modern de democrație, căci, în tradiția premodernă *democrația* era asociată „puterii majorității”, adică a săracilor, cea care atât de des condusese la tiranie. Opiniunea lui Kristol îl face să fie mesian în privința civilizației urbane (a uriașului megapolis) ori a personajului public anonim ce aparține Noii Clase, adică birocrației statului liberal. Apare, deci, firească în context pledoaria sa pentru America tradițională, cea care onora „moralitatea republicană”.

5) El preconizează de aceea o întoarcere la „credințele primitive” ale lui A. Smith (mai ales cele din *Theory of moral sentiments*) care consideră că legăturile de solidaritate dintr-o comunitate politică burgheză (cele date de familie, biserică și educație sunt prea puternice pentru a putea fi distruse de instinctele avide ale pieței) (v. *Adam Smith și spiritul capitalismului*). Kristol insistă asupra diferențelor de percepere a „sistemului libertății naturale” de către tradițiile iudaică și creștină. El pleacă de la celebra afirmație a lui Sir Dennis H. Robinson care, întrebă „ce economisesc economiștii?”, a răspuns „jubirea!”. Pe de altă parte, e interesant de

către viitor (și nu, ca în epoca premodernă, după expresia lui Michael Oakeshott, idealuri vizante „întreținerea societății”).

2) Nu există însă, după Kristol, decât două tipuri de politici ameliorative, în fapt două prelungiri ale Luminilor (adevărul fundamental al modernității), dintre care prima, dominată în ultimii 200 de ani, derivă din ideile filosofilor francezi și continentali (Rousseau, Voltaire, Condorcet, Hegel, Marx, Saint-Simon, Comte), iar cea de-a doua, din ideile filosofilor anglo-saxoni (Hume, Locke, Shaftesbury, A. Smith, Adam Ferguson). Prima tendință a fost perfect întreruptă în Revoluția franceză (în fapt o „rebeliune”, cu termenii H. Arendt, reluată de Kristol), ea a dat lumii un Robespierre și un Saint Just și, mai târziu, un Lenin, un Mao sau un Che Guevara. A doua tendință a însoțit Revoluția americană, zămisind oameni ca

definit de o elită intelectuală — deasupra celui individual, dar (spre deosebire de religie, ca și de proiectele social-utopice), apare ideea că o asemenea abnegare poate fi obținută nu prin limitarea voluntară a apetitului individual, ci în condițiile satisfacției globale a aspirațiilor (prin mijlocirea științei). Dacă creștinismul nu e utopic (fiind religie de transcendență), socialismul îl lipsește dimensiunea *transcențială* și e pur și simplu *mormânt* în lumea terestră (concepță ca o serie de frustări permanente), dar în forma așteptării unei regenerări universale (mesianism + utopian politic). Socialismul e deci o mișcare elitistă, susținută de altfel de minorități, de intelectuali de pildă, căci aceștia nu pot accepta statul de simple varietăți ale omului obișnuit (Kristol trimite aici la analiza lui Michael Polanyi din *Logica libertății*). Capitalismul, în schimb, a

înțelege că Kristol (evreu), cât și Michael Novak (catolic) vorbesc de o etică economică:

pentru primul, aceasta e necesar inclusă în relațiile economice căci, fiind relații între

(Continuare în pag. 30)

(Urmare din pag. 29)

oameni, ele presupun dilemele morale (v. *Despre capitalismul marilor societăți*); Novak crede că în fapt capitalismul e o morală bazată pe virtuțile economice, pe respectarea cuvântului dat, pe spiritul de echipă și pe onestitate în afaceri. Un alt neoconservator, economistul George Gilder, afirmă și el: capitalismul se bazează pe risc și pe donație, nu pe profit!

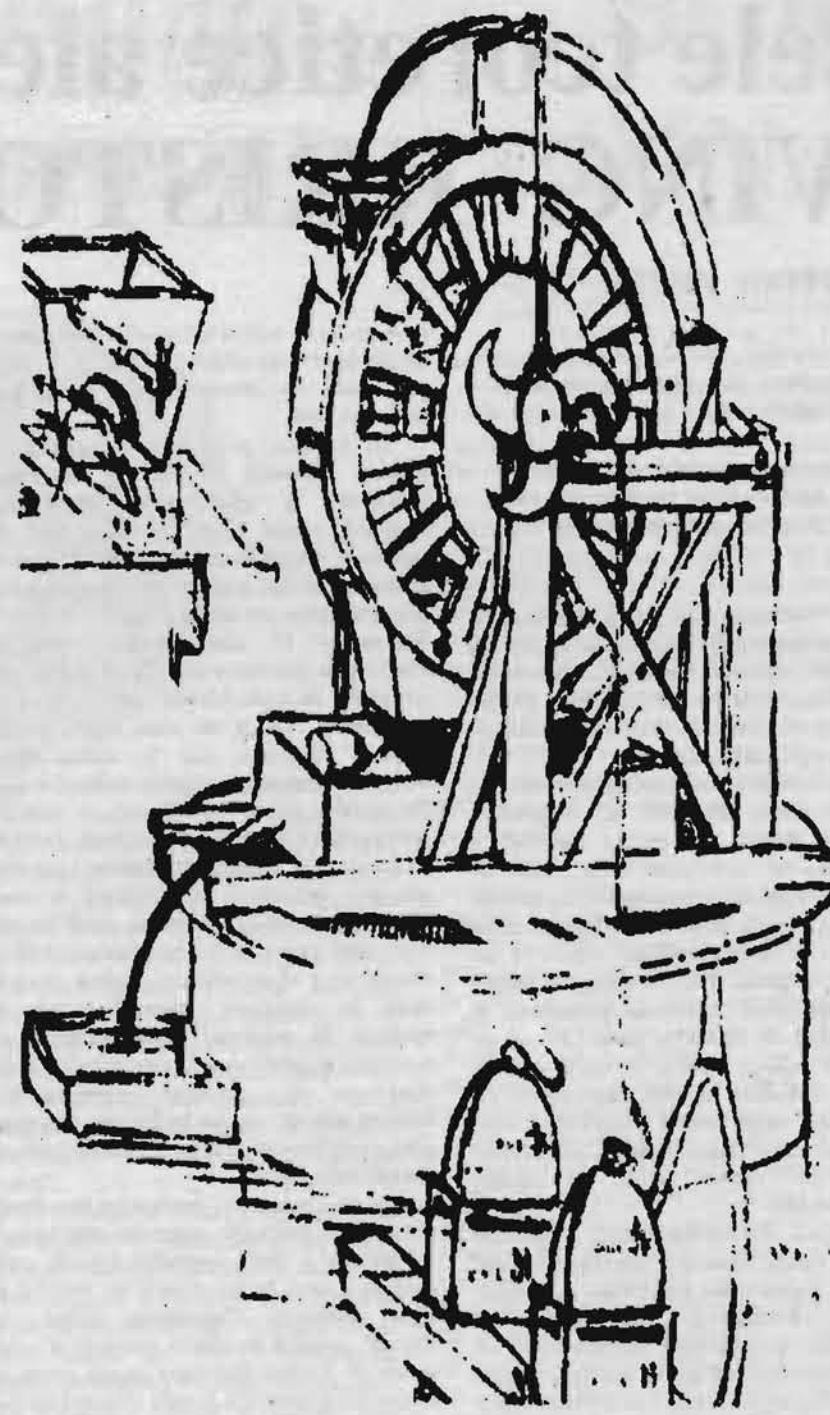
6) Irving Kristol reia în demonstrațiile sale unele din concluziile lui Milton Friedman (economia de piață ca motor al creșterii economice) dar le citește — din nou — revenind la Adam Smith. Iată cum rezumă el „adevărurile din *The Wealth of Nations*“: majoritatea oamenilor sunt în mod natural interesați de ameliorarea situației lor materiale (a); reprimarea acestei dorințe conduce inevitabil la opresiune și sărăcie (b); încurajarea ei duce, în schimb, la creștere economică (c) și, ca rezultat al acesteia, la ameliorarea condiției fiecăruia (chiar dacă în mod egal, totuși minim-egal în raport cu alte sisteme) (d); expansiunea claselor mijlocii de proprietari e necesară (dar nu și suficientă) existența unei societăți libere, în care drepturile persoanelor să fie respectate (e) (vezi *Rationalism și sănătatea economică*). Democrația nu mai e domnie a majorității sărace, ci un sistem stabil asociat intersecției intereselor individuale.

7) Statul-Providență și paternalismul său nu pot fi acceptate tocmai în virtutea acestei intersecții a individualităților. Ceea ce nu înseamnă, în opinia lui Kristol, că statul trebuie dezmembrat. E interesant de notat că David Friedman, libertarian-anarhist (de dreapta) care speră să vândă „statul bucătă cu bucătă“ (în numele ecuației libertate = drept de proprietate) se revendică, la fel ca și Kristol, tot din Adam Smith, considerând *Avutia națiunilor* drept lucrarea libertariană prin excelență! Kristol, în schimb, susține ideea „statului de asigurări sociale“ în primul rând datorită necesității de a insera în jocul public *predispozițiile conservatoare ale populației*. Mai mult decât atât, o guvernare limitată (dar și energetică!) are datoria de a contrabalansa *slăbiciunea cetățenilor*. În această logică, pomografia, de pildă, trebuie supusă cenzurii căci ea e subversivă în raport cu valorile civilizației americane; de altfel, ecuația obscenitate - democrație e bazată pe o neînțelegere a responsabilității pe care o au guvernantii față de slăbiciunile celui guvernat (v. *Pornografie, obscenitate și îndreptățirea cenzurii*).

8) Pentru autorul neoconservator, această tutelă a preferințelor trebuie asumată tocmai pentru că populația americană a fost și rămâne burgheză: egalitarismul economic și cultural (distinct de cel social și legal, indispensabil pentru ca o democrație să fie viabilă) pasionează doar mediile intelectuale, nu populația în întregul ei. Acest *populism burghez* nu înseamnă decât că americanii sunt în același timp *individualiști și comunitari*, deci convinși că există un interes public dincolo de suma intereselor individuale. Dar interesul public nu poate fi nici definit rațional (vezi Hayek), nici personalizat de un guvern federal: el provine din deliberările autonome în toate instituțiile democratice, de la guvernele statelor ce compun federația la școli și congrese, de la sindicate la asociații caritabile. În genere, nevoia de comunitate și dorința de libertate au în mod tradițional nevoie de biserică și de familie. „Populismul“ e traversat astfel de criterii de excelență și virtute (repere elitiste).

Guy Sorman afirmă că neoconservatorismul a produs o adevarată revoluție în America pentru că reprezintă o tentativă de asociere a micro-procesorului și a moralei tradiționale. Cred că o asemenea afirmație este, cel puțin în cazul lui Irving Kristol, inadecvată. Pentru el, *ideile* asociate morale tradiționale pot rămâne vîi chiar și în lumea, mult mai complicată, a ordinatoarelor și a bursei. Viitorul capitalismului liberal e deschis, dar „el va fi modelat nu de o fluctuație în statisticile produsului național brut, ci mai curând de ideile ce frâmăntă mintea unui Tânăr filosof de aiurea sau ale unui teolog necunoscut“ (v. *Anticultura intelectualilor*).

* Textele citate în această analiză provin în mare parte din Irving Kristol, *Reflections of a Neoconservative: Looking back, Looking ahead*, New York: Basic Books, 1983.

Notă bio-bibliografică

R. Kirk, 1982; *Conservative texts*, ed. R. Scruton, 1991; *A dictionary of conservative and libertarian thought*, ed. N. Ashford & S. Davies, 1991 și carteau lui Robert Nisbet, *Conservatism: Dream and Reality* (Milton Keynes, 1986). În franceză, în afară unui capitol din lucrarea lui Ph. Beneton (*Le Conservatisme*, PUF, 1989), se poate citi cu profit eseul jurnalistic al lui Guy Sorman, *La révolution conservatrice américaine* (Hachette, „Pluriel“, 1983).

Principalele texte ale lui I. Kristol au fost reunite în trei volume: *On the Democratic Idea in America*, Harper and Row, NY, 1972, *Two Cheers for Capitalism*, Basic Books, NY, 1978 și *Reflections of a Neoconservative: Looking Back, Looking Ahead*, Basic Books, NY, 1983 (trad. fr. PUF, Paris, 1987). *Confessions of a True, Self-Confessed—Perhaps the Only—Neoconservative* a fost inițial publicat în „Public Opinion“ (oct/nov 1979) și reluat în *Reflections...* (pp. 73–77).

Irving Kristol e de asemenea editor al mai multor lucrări de economie și filosofie politică.

SEMNAL

FRANÇOISE THOM
Limba de lemn

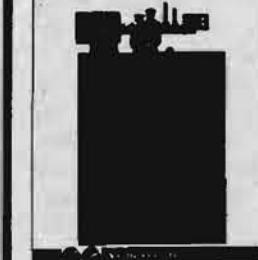

Françoise Thom
Limba de lemn
(traducere de Mona Antohi), București, Editura Humanitas, 1993, 244 pag., 500 lei.

Mult citata paradigmă a „Limbi de lemn“ este, în sfârșit, la îndemâna cititorilor români. Autoarea, fiica lui René Thom, părintele teoriei catastrofelor, este unul din cei mai reputați analiști europeni ai sistemelor rus și sovietic. Volumul, apărut în 1987 la Paris, urmărește de-a lungul a cinci secțiuni: geneza limbii de lemn, funcționalitatea generală și adaptarea ei la funcțiuni noi precum și impactul mutațiilor produse de exercițiul acestei forme de comunicare până în perioada guvernării Gorbaciov. Analiza ideologiilor comuniste și post-comuniste se îmbogățește, grație acestei lucrări cu o rafinată perspectivă.

ALAIN BESANÇON
Originile intelectuale ale leninismului

Alain Besançon
Originile intelectuale ale leninismului
(traducere de Lucreția Văcar), Ed. Humanitas, 1993, 306 pag., 600 lei.

Ediția în limba română a lucrării lui A. Besançon (1977) are o actualitate aparte: demontează contextul istoric și cultural ce a favorizat apariția ideologiei bolșevice. Evoluția de la fundamentalismul social-democrat până la ideologia și tehnologiile de cucerire a puterii de către partidul-stat sunt urmărite având drept studiu de caz pe cel ce va provoca dramaticele mutații istorice din prima parte a secolului nostru. Specialist reputat al sovietologiei europene, Alain Besançon, utilizează cu excelență metoda analizei istorice care realocă personalității rolul în istorie pe care materialismul leninist l-a contestat.

* * *

Rugăm editurile ce lansează volume cu tematică din această categorie să ne trimită semnale, pentru a le face cunoscute cititorilor români și străini.

SEMNAL

CONFESIUNILE UNUI „NEOCONSERVATOR”

IRVING KRISTOL

Mult timp, un clișeu al discursului liberal a fost că această jără are nevoie de un conservatorism intelligent care să înlocuiască conservatorismul primitiv, filistin și adesea racist cu care s-a obișnuit deja istoria noastră. Acest nou și dezirabil conservatorism ar trebui să aibă o dimensiune filosofică și literară care să corecteze excesele ocazionale ale ideologiei liberale. Ar trebui chiar să aibă o dimensiune politică nebuloasă, dar într-adevăr rafinată, deoarece e posibil să avem mereu nevoie din când în când de un scurt interregn de guvernare conservatoare, a cărei funcție să fie consolidarea și ratificarea reformelor liberale. Președintele conservator ideal, din acest punct de vedere liberal, ar fi un Dwight Eisenhower care l-a citit pe Lionel Trilling (intellectual anti-stalinist de stânga — n. trad.). În loc să citească romanele western de mâna a două, care ascultă muzică de cameră în loc să joace golf — dar care ar fi din toate celelalte puncte de vedere la fel de inert cum a fost de fapt Președintele Eisenhower.

Din această perspectivă liberală, ceea ce nu ne trebuie și nu dorim deloc, este un conservatorism cu propriile sale idei ferme despre politica economică, politica socială sau politica externă — în special dacă aceste idei sunt considerate satisfăcătoare la o examinare critică academică și supraviețuiesc unor dezbateri intelectuale. Un astfel de conservatorism ar putea, de fapt, să afecteze politica națională, și chiar să devină o forță importantă a politiciei americane, acest lucru fiind pur și simplu inadmisibil. Însăși posibilitatea unui astfel de conservatorism este un spectru care bântuie imaginația liberalilor și care o poate împinge la un exorcism frenetic. Comunitatea intelectuală liberală de stânga, care nu este același lucru, chiar dacă nu este foarte diferită, consideră că

„neoconservatorismul” reprezintă o astfel de posibilitate îngrozitoare, și din această cauză își face probleme foarte serioase. Remarcă că ei sunt cei care se agită și nu noi. Tot ei au fost cei care ne-au dat primii acest nume (mai precis Michael Harrington). Nu suntem noi cei care vorbim tot timpul despre neoconservatorism. Într-adevăr, unii presupuși reprezentanți ai acestei „mișcări”, cum ar fi Daniel Bell, Daniel Patrick Moynihan, Nathan Glazer, Norman Podhoretz, Aaron Wildavsky, Samuel Huntington, Roger Starr, Seymour Martin Lipset și James Q. Wilson se sfîscă să accepte această denumire — unii dintre ei o refuză chiar în mod violent. Alții, cum ar fi Norbert Nisbet și Edward Banfield, își spun „conservatori”, fără vreun alt calificativ. În ceea ce mă privește, eu am acceptat termenul, pentru că fiind deja botezat Irving, sunt relativ indiferent la capriciile privind felul în care mi se mai spune. Dar s-ar putea să fiu singurul neoconservator declarat și în viață, în libertate sau în captivitate.

Era de așteptat deci, ca prima carte despre neoconservatorism să fie scrisă de unul dintre ei și nu de unul dintre noi. Peter Steinfels este un ziarist liberal de stânga, un „socialist democrat” în aparență, iar carteasă, *The Neoconservatives: The Men Who Are Changing America's Politics* (Simon & Schuster, 1979) este o polemică deghizată sub forma unui raport și a unui comentariu „onest”. Dezhizarea este mult mai supărătoare decât polemică, care ia forma unor rezumate ale presupunerilor noastre păreri, combinate cu insinuări constante — pentru ca cititorul să nu fie contaminat — că aceste păreri nu corespund cu opinia „progresistă” sănătoasă. (Există, de asemenea, insinuarea că neoconservatorismul este în realitate o activitate aducătoare de profit, deghizată în opera intelectuală). Această strategie retorică

este baza unei cărți lungi dar plăcute, a cărei lectură este o experiență obosită. Este că și cum dl. Steinfels care se opune din punct de vedere moral pedepsei capitale, să decidă să hărțuiască neoconservatorismul până l-ar omori.

Nu doresc să sugerez că această carte nu are nici un merit. Există, de exemplu, câteva fraze excelente la pagina 4:

Gândirea politică — în Statele Unite de astăzi — se îndreaptă în mod constant în două direcții. Pe de o parte, sunt democrat-socialiștii care cred că trebuie să depășească liberalismul contemporan pentru a-i îndeplini promisiunile. Iar, pe de altă parte, sunt neoconservatorii care cred că trebuie să depășească liberalismul contemporan pentru a-i păstra moștenirea.

Este foarte bine spus — deși ar fi mai corect să vorbim nu de promisiunile liberalismului, ci de promisiunile generate deși altocepe liberalism de-a lungul acestui secol. Socialismul democratic poate fi considerat ca desăvârșirea liberalismului doar într-un sens hegelian — adică în sensul că îl absoarbe, îl transcende și îl anulează în același timp. Neoconservatorismul, pe de altă parte, este într-adevăr „reformator” aşa cum sugerează dl. Steinfels. El însearcă să „depășească” liberalismul contemporan în sensul în care toate reformele religioase sau politice o fac — printr-o întoarcere la sursele originale ale vizionării și energiei liberales, astfel încât să corecteze versiunea deformată a liberalismului devenită ortodoxia de azi.

O altă modalitate de a defini aceste două tendințe antitetice este de a spune că una este modern-utopică, iar cealaltă clasic-realistică din punct de vedere al temperamentului și al înclinației intelectuale. Nimic nu dezvăluie mai clar decât acuzația domnului Steinfels la adresa neoconservatorismului, faptul că acesta este devotat „stabilității drept condiție necesară a dreptății și nu invers”. Nu cunosc nici un filosof politic de la Platon la Tocqueville și nici un părinte fondator (cu excepția unei

Ar trebui să fie clar acum că eu cred în existența neoconservatorismului — dar este incorrect să ne gândim la el ca la o „mișcare”. Nu există intruniri, nu are nici o formă de organizare, nu are un program cu scopuri specifice, iar când doi neoconservatori se întâlnesc, este foarte probabil să se contrazică și nu să se sfătuască sau să conspire. Dar există totuși un impuls ce se propagă în lumea intelectuală; o „convingere” pentru a folosi un frumos termen demodat; un mod de a gândi (dar nu chiar o școală de idei).

Care sunt trăsăturile sale distinctive? Le voi enumera așa cum le văd eu — dar a spune că această listă este neoficială ar fi o subevaluare memorabilă.

1. Neoconservatorismul este un curent de idei care a răsărit din lumea academică și intelectuală datorită deziluziei provocate de liberalismul contemporan. Legătura sa cu lumea afacerilor — sursa tradițională a conservatorismului american — este slabă și nedoreită, chiar dacă nu este în mod necesar ostilă.

2. Spre deosebire de alte curente de idei anterioare asemănătoare — de exemplu agrarienii sudiști sau transcendentaliștii din sec. 19 — neoconservatorismul este anti-romantic în esență și temperamental. Într-adevăr, el consideră romanticismul politic de orice fel — și gearnăul său, utopismul politic — drept o boală a secolului nostru. Altfel spus, este un impuls filosofico-politic mai degrabă decât un impuls literar-politic. Sau din nou, altfel spus, vizionarea sa despre lume este mai curând „rabinică” decât „profetică”.

3. Rădăcinile filosofice ale neoconservatorismului pot fi găsite în primul rând în filosofia politică-clasică — adică pre-modernă, pre-ideologică. În această privință, cursurile și scrierile regretatului Leo Strauss (pe care dl. Steinfels nu le-a menționat niciodată) au o mare importanță deși mulți neoconservatori îl consideră prea reticent față de modernitate. Neoconservatorii sunt

Dreaptă — care la rândul lor sunt suspicioase în privința sa.

5. Neoconservatorismul înclină să credă că o economie de piață predominantă — că de „predominantă” trebuie să fie constituite încă obiectul unui dezacord — este o condiție necesară chiar dacă nu este și suficientă a unei societăți liberale (Daniel Bell, teoreticianul „sprijin naștere social-democrat”, ca să o numim așa, probabil că nu ar fi de acord cu acest răsonament). Neoconservatorismul consideră de asemenea economia de piață ca fiind favorabilă creșterii economice.

6. Neoconservatorii cred în importanța creșterii economice, și nu datorită entuziasmului pentru bunurile materiale din lumea aceasta, ci pentru că ei consideră creșterea economică indispensabilă pentru stabilitatea socială și politică. Perspectiva creșterii economice a fost cea care a făcut posibilă considerarea democrației drept un sistem sociopolitic viabil și durabil — contrar gândirii politice premoderne.

7. Neoconservatorii, deși respectă piața ca mecanism economic, nu sunt libertarieni, în măsură în care sunt de exemplu Milton Friedman și Friedrich A. von Hayek. Un stat conservator prosper — ceea ce a fost numit odată un stat al „asigurărilor sociale” — este în perfectă concordanță cu perspectiva neoconservatoroare. La fel este și statul care își asumă un grad de responsabilitate în ceea ce privește modelarea preferințelor pe care le manifestă oamenii pe o piață liberă — pentru a-i „eleva”, dacă dorîți. Mai mult decât atât, neoconservatorii consideră că este normal ca oamenii să dorească „elevarea” preferințelor lor. Versiunea obișnuită a liberalismului, care prevede intervenția masivă a guvernului pe piață, dar și o perfectă atitudine de *laissez faire*. În ceea ce privește „privarea” și „moralia” și sochează pe neoconservatori, care consideră că aceasta reprezintă o bizară inversions a priorităților.

8. Neoconservatorii consideră familia și religia stâlpă indispensabili ai unei societăți decente. Într-adevăr, ei își împărtășesc în mod special la toate acele instituții intermediare ale unei societăți liberale care reconciliază nevoia de comunitate cu dorința de libertate.

Karl Marx scria undeva că rasa umană va fi pusă în cele din urmă în situația de a alege între socialism și barbarie. Ei bine, am văzut destul ce înseamnă socialismul în epoca noastră pentru a ne da seama că în mod concret și nu într-o lume ideală, acesta nu poate oferi nici stabilitate nici dreptate, și că în multe din versiunile sale pare perfect compatibil cu barbaria. Deci, majoritatea neoconservatorilor cred că ultima și cea mai bună speranță a omenirii în acest moment este un capitalism revigorat intelectual și moral.

Aș putea continua, dar este mai bine să mă opresc aici. Cred că mulți dintre prietenii mei neoconservatori au deja obiecții, în privința unuia sau altuia dintre lucrurile pe care le-am spus. Pentru că acesta este un curent intelectual plin de tot felul de vărtejuri complicate, fiecare dintre ele fiind pus în mișcare de probleme ale teoriei politice, sociale sau economice care au nevoie să fie explorate mai în adâncime și mai mult studiate. Si cred că asta face ca neoconservatorismul să fie atât de interesant — faptul că este la fel de preocupat de problemele căroror nu le poate da încă un răspuns satisfăcător ca și de cele la care consideră că liberalismul contemporan le-a dat un răspuns greșit.

(*Public Opinion* — oct./nov. 1979
Traducere de Simona Preda)

remarci contradictorii întâmplătoare a lui Jefferson. A cere „dreptatea” ca o condiție prealabilă a stabilității politice și sociale este echivalent cu a-i cere acestei lumi un lucru pe care ea a refuzat întotdeauna să-l recunoască. Dl. Steinfels care este un intelectual catolic — este redactorul șef al lui *Commonweal* — a uitat, pasionat fiind de „dreptatea acum”, tot ce probabil a învățat odată, citind pe Sf. Augustin sau Sf. Toma.

admiratorii lui Aristotel, îl respectă pe Locke și se ferește de Rousseau.

4. Atitudinea neoconservatorilor față de societatea burgheză și de etica ei este un atașament rezervat. Ca și Tocqueville, neoconservatorii nu cred despre capitalismul liberalo-democratic că este cea mai bună lume pe care î-o poți imagina — ci doar cea mai bună lume, în condițiile date, dintre lumile posibile. Acest entuziasmul modest îl distinge pe neoconservatori de Vechea Dreaptă și Noua

Threats to Fledgling Democracies in Post-Communist Societies

VLADIMIR TISMĂNEANU

1. The ideological extinction of Leninist formations left behind an ideological vacuum to be filled by syncretic constructs drawing from the pre-communist and communist heritage. We deal with a shapelessness of political commitments and affiliations, or better said with the breakdown of a political culture (that Leszek Kolakowski and Martin Malia correctly identified as Sovietism) and the painful birth of a new one. The moral identity of the individuals has been shattered by the dissolution of all the established values and "icons." There are immense problems in the continuity of both social and personal memory. There is very little public trust and only a vague recognition of the need for a shared vision of the public good. Assumed responsibility for personal actions, risk-taking and questioning of institutions on the base of legitimate claims for improvement are still embryonic. (See John Rawls' discussion of criteria for assessing civic freedom and the idea of a well-ordered society in *Political Liberalism*, New York: Columbia University Press, 1993, pp. 30—40). The difficulties and ambiguities of the left-right polarisation in post-communist regimes are linked to the ambiguity and even obsolescence of the traditional taxonomies: Marxism or Leninism ceased to be exhilarating ideological projects, and the references to the "Left" (in its radical version, at least) are rather opportunistic gestures than expressions of genuine commitment. As Adam Michnik wrote: "The issue is not whether one is left or right of centre, but West of centre." Liberal values are thus seen by some as left-oriented simply because they emphasise secularism and individual rights versus different varieties of clericalism or even theocratic fundamentalism. At the same time, as showed by new authoritarian trends in Russia, Ukraine, Romania, Slovakia etc., lingering reflexes and habits inherited from Leninist and pre-Leninist authoritarianisms continue to exist: intolerance, exclusiveness, rejection of any compromises, extreme personalisation of the political discourse, search for charismatic leadership. These Leninist psychological leftovers can be detected at both ends of the political spectrum: the "right" and the "left" and this explains the rise of the new alliances between traditionally incompatible formations and movements. In Russia, this takes the form of the Stalino-nationalist coalitions, with its own tradition of National-Bolshevism.

2. One should seriously examine the fallacy of a discussion in terms of neo-Communism: for such a development to take place, ideological zeal and utopian-eschatological motivation are needed. Snegur, Brazauskas, Rutskoy, Iliescu, Meciar and Milosevic are not neo-communists. Instead, the successor formations to the Leninist parties have to cope with a widespread sentiment of disaffection with any socialist rhetoric. The cases of the Hungarian socialists and Romanian Socialist Party of Labour are emblematic for the current trend toward the cooperation between radical nationalist forces and nostalgic of bureaucratic collectivism. The foundation of the trend is the ideological vacuum created by the collapse of state socialism, with populism being the most convenient and frequently the most appealing ersatz ideology. Uprootedness, status loss, identity (status) uncertainties are fertile ground for paranoid visions of conspiracy and treason: hence, the nationalist salvationism. Simply marching with Stalin's portrait is not an

expression of Stalinism, but rather one of disaffection with the status quo, perceived as chaotic, anarchic, corrupt, politically decadent and morally decrepit. Especially in Russia, where this disaffection (*desencanto*) is linked to the sentiment of imperial loss, the cultural despair can lead to dictatorial trends. Exaggerated as they may be, references to "Weimar Russia" capture the psychology of large human contingent's whose traditional set of collectivistic values has dissipated and who cannot recognise themselves in the often contradictory new ones based on individual action, risk and intense competition.

3. With a private sector and entrepreneurial class still in the making, political liberalism and the civic culture associated with it are under siege. Political parties in most of these countries are coalitions of personal and group affinities rather than collective efforts based on the common awareness of short and long-term interests. One reason for the rise of

search for a second revolution (this is not to say that Walesa's policies are not to be questioned: the problem is the recognition of institutional dignity of the parliaments and the elected offices). If it gathers momentum, this trend could jeopardise the still precarious pluralist institutions. The same can be said about the ongoing attacks on Yeltsin for his allegedly pro-Western attitudes.

4. Political reform in all these post-communist societies has not gone far enough in creating the counter-majoritarian institutions (independent media, market economy, political parties) that would diminish the threat of new authoritarian experiments catering to the subliminal, but powerful egalitarian-populist sentiments. The main dangers are the formula linked to statism, clericalism, religious fundamentalism, ethnocentrism and militaristic Fascism. These themes appear clearly in the discourse of the ethno-nationalism as evinced by Marian Munteanu's

Southern tier being increasingly based by "movements of rage" (Ken Jowitt).

5. The weakness of the political parties is primarily determined by the *general crisis of values and authority*. There is a need for a "social glue" and the existing formations have failed to imagine such ingredients for the consensus needed in order to generate "constitutional patriotism." Instead, there is the feeling of a "betrayal of the politician" and a quest for "the new purity." This is the rationale for Istvan Csurka's "radical revolutionism" as well as the political resurrection of the former communist parties (Lithuania, but also Romania or Bulgaria). This also explains the power of the bureaucratically-backed "Civic Union" in Russia ad the resistance to Yeltsin's reforms.

6. The ideological syncretism of "Stalino-Fascism" capitalises on the delays in the exercise of political justice. Think of Russia, where much ado about the "trial of the old party" has not resulted in anything significant. Demagogic, overblown rhetoric, the continuous indulgence in scapegoating undermine the legitimacy of the existing institutions and allow the rise of ethnocentric crackpots. This repression of a public discussion is bound to fuel discontent and frustrations, thus encouraging demagogues and mafiosi.

7. Delays in the coalescence of a political class: political values remain still very vague, programs tend to overlap, and corruption is rampant. This is particularly dangerous in Russia where there is a conspicuous absence of political competition between ideologically defined and distinct parties. The public mood is then inclined to see privatisation as the springboard for the rise of a new class of profiteers (a transfiguration of the old political elite into a new, economic one). This is the thesis maintained by Lev Timofeyev in his recent book *Russia's Secret Rulers*.

8. The political space is still extremely fluid, and the ideological labels do conceal as much as do reveal. The urgent choice is between personalities, parties and movements that favour individualism, open society, risk-taking, versus those who promise security within the homogeneous (and mythological) environment of the ethnic community. Politically, the most important sectors to be reformed are the legal and the military ones: as long as property rights are not fully guaranteed, economic reforms cannot really succeed. Strategy is as important as tactic, and the will to reform is as important as the articulation of concrete goals.

potentially fundamentalist movements is the presence of the paternalistic temptation, the need for protection against the destabilizing effects of the transition to market and competition. Another significant factor is the perception that the civic-romantic stage of the revolution is over and that currently the bureaucracy is intent upon consolidating its privileges. The strong attacks against Lech Walesa as "protector of the establishment" are an expression of the

"Movement for Romania," but also supporters of Slovakia's Vladimir Meciar, Serbia's Slobodan Milosevic or the xenophobic groups and movements generically described as the "Russian party." The key question therefore is linked to the risks for further political fragmentation in the region, with the more developed cases (Poland, Hungary, Baltic states, the Czech republic) developing a culture of impersonal democratic procedures, whereas the

Vladimir TISMĂNEANU, born in Bucharest in 1951 is associate Professor of Government and Politics at the University Center for the Study of Post-Communist Societies. He is a Senior Fellow of the Foreign Policy Research Institute in Philadelphia, a contributing editor to ORBIS and an honorary editor of the East European Reporter. A frequent contributor to major American and European publications, he is the author of many articles and books including, most recently *Reinventing Politics: Eastern Europe from Stalin to Havel* (New York: Free Press, 1992).